

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษา “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยแบ่งเป็น ๕ หัวข้อ ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท
- ๒.๒ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์
- ๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๔ ข้อมูลพื้นที่วิจัย
- ๒.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

๒.๑.๑ ความหมายของบทบาท

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวกับบทบาท สามารถนำเสนอความหมายของบทบาทได้ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่าบทบาทไว้ดังนี้ คำว่า บทบาท (Role) หมายถึง การหน้าที่หรือพฤติกรรม ที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำ^๑

ปราชญา กล้าผจญ กล่าวว่า บทบาท หมายถึง สิ่งที่บุคคลจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งหรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความคาดหวังของผู้ที่มอบหมายอำนาจนั้น^๒

สงวนศรี วิรัชชัย กล่าวว่า บทบาท หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่ง ซึ่งประกอบด้วยสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่ง เมื่อบุคคลดำรงตำแหน่งใดก็ต้องแสดงพฤติกรรมตามระบุเป็นบทบาทของตำแหน่งนั้น^๓

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐๒.

^๒ ปราชญา กล้าผจญ, พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐), หน้า ๓๔.

^๓ สงวนศรี วิรัชชัย, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร: ศึกษาพรการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๐.

สนธยา พลศรี ได้ให้ความหมายของ บทบาท ว่าหมายถึง หน้าที่ของบุคคลตามสถานภาพ หรือตำแหน่งฐานะที่ตนดำรงอยู่ บทบาทจึงเป็นกลไกอย่างหนึ่งของสังคมที่ทำให้คนที่อยู่ร่วมกัน สามารถสร้างระบบความสัมพันธ์ต่อกันได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย บุคคลจะมีสถานภาพและ บทบาทหลายสถานภาพและต่างกันไป เช่น เป็นพ่อ แม่ ลูก ครู อาจารย์ ทหาร ตำรวจ แพทย์ นักเรียน นักศึกษานิสิต เป็นต้น^๔

นงเยาว์ ปิฎกฤษต์ ได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาท โดยสรุปความมาจากแนวคิดของ Cohen ว่า การที่สังคมกำหนดเฉพาะเจาะจงให้บุคคลปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทใดบทบาทหนึ่งนั้น เรียกว่า เป็น บทบาทที่ถูกกำหนด ถึงแม้ว่าบุคคลบางคนมิได้ประพฤติปฏิบัติตามบทบาทที่สังคมกำหนดให้ ส่วน บทบาทที่ปฏิบัติจริง หมายถึงการที่บุคคลได้แสดงหรือปฏิบัติออกมาจริงตามตำแหน่งของเขา ความไม่ ตรงกันของบทบาทถูกกำหนดกับบทบาทที่ปฏิบัติจริงนั้นอาจมีสาเหตุมาจากสิ่งต่างๆ ต่อไปนี้

- ๑) บุคคลขาดความเข้าใจในบทบาทที่สิ่งต้องการ
- ๒) ความไม่เห็นด้วยหรือไม่ลงรอยกับบทบาทที่ถูกกำหนด
- ๓) บุคคลไม่มีความสามารถที่จะแสดงบทบาทนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ”^๕

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ ได้จำแนกประเภทของบทบาทได้เป็น ๓ ประการ คือ

- ๑) บทบาทในอุดมคติ เป็นบทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎระเบียบหรือกฎหมาย
- ๒) บทบาทที่เข้าใจเป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับความรู้สึคนึกคิดของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง
- ๓) บทบาทที่แสดงออกจริง เป็นการกระทำที่เกิดจากการกระทำของบุคคลจริง บทบาทเป็น

พฤติกรรมของบุคคลที่กระทำตามหน้าที่ ตำแหน่ง และสถานภาพในสังคม นักสังคมวิทยา นักจิตวิทยา และผู้รู้ได้กล่าวถึงทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทในแง่มุมต่างๆ กัน ดังนี้^๖

อุทัย หิรัญโต ได้ให้ความหมายว่า “บทบาท คือ หน้าที่ (Function) หรือพฤติกรรมอันพึง คาดหมาย (Expected Behavior) ของบุคคลแต่ละคนในกลุ่ม หรือในสังคมหนึ่งๆ บทบาทเป็นสิ่งที่ กลุ่มหรือสังคม หรือวัฒนธรรมของกลุ่ม หรือสังคมนั้นกำหนดขึ้น ฉะนั้น บทบาทจึงเป็นแบบแห่ง พฤติกรรมของบุคคลในสถานะหนึ่ง ที่พึงมีต่อบุคคลในสถานะอีกอย่างหนึ่งในสังคมเดียว”^๗

^๔ สนธยา พลศรี, **หลักสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๕.

^๕ นงเยาว์ ปิฎกฤษต์, “บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในจังหวัดนครศรีธรรมราช”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาเอกไทยคดีศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘ .

^๖ จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๔๒.

^๗ อุทัย หิรัญโต, **สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียน สโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒๗.

สุพัตรา สุภาพ กล่าวว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่า จะต้องปฏิบัติอย่างไร เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคม เพื่อให้ผู้สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้^๘

วราคม ทีสุกะ กล่าวว่า บทบาท คือ สิ่งที่เราทำ หรือหน้าที่ที่เราต้องทำ เมื่อเราเป็นอะไรสักอย่างหนึ่ง สิ่งที่เราทำต้องมาคู่กับสิ่งที่เราเป็นสถานภาพ^๙

ประสพสุข พันธุ์ประยูร กล่าวว่า “บทบาทคือ การประพฤติปฏิบัติของบุคคลตามตำแหน่งและสถานภาพในสังคม”^{๑๐}

ณรงค์ เลื่องประชา กล่าวว่า “บทบาท คือ พฤติกรรมที่ปฏิบัติตามสถานภาพบทบาทเป็นพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำ” บทบาทเป็นหน้าที่ที่เราจะต้องทำส่วนสถานภาพ คือสิ่งที่เราเป็น^{๑๑}

งามพิศ สัตย์สงวน กล่าวอธิบายว่า “สถานภาพเป็นตำแหน่ง บทบาท คือการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ สถานภาพและบทบาท มักจะเป็นของคู่กัน คือเมื่อมีสถานภาพจะต้องมีบทบาทด้วย แต่ไม่เสมอไป บทบาท คือพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่า จะต้องปฏิบัติอย่างไร เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคม เพื่อให้ผู้สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่เกิดขึ้นได้”^{๑๒}

พัทยา สายหู กล่าวว่า “สถานภาพและบทบาทเปรียบเสมือน “ตัว” (ละคร) และบท (บทบาท) ในการเล่นละคร ก็คือ การกำหนดตำแหน่ง และหน้าที่ ให้ผู้แสดงแต่ละคนมาเล่นเรื่องเดียวกันและโรงเดียวกันนั่นเอง”^{๑๓}

พูนทรัพย์ สิทธิพรหม ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า “เป็นความคาดหวังของการกระทำว่า ในสถานภาพหนึ่ง ๆ บุคคลควรจะมีบทบาทอย่างไร โดยจะมีการเรียนรู้เป็นกระบวนการ

^๘ สุพัตรา สุภาพ, *จิตวิทยาสังคม*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๗ - ๗๓.

^๙ วราคม ทีสุกะ, *สังคมวิทยาสำหรับผู้เริ่มเรียน*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มิตรสยาม, ๒๕๒๗), หน้า ๑๗๑.

^{๑๐} ประสพสุข พันธุ์ประยูร, “บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย”, *รายงานการวิจัย*, (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒.

^{๑๑} ณรงค์ เลื่องประชา, *มนุษย์กับสังคม*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐๙.

^{๑๒} งามพิศ สัตย์สงวน, *การจัดระเบียบทางสังคมในสังคมและวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑๒.

^{๑๓} พัทยา สายหู, *กลไกของสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๘.

สำคัญเพื่อให้ทราบว่าแต่ละบุคคลจะต้องแสดงบทบาท (Role Playing) และสวมบทบาท (Role Taking) อย่างไร ซึ่งการเรียนรู้บทบาทนี้จะเกิดจากการเลียนแบบและการสังเกต (Role Model) จากบุคคลที่เรายึดถือ (Significant Others) เพื่อนำมาเป็นแบบอย่างของบทบาทแห่งตนที่จะแสดงต่อผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมต่าง ๆ ที่ตนเองต้องการ”^{๑๔}

ภิญโญ สาร ได้ให้ความเห็นว่า “บทบาท หมายถึง ความมุ่งหวังที่บุคคลอื่นคาดหวังบุคคลในตำแหน่งหนึ่งควรจะทำหรือแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาในสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง บทบาทนี้จะควบคู่กับตำแหน่งที่บุคคลนั้นดำรงอยู่”^{๑๕}

ปราชญา กล้าผจญ ได้ให้ความหมายบทบาทไว้ว่า สิ่งที่บุคคลจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งหรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้เหมาะสมสอดคล้องกับความคาดหวังของผู้ที่มอบหมายอำนาจนั้น^{๑๖}

ลือชา ธรรมวินัยสถิต ให้บทบาทของความหมายในแง่ทางโครงสร้างของสังคมว่า “บทบาท หมายถึง ภาระหน้าที่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะพึงกระทำตามสถานภาพที่ตนดำรงอยู่ เมื่อบุคคลใดได้เข้าไปมีสถานภาพหนึ่งๆ แล้วย่อมแสดงบทบาทตามสถานภาพนั้นๆ สถานภาพและบทบาทจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เปรียบได้กับเหรียญที่ต้องมี ๒ ด้านเสมอ เมื่อสถานภาพเป็นตัวกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์นั้นมีความสอดคล้องกัน และเป็นไปตามแบบแผนที่กำหนด ดังนั้น บทบาทจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของโครงสร้างทางสังคมประการหนึ่ง”^{๑๗}

สุชา จันทรเฒ กล่าวว่า “บทบาท คือ สิ่งที่บุคคลได้สถานภาพต่างๆ พึงกระทำและขยายความออกไปอีกว่า เมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้สถานภาพอย่างใดแล้ว บุคคลที่อยู่ในสถานภาพนั้นๆ จะต้องประพฤติปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้นั้น”^{๑๘}

สรุปได้ว่า บทบาทเป็นแบบแผนหรือพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล ตามสิทธิ อำนาจ และหน้าที่ ตามความรับผิดชอบของสถานภาพหรือฐานะของตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลนั้นดำรงอยู่

^{๑๔} พูนทรัพย์ สิทธิพรหม, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนากับการเข้าร่วมโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองของชาวบ้านห้วยยาง”, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๖๐.

^{๑๕} ภิญโญ สาร, **การบริหารงานบุคคล**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๖), หน้า ๓๐๔.

^{๑๖} ปราชญา กล้าผจญ, **พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐), หน้า ๓๔.

^{๑๗} ลือชา ธรรมวินัยสถิต, **มนุษย์กับสังคม**, (เพชรบุรี: ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๓๙), หน้า ๔๗.

^{๑๘} สุชา จันทรเฒ, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๒๘.

สุพัตรา สุภาพ ได้ให้ความหมายของคำว่า “บทบาท” คือการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพบุคคล บทบาทเป็นการปฏิบัติหน้าที่หรือการแสดงออกของคนซึ่งคนอื่นคาดหวังหรือหวังว่าเขาจะทำ หรืออาจเป็นไปตามที่ตนเองอยากกระทำ บทบาทจึงเป็นทั้งเรื่องส่วนตัวและเป็นเรื่องส่วนรวม ซึ่งบทบาทของแต่ละคนอาจเป็นผลมาจากปัจจัยทางด้านจิตวิทยา ได้แก่ ความคิดเห็นหรือทัศนคติส่วนบุคคลและปัจจัยทางสังคม ได้แก่ ตำแหน่ง หน้าที่ และสถานภาพของบุคคลที่ประกอบด้วยความคาดหวังต่างๆ จากสังคม บทบาทมี ๒ ลักษณะ คือ

๑. บทบาทตามหลักการทฤษฎีหรือบทบาทที่สังคมคาดหวัง หมายถึง บทบาทที่อยู่ในระดับของความคิดหรือทัศนคติ โดยคิดว่าบุคคลที่มีสถานภาพเช่นนี้ควรมีพฤติกรรมอย่างไรจึงจะถูกต่องเหมาะสม ซึ่งเป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคมแต่ละสังคมหรือองค์กรที่ได้กำหนดไว้ว่าควรจะเป็น เช่น บทบาทความเป็นพ่อ บทบาทความเป็นแม่ บทบาทความเป็นลูก บทบาทความเป็นครู เป็นต้น

๒. บทบาทที่ปฏิบัติจริง หมายถึง พฤติกรรมที่บุคคลได้กระทำอยู่จริงในสถานการณ์ต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ซึ่งอาจเป็นไปตามบรรทัดฐานหรือตามที่ทางสังคมคาดหวังหรือไม่ก็ได้ อาจเป็นบทบาทที่ดีหรือไม่ดีก็ได้ เช่น บทบาทของผู้ใหญ่บ้าน ถ้าเป็นบทบาทตามหลักการทฤษฎีแล้ว จะต้องเป็นผู้นำที่มีคุณธรรม จริยธรรม มีความเสียสละ รับผิดชอบต่อหน้าที่ เป็นต้น แต่ในความเป็นจริงผู้ใหญ่บ้านอาจมีบทบาทที่ปฏิบัติจริง โดยเป็นผู้นำที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนหรือ พวกพ้อง ขอบโกงกิน เป็นต้น^{๑๙}

สุชาติ รังสินันท์ กล่าวถึง บทบาทของผู้นำหรือผู้บริหารโดยสรุปว่า ผู้นำหรือหัวหน้างานจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงกล่าวคือ จะเป็นผู้กำหนดทัศนคติของผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงาน บทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงนี้จึง ได้แก่ การเป็นผู้เริ่มต้นหรือริเริ่มจากตัวผู้นำเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างและเป็นผู้ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างจริงจังและสม่ำเสมอ ให้การปรับปรุงการปฏิบัติงานอย่างมีคุณภาพ และสุดท้ายผู้นำต้องมีบทบาทในการติดตามงาน และประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ทราบว่าการนั้นเป็นไปตามแผนงานหรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคอย่างไร^{๒๐}

^{๑๙} สุพัตรา สุภาพ, “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัด ภาคเหนือของประเทศไทย เชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๒), หน้า ๒๘.

^{๒๐} สุชาติ รังสินันท์ อ้างใน วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, “บทบาทในการพัฒนาชุมชนของครูโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงาน การประถมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๖), หน้า ๙-๑๒.

กรองแก้ว อยู่สุข ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า หมายถึง แบบอย่างของพฤติกรรมที่คาดหวังว่าบุคคลจะแสดงออกในกิจกรรมที่ทำร่วมกับผู้อื่น บทบาทจะสะท้อนให้เห็นถึงตำแหน่งในสังคม รวมไปถึงหน้าที่ สิทธิ ความรับผิดชอบ และอิทธิพลของแต่ละบุคคลด้วย^{๒๑}

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ กลับมองบทบาทของพระสงฆ์ในทางตรงกันข้าม คือ มองว่าศาสนาควรมีหน้าที่ ๒ ประการ คือ ๑. ผดุงไว้ซึ่งสังคมอันดีงาม ๒. จะต้องเป็นผู้นำในการเรียกร้องเพื่อแสวงสังคมที่ดีกว่า ในด้านพระสงฆ์จะต้องเข้าไปรับรู้กับสภาพตามความเป็นจริงของสังคม เพื่อจะได้เข้าไปแก้ปัญหาและพัฒนา เพราะถ้าพระสงฆ์ไม่สนใจหรือมุ่งโลกุตระธรรมอย่างเดียวแล้วก็เท่ากับพระสงฆ์ขาดเมตตาธรรม กรุณาธรรม และไม่เอื้ออาทรต่อเพื่อนร่วมทุกข์ พระสงฆ์ละทิ้งปัญหาสังคมออกไปเท่าใด สังคมก็จะมองไม่เห็นความสำคัญของศาสนาและพระสงฆ์ออกไปเท่านั้น ประการสำคัญที่สุดควรจะมีการอบรมพระสงฆ์ให้มีความรู้ความเข้าใจในสภาพสังคม เน้นหนัก ในทางด้านเป็นผู้นำและมีความรู้ในการพัฒนาสังคม^{๒๒}

ประเวศ วะสี ก็มีแนวความคิดว่า “ปัจจุบันพระสงฆ์ได้เปลี่ยนบทบาทจากพุทธเจตนาเดิม คือ สงเคราะห์ชาวโลกกลับกลายเป็นไม่เข้าใจและไม่สนใจความเป็นอยู่ของประชาชน ไม่ใจเข้าไม่สนใจเรื่องคนจน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่สถาบันสงฆ์ควรกระตุ้นให้พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในสังคมไทยโดยเฉพาะสังคมชนบทให้มากยิ่งขึ้น”^{๒๓}

สุชา จันทรเฒ ได้กล่าวว่า บทบาท คือ สิ่งที่คุณคนได้สถานภาพต่างๆ พึงกระทำเมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้สถานภาพใดอย่างใดแล้ว บุคคลที่อยู่ในสถานภาพนั้นๆ จะต้องประพฤติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้นั้น^{๒๔}

พัชนี วรกวิน ได้กล่าวว่า บทบาท ก็คือแบบแผนของพฤติกรรมซึ่งเป็นไปตามตำแหน่ง หรือสถานภาพของบุคคล อันเกิดจากความคาดหวังของบุคคลในสังคมนั้นๆ และบทบาทอาจเปลี่ยนไปได้ตามตำแหน่งที่เปลี่ยนไป^{๒๕}

ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง ได้พิจารณาบทบาทนั้นมี ๒ นัย คือ ทางด้านโครงสร้างบทบาทเป็นตำแหน่งทางสังคม ที่มีชื่อเรียกต่างๆ กันแสดงบทบาทโดยคุณสมบัติและกิจกรรมของบุคคลที่ครอง

^{๒๑} กรองแก้ว อยู่สุข, **พฤติกรรมองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑.

^{๒๒} สุลักษณ์ ศิวรักษ์, **ศาสนากับพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๔), หน้า ๑๗

^{๒๓} ประเวศ วะสี, “บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, ๒๕๒๕), หน้า ๕๗-๕๘.

^{๒๔} สุชา จันทรเฒ, **จิตวิทยาสังคม**, หน้า ๒๘.

^{๒๕} พัทณี วรกวิน, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิชย์, ๒๕๒๖), หน้า ๕๒.

ตำแหน่งนั้นๆ ส่วนทางด้านการแสดงบทบาท หรือการมีปฏิสัมพันธ์ (Social Structure) บทบาทเป็นผลต่อเนื่องที่เกิดจากแบบแผนการกระทำของบุคคลที่ได้เรียนรู้จากสถานการณ์ในสังคม^{๒๖}

พระมหาสุภา อุทโท ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออก หรือลงมือปฏิบัติตามคาดหวังของผู้อื่น ตามสถานภาพ และตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่ในขณะนั้นๆ^{๒๗}

ประภาพิศ สัญชาติเจตน์ ได้กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่หรือการแสดงออกของคน ซึ่งคนอื่นคาดหวังหรือคาดหวังว่าเขาจะทำเมื่ออยู่ภายใต้สถานการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง^{๒๘}

เดโช สนวนนนท์ ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทซึ่งมีสาระสำคัญว่าบทบาทจะต้องประกอบด้วยลักษณะ ๔ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. รู้สถานภาพของตนในสังคม
๒. คำนึงถึงพฤติกรรมที่ควรแสดงออกในสถานการณ์นั้นๆ ที่เหมาะสมของตน
๓. คำนึงถึงพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น
๔. ประเมินผลการแสดงบทบาทของตนเอง^{๒๙}

ชนิษฐา วิเศษสาร และมุกดา ศรียงค์ ได้กล่าวว่า บทบาท หมายถึงการประกอบพฤติกรรมตามตำแหน่ง ความคาดหวัง หรือตามหน้าที่แสดงจริง^{๓๐}

ไพบูลย์ ช่างเรียน ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับบทบาท พอสรุปได้ว่า “บทบาทของบุคคลในสังคมย่อมขึ้นอยู่กับสถานภาพที่ตนครองอยู่และคุณสมบัติของบุคคล ดังนั้น บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกตามลักษณะ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มูลเหตุจูงใจ การอบรมเลี้ยงดู และความพอใจ”^{๓๑}

สุชา จันท์ธอม และคณะได้กล่าวว่า “บทบาทมีความหมายใกล้เคียงกับสถานภาพมาก บทบาทเป็นสิ่งที่บุคคลในสถานภาพต่างๆ พึงกระทำนั้น คือ เมื่อสังคมกำหนดสิทธิ และหน้าที่ให้

^{๒๖} ประเสริฐ แยมกสินธุ์, **สถานภาพและบทบาท**, (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๑๘.

^{๒๗} พระมหาสุภา อุทโท, “บทบาทพระสงฆ์ในทศวรรษหน้า (๒๕๔๑ - ๒๕๖๐)”, **วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต**, (คณะสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑)

^{๒๘} ประภาพิศ สัญชาติเจตน์, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๒๔), หน้า ๘๙.

^{๒๙} เดโช สนวนนนท์, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙.

^{๓๐} ชนิษฐา วิเศษสาร และมุกดา ศรียงค์, **จิตวิทยาสังคมและมนุษยสัมพันธ์**, (กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรมและวิทยาศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๒๖), หน้า ๙.

^{๓๑} ไพบูลย์ ช่างเรียน, **สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๑๐๒.

สถานภาพใด อย่างไร แล้วบุคคลในสถานภาพนั้นๆ จะต้องประพฤติหรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้”^{๓๒}

กรมการศาสนา ให้ความหมายว่า บทบาทพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสว่าและกระทรวงศึกษาธิการ ระบุถึงความสำคัญของพระสังฆาธิการว่าพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติจะเจริญรุ่งเรืองถาวรสืบไป ก็ด้วยจะต้องอาศัยพระสังฆาธิการเป็นสำคัญ เนื่องด้วยพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดกับประชาชนโดยเฉพาะพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสซึ่งเป็นที่เคารพ และเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เจ้าอาวาสจึงมีอำนาจหน้าที่ในการบริหารและจัดการวัดให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ^{๓๓}

พัทธา สายหู ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาท คือ การกระทำต่างๆ ตาม “บท” ที่กำหนดไว้ให้ผู้แสดงต้องทำ トラบใดที่ยังอยู่ใน “บท” นั้น เปรียบได้เหมือน “บท” ของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในละครเรื่องนั้นๆ เป็นตัวอะไร มีบทบาทที่จะต้องแสดงอย่างไร”^{๓๔}

สงวน สิทธิเลิศอรุณ ได้กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การประกอบพฤติกรรมตามตำแหน่ง ซึ่งเป็นไปตามความคาดหวังของสังคมหรือตามลักษณะการรับรู้ หรือตามที่แสดงจริง^{๓๕}

พระมหาสมทรง สิรินโร ได้กล่าวว่า เมื่อพระสงฆ์ผู้มีบทบาทต่อวัดมีความบริสุทธิ์มีความสันโดษ มีความเป็นผู้นำทางปัญญามีจริยธรรมและวิถีชีวิตที่ประเสริฐกว่าย่อมให้คำแนะนำตักเตือนหรือต่อรองกับทางบ้านเมืองได้ แต่ในปัจจุบันนี้ พระสงฆ์ระดับบริหารหาผู้ที่มีความกล้าทางจริยธรรมได้ยาก ในเมื่อเห็นว่าบ้านเมืองทำอะไรไม่ถูกต้อง เป็นการย่ำยีต่อพระศาสนาธรรม ก็หาผู้ใดกล้าคัดค้านคำว่าบาตรไม่ ส่วนหนึ่งเกิดจากพระสงฆ์ระดับบริหารไม่สามารถจะเข้าใจปัญหาสังคมที่ซับซ้อนซึ่งรวมทั้งปัญหาศีลธรรมที่ซับซ้อนด้วย และอาจเกิดจากการตกอยู่ในอคติ เกรงจะกระทบฐานะตำแหน่งของตนมากกว่าจะเห็นแก่พระธรรมวินัย บทบาทของวัดในสังคมเมือง ยังคงทำหน้าที่ให้บริการบางอย่างเป็นตัวเคลื่อนย้ายสังคม จากคนที่มีฐานะต่ำสุดในทางเศรษฐกิจและการเมืองให้ขึ้นไปสู่ที่สูงได้ เพราะเหตุนี้ พระสงฆ์รุ่นใหม่จะต้องมองปัญหาของวัดและพระสงฆ์ในปัจจุบันว่า มีอะไรที่อยู่ในสภาพที่ไม่พึงปรารถนาและอะไรเป็นส่วนที่พึงปรารถนา จากนั้น ก็ต้องพยายามศึกษาปัญหา

^{๓๒} สุชา จันทรเฒ, จิตวิทยาสังคม, หน้า ๔๖.

^{๓๓} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า คำนำ.

^{๓๔} พัทธา สายหู, กลไกของสังคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๔๗.

^{๓๕} สงวน สิทธิเลิศอรุณ, จิตวิทยาสังคมเพื่อการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: เกรียงศักดิ์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๘.

ต่างๆ พร้อมหาแนวทางแก้ไขโดยเริ่มจากตัวพระสงฆ์เอง เริ่มจากวัดก่อนแล้วค่อยๆ ขยายออกไปในเขตที่ตนรับผิดชอบอยู่^{๓๖}

พระธรรมปัญญาบดี (ถาวร ติสสานุกโร) ได้กล่าวว่า ในปัจจุบันกระแสสังคมโลกได้เปลี่ยนไปเร็วมาก จึงจำเป็นจะต้องปรับบทบาทการบริหารจัดการภายในวัดทั้ง ๒ ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่ง การอนุรักษ์โบราณสถานอันเป็นสมบัติของชาติ ให้คงอยู่ในสภาพที่ดีและรักษา พระพุทธศาสนา อันเป็นเอกลักษณ์ของชาติไว้ ส่วนที่สอง พัฒนาการบริหารจัดการในองค์กรให้เป็นระบบมีระเบียบ แบบแผน^{๓๗}

พระมหาสนอง อคฺคธมฺโม กล่าวไว้ว่า บทบาทหลักของพระสงฆ์ คือ การให้การศึกษา แก่ประชาชน ตามหลักพระพุทธศาสนา เรียกว่า บทบาทของครู บทบาทในฐานะครูเป็นบทบาทที่ถาวรตลอดมาตั้งแต่ สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน

บทบาทรองลงมา ได้แก่ การให้คำปรึกษา ในเรื่องสำคัญๆ ไปไม่กล้าตัดสินใจทำการอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป ก็จะไปปรึกษาพระสงฆ์ เหตุฉะนั้นพระสงฆ์จึงต้องทำหน้าที่ช่วยในการตัดสินใจแก่ประชาชน บทบาทนี้แสดงให้เห็นความเป็นผู้นำในด้านภูมิปัญญา ในอดีต พระราชาหรือผู้นำประเทศจะต้องสนับสนุนให้พระสงฆ์มีการศึกษาอย่างเต็มที่ เพื่อให้พระสงฆ์มีความรู้ความสามารถ จะได้เป็นที่ปรึกษาของชาวบ้านได้อย่างถูกต้องดีงาม^{๓๘}

ประกอบ มีโคตรกอง ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทว่า “บทบาทหน้าที่ตามตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งนั้น จะถูกคาดหวังจากสังคมรอบด้าน ซึ่งเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) และการแสดงบทบาทของบุคคลตามตำแหน่งหน้าที่ที่มีความถูกต้องเหมาะสมเพียงใดขึ้นกับปัจจัย ๓ ประการ ดังนี้

๑. ความเข้าใจในบทบาทที่ตนเองแสดงหรือปฏิบัติ
๒. ประสพการณ์ของผู้ที่ต้องแสดงบทบาท
๓. บุคลิกภาพของผู้แสดงบทบาท^{๓๙}

^{๓๖} พระมหาสมทรง สิรินฺธโร, **บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๓๒.

^{๓๗} พระธรรมปัญญาบดี (ถาวร ติสสานุกโร), **ระเบียบวัดเขตพน**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๔.

^{๓๘} พระมหาสนอง อคฺคธมฺโม (ยาจิตฺต), “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมชาวบ้านให้พึ่งตนเอง: ศึกษากรณีพระครูพิพิธธรรมรส”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^{๓๙} ประกอบ มีโคตรกอง, “บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับเยาวชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑).

กมลรัตน์ หล้าสูงษ์ ได้กล่าวถึง ความหมายของบทบาทสรุปได้ว่า “บทบาท หมายถึง การประพฤติปฏิบัติของบุคคลตามตำแหน่งและสถานภาพในสังคมนั้นๆ ถ้าตำแหน่งหรือสถานภาพเปลี่ยนไปบทบาทก็จะเปลี่ยนตามไปด้วยและถ้าบุคคลใดในสังคมมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ในสังคมมากขึ้นเท่าใด บทบาทก็จะเพิ่มขึ้นมากเท่านั้น”^{๔๐}

งามพิศ สัตย์สงวน ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่คาดหวัง สำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร^{๔๑}

ยนต์ ชุ่มจิต ได้ให้ความหมายว่า บทบาท หมายถึง ภาระที่ต้องรับผิดชอบตามสถานภาพของแต่ละบุคคล เช่น เป็นพ่อแม่ นอกจากจะเลี้ยงดูให้ลูกเติบโตแล้ว จะต้องมีบทบาทในการอบรม สั่งสอนให้ความรู้ ป้องกันมิให้ลูกทำความชั่วหรือดูแลทุกข์สุขอื่นๆ ส่วนครูจะต้องมีบทบาทอื่นๆ นอกเหนือจากการอบรมสั่งสอนวิชาความรู้ เช่น ช่วยเหลือนักเรียนที่ขาดแคลนเสื้อผ้า อาหาร ส่งเสริมและพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนและดูแลรักษาสุขภาพอนามัยของเด็กๆ^{๔๒}

พูนทรัพย์ สิทธิพรหม ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า “เป็นความคาดหวังของการกระทำว่า ในสถานภาพหนึ่งๆ บุคคลควรจะมีบทบาทอย่างไร โดยจะมีการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญเพื่อให้ทราบว่าแต่ละบุคคลจะต้องแสดงบทบาท (Role Playing) และสวมบทบาท (Role Taking) อย่างไร ซึ่งการเรียนรู้บทบาทนี้จะเกิดจากการเลียนแบบและการสังเกต (Role Model) จากบุคคลที่เรายึดถือ (Significant Others) เพื่อนำมาเป็นแบบอย่างของบทบาทแห่งตนที่จะแสดงต่อผู้อื่นในสถานการณ์ต่างๆ ในสังคมต่างๆ ที่ตนเองต้องการ”^{๔๓}

โสภา ชูพิกุลชัย ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า หมายถึง การแสดงออกหรือการทำหน้าที่ของบุคคลซึ่งสมาชิกคนอื่นของสังคมมุ่งหวังให้เขาทำ ภายใต้สถานการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง โดยถือเอาฐานะและหน้าที่ทางสังคมของบุคคลนั้นเป็นมูลฐาน บทบาทที่ทำให้คนในสังคมสามารถคาดคะเนพฤติกรรมของบุคคลอื่น รู้ว่าบุคคลอื่นต้องการอะไรจากตน ทำให้เกิดประโยชน์ในการทำงานร่วมกันเป็นทีม^{๔๔}

^{๔๐} กมลรัตน์ หล้าสูงษ์, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐.

^{๔๑} งามพิศ สัตย์สงวน, **สังคมและวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๘), หน้า ๗๓.

^{๔๒} ยนต์ ชุ่มจิต, **ความเป็นครู**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓.

^{๔๓} พูนทรัพย์ สิทธิพรหม, **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนากับการเข้าร่วมโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองของชาวบ้านห้วยยาง**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๖๐.

^{๔๔} โสภา ชูพิกุลชัย, **จิตวิทยาสังคมประยุกต์**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๔๕.

พินิจ เพ็ชรดารา กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมการแสดงออกตามสถานภาพของแต่ละบุคคลในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่นั้นๆ^{๔๕}

ภิญโญ สาร ได้ให้ความเห็นว่า บทบาท หมายถึง ความมุ่งหวังที่บุคคลอื่นคาดหวังว่าบุคคลในตำแหน่งหนึ่งควรจะกระทำหรือแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาในสถานการณ์อย่างใด อย่างหนึ่ง บทบาทนี้จะควบคู่กับตำแหน่งที่บุคคลนั้นดำรงอยู่^{๔๖}

พระครูปริยัติกิตติธำรง (ทองขาว กิตติธโร) ผศ.,ดร. ให้ความหมายบทบาท ดังต่อไปนี้ บทบาท หมายถึง หน้าที่หรือสิ่งที่เราทำ ทั้งที่เป็น พระ หรือฆราวาส เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถทางด้านพระพุทธศาสนา ด้านพุทธศาสตร์และสังคมเป็นอย่างดี ศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม^{๔๗}

ลือชา ธรรมวินัยสถิต ได้ให้บทบาทของความหมายในแง่ทางโครงสร้างของสังคมว่า บทบาท หมายถึง ภาระหน้าที่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะพึงกระทำตามสถานภาพที่ตนดำรงอยู่ เมื่อบุคคลใดได้เข้าไปมีสถานภาพหนึ่งๆ แล้วย่อมแสดงบทบาทตามสถานภาพนั้นๆ สถานภาพและบทบาทจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เปรียบได้กับเหรียญที่ต้องมี ๒ ด้านเสมอ เมื่อสถานภาพเป็นตัวกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์นั้นมีความสอดคล้องกันและเป็นไปตามแบบแผนที่กำหนด ดังนั้น บทบาทจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของโครงสร้างทางสังคมประการหนึ่ง^{๔๘}

สรุปได้ว่า บทบาท ก็คือพฤติกรรมที่แสดงออกตามสถานภาพของบุคคลในสังคม บทบาท เป็นแบบแผน ความต้องการ วัตถุประสงค์ ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยมและการกระทำของสมาชิกที่ชุมชนคาดหวังว่าจะต้องเป็นตามลักษณะของตำแหน่งนั้นๆ หรืออาจกล่าวสั้นๆ ว่าบทบาท คือ สิทธิหน้าที่ในการกระทำของบุคคลหนึ่งที่มีต่อบุคคลอื่นในสังคมตามสถานภาพของตนเอง

๒.๑.๒ ประเภทของบทบาท

บุคคลในสังคมจะแสดงบทบาทต่างๆ แตกต่างกันไป โดยที่การแสดงบทบาทของบุคคลจะเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงลักษณะของบุคคลนั้นได้ ดังนั้น จึงมีผู้แบ่งลักษณะและประเภทของบทบาทไว้ดังต่อไปนี้

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ ได้จำแนกประเภทของบทบาทได้เป็น ๓ ประการ คือ

^{๔๕} พินิจ เพ็ชรดารา, “บทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามการรับรู้ของ ผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕).

^{๔๖} ภิญโญ สาร, การบริหารงานบุคคล, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๖), หน้า ๓๐๔.

^{๔๗} พระครูปริยัติกิตติธำรง (ทองขาว กิตติธโร), ผศ.,ดร., “บทบาทพุทธศาสตร์บัณฑิตสังคม พึงประสงค์”, พุทธจักร, ปีที่ ๖๔ ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๕๓), ๓๑.

^{๔๘} ลือชา ธรรมวินัยสถิต, มนุษย์กับสังคม, (เพชรบุรี: สถาบันราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๓๙), หน้า ๔๗.

- ๑) บทบาทในอุดมคติ เป็นบทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎระเบียบหรือกฎหมาย
- ๒) บทบาทที่เข้าใจเป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกนึกคิดของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง
- ๓) บทบาทที่แสดงออกจริง เป็นการกระทำที่เกิดจากกระทำของบุคคลจริง^{๔๙}

เดโช สวานานนท์ ได้แยกประเภทของบทบาทไว้ ๒ ประเภท คือ

๑) บทบาทที่รัดกุม คือ บทบาทที่มีข้อกำหนดที่จะต้องปฏิบัติตาม ที่แน่นอนตายตัวยืดหยุ่นไม่ได้ เช่น บทบาทของเจ้าบ่าวเจ้าสาวในพิธีแต่งงาน บทบาทของนายกรัฐมนตรี เป็นต้น

๒) บทบาทที่ยืดหยุ่นได้ คือ บทบาท ที่ยอมให้พฤติกรรมอันสัมพันธ์กับบทบาทนั้นเปลี่ยนแปลงได้ตามสมควร ไม่มีข้อกำหนดตายตัว เช่น บทบาทของบิดาแสดงได้ดีถึงฐานะของบิดา เป็นต้น แต่พฤติกรรมของบิดาต่อบุตรอาจแปรผันได้มากพอสมควรระหว่างบิดาของแต่ละคน^{๕๐}

อรุณ รักธรรม ได้แยกประเภทของบทบาทไว้ ๓ ประเภท คือ

๑) บทบาทจริง (Actual Role) เป็นพฤติกรรมที่แท้จริงของผู้ที่ถูกควบคุมโดยอารมณ์ เจตคติ พฤติกรรมส่วนตัว และปัญหาในการปฏิบัติงาน

๒) บทบาทที่ถูกกำหนด (Prescription Role) เป็นขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบ ซึ่งหน่วยงานหรือองค์กรเป็นผู้กำหนด

๓) บทบาทที่คาดหวัง (Expectation Role) เป็นความคาดหวังของบุคคลหรือสังคมที่มีต่อบุคคลผู้ครองตำแหน่ง และเป็นความคาดหวังของตนเองต่อบทบาทนั้นๆ^{๕๑}

วินิจ เกตุขำ และคำเพชร ฉัตรสุกสกุล แยกประเภทของบทบาทไว้ ๒ ประเภท คือ

๑) บทบาทที่เข้ากันได้กับบุคลิกภาพส่วนรวมของบุคคล หมายถึง บทบาทที่แสดงออกมาแล้วไม่ขัดกับความรู้สึกของตนเอง และไม่ผิดไปจากความหมายของสังคมที่กำหนดว่าเขาควรมีบทบาทอย่างไร

๒) บทบาทที่เข้ากันไม่ได้กับบุคลิกภาพส่วนรวมของบุคคล หมายถึง บทบาท ที่แสดงออกมาแล้วขัดกับความรู้สึกของตนเอง และผิดไปจากความหมายที่สังคมกำหนดว่าเขาควรมีบทบาทอย่างไร^{๕๒}

^{๔๙} จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๔๒.

^{๕๐} เดโช สวานานนท์, การยึดหลักทางศาสนาในการดำเนินชีวิตของชาวนบไทย และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

^{๕๑} อรุณ รักธรรม, พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบทไทย, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๕๖.

^{๕๒} วินิจ เกตุขำ และคำเพชร ฉัตรสุกสกุล, กระบวนการกลุ่ม, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียน สโตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๖๓.

สุดา ภิรมย์แก้ว ได้แยกประเภทของบทบาทไว้ ๓ ประเภท คือ

๑) บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) ได้แก่ บทบาทที่กำหนดไว้ตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคมเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติเป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ ซึ่งผู้ที่มีสถานภาพนั้นๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นได้

๒) บทบาทที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่บุคคลคาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับทัศนคติ ค่านิยม บุคลิกภาพ รวมถึงประสบการณ์ของแต่ละบุคคลด้วย

๓) บทบาทที่บุคคลแสดงออกจริง (Enacted Role) เป็นบทบาทที่บุคคลปฏิบัติจริงขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย จึงทำให้การแสดงบทบาทมีความแตกต่างกันไป^{๕๓}

Allport จำแนกบทบาทที่สัมพันธ์กับสังคมและลักษณะของบุคคลออกเป็น ๔ ลักษณะ คือ

๑) บทบาทที่สังคมคาดหวัง (Role-Expectations) เป็นบทบาทที่สังคมกำหนดให้แก่บุคคลในสังคมที่ดำรงตำแหน่งหรือสถานภาพต่างๆ ซึ่งเป็นบทบาทที่คนส่วนใหญ่ในสังคมคาดหวังให้สมาชิกของสังคมได้แสดงออก

๒) บทบาทที่อยู่ในความคิด (Role-Conception) เป็นบทบาทที่บุคคลแต่ละคนคาดหวังว่าตนเองควรมีบทบาทอย่างไร จึงได้กำหนดบทบาทในรูปแบบของตนเอง ซึ่งบทบาทที่ตนเองกำหนดขึ้นนั้น อาจจะมีลักษณะสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทที่สังคมคาดหวังก็ได้

๓) บทบาทที่ยอมรับ (Role-Acceptance) เป็นบทบาทที่บุคคลเลือกจะยอมรับหรือปฏิเสธลักษณะบทบาทที่ตนเองชอบหรือไม่ชอบ บทบาทที่สังคมคาดหวังหรือบทบาทที่อยู่ในความคิด

๔) บทบาทที่แสดงออก (Role-Performance) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลได้แสดงออก ซึ่งมีลักษณะหลากหลาย เนื่องจากความแตกต่างในแต่ละบุคคล เช่น ความคิด การยอมรับอุปนิสัย บุคลิกภาพ^{๕๔}

ลีวินสัน (Levinson) ได้ให้ความหมายของ บทบาทไว้ ๓ ประการ ดังนี้

๑. บทบาท หมายถึง ปทัสถาน ความมุ่งหวัง ข้อห้าม ความรับผิดชอบและอื่นๆ ที่มีลักษณะในทำนองเดียวกัน ซึ่งผูกพันกับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้บทบาทตามความหมายนี้คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุด แต่มุ่งไปถึงการชี้บ่งถึงหน้าที่อันควรกระทำ

๒. บทบาท หมายถึง ความเป็นไปของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งที่คิด และทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้นๆ

^{๕๓} สุดา ภิรมย์แก้ว, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๖๓.

^{๕๔} W. Gordon Allport, **Pattern and Growth in Personality**, (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1964), p.184.

๓. บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่กระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมหรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตนดำรงตำแหน่งนั้นๆ^{๕๕}

เบอร์โล (Berlo) ได้ให้แนวความคิดของบทบาทไว้ดังนี้

๑. บทบาทที่กำหนดไว้ คือ บทบาทที่กำหนดไว้เป็นระเบียบอย่างชัดเจนว่าบุคคลที่อยู่ในบทบาทนั้นจะต้องทำอะไรบ้าง

๒. บทบาทที่กระทำจริง คือ บทบาทที่บุคคลได้กระทำจริงเมื่ออยู่ในบทบาทนั้น ๆ

๓. บทบาทที่ถูกคาดหวัง คือ บทบาทที่ถูกคาดหวังโดยผู้อื่นว่าบุคคลที่อยู่ในบทบาทควรกระทำอย่างไร^{๕๖}

สรุปได้ว่า บทบาทก็คือ พฤติกรรมที่บุคคลในสังคมจะแสดงออกตามสถานภาพ หรือตำแหน่ง สิทธิ และหน้าที่ของตน ตามความคาดหวังของสังคมหรือตามความเป็นจริง ซึ่งการแสดงบทบาทของแต่ละบุคคลอาจจะสอดคล้องหรือขัดแย้งกับความคาดหวังของสังคมก็ได้ ทั้งนี้ บทบาททางสังคมจะถูกกำหนดและวางระเบียบไว้ และสังคมได้วางระเบียบไว้อย่างชัดเจนว่าบุคคลในองค์กรดังกล่าว จะต้องเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของตนและผู้อื่นที่กำหนดไว้ ทั้งนี้ เพื่อให้มีมาตรฐานการปฏิบัติงานที่ดี ถูกต้อง และมีประสิทธิภาพ เช่นเดียวกับพระสงฆ์ซึ่งมีสถานภาพทางสังคมที่อยู่ในสถาบันศาสนา พระสงฆ์จึงมีบทบาทในด้านต่างๆ ทั้งที่เป็นบทบาทที่ถูกกำหนดไว้บทบาทตามความคาดหวังและบทบาทที่ปฏิบัติจริง ซึ่งพระสงฆ์จะต้องเข้าใจบทบาทของตนให้ชัดเจน เพื่อที่จะได้ปฏิบัติให้ถูกต้องด้วย

๒.๑.๓ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

บทบาทภาระหน้าที่ที่สำคัญของแต่ละบุคคลที่จะพึงกระทำให้สำเร็จ บุคคลคนหนึ่งมีบทบาทสำคัญสำหรับตนเพียงคนเดียว แต่บุคคลอีกคนหนึ่ง มีบทบาทที่สำคัญสำหรับผู้คนจำนวนมากในแต่ละวันแต่ละบุคคลก็ต้องดำเนินชีวิตของตนมีหน้าที่ที่ตนต้องรับผิดชอบ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับบทบาทนั้น ได้มีผู้ที่กล่าวเอาไว้ ดังต่อไปนี้

งามตา สุขประเสริฐ ได้กล่าวว่า การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้ เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่มคนจูงใจคนไปยังจุดประสงค์ โดยทั่วไปแล้ว ผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดี เรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน

^{๕๕} ลีวินสัน (Levinson), อังโน วิเชียร ชันทองดี, “บทบาทของพระพุทธศาสนากับการพัฒนาชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูวิศาลเขมคุณ วัดพิชโสภาราม อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี”, **วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๗), หน้า ๑๙.

^{๕๖} เบอร์โล (Berlo), อังโน วิเชียร ชันทองดี, “บทบาทของพระพุทธศาสนากับการพัฒนาชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูวิศาลเขมคุณ วัดพิชโสภาราม”, อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๗), หน้า ๑๙.

(positive leader) ผู้นำพลวัตร คือ เคลื่อนไหวนำทำงานอยู่เสมอ (Dynamic Leader) และผู้นำในทางที่ไม่ดี คือ ไม่มีผลงานที่สร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนินสือ (Negative Leader)^{๕๗}

กรณีการ ขวัญอารีย์ ได้แบ่งลักษณะบทบาทของคนในสังคมไว้ดังนี้ คือ

๑. บทบาทที่กำหนดไว้ หรือบทบาทตามอุดมคติ (The Socially Prescribed or Ideal Role) เป็นบทบาทตามอุดมคติที่กำหนดสิทธิ และหน้าที่ของตำแหน่งไว้

๒. บทบาทที่ควรกระทำ (Perceived Role) เป็นบทบาทแต่ละบุคคลเชื่อว่าควรกระทำในหน้าที่ของตำแหน่งนั้นๆ ซึ่งอาจไม่ตรง ตามบทบาทอุดมคติทุกประการ และอาจแตกต่างกันไปแต่ละบุคคลก็ได้

๓. บทบาทที่กระทำจริง (The Performed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำจริงตามความเชื่อ ความคาดหวัง ตลอดจนความกดดันและโอกาสที่กระทำในแต่ละสังคมในช่วงเวลาหนึ่งๆ^{๕๘}

นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์ กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของผู้นำไว้ ๓ ประการดังนี้

๑. ผู้รักษาหรือประสานให้สมาชิกกลุ่มอยู่ร่วมกัน (Maintenance of Membership) หมายถึงจะต้องอยู่ใกล้ชิดกับกลุ่ม มีความสัมพันธ์คนในกลุ่ม และเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มทำให้มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน

๒. ผู้ปฏิบัติการกิจของกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์ (Objective Attainment) หมายถึง เขาจะต้องรับผิดชอบในกระบวนการ วิธีการทำงานด้วยความมั่นคงและเข้าใจได้ และเขาจะต้องทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

๓. ผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์ในกลุ่ม (Group Interaction Facilitation) หมายถึง เขาจะต้องปฏิบัติงานในทางที่อำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์และปฏิบัติด้วยดีของสมาชิกในกลุ่ม การติดต่อสื่อสารที่ดีเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นการช่วยให้หน้าที่บรรลุเป้าหมาย^{๕๙}

ทิตยา สุวรรณขุ ได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ไว้ว่า บทบาทเป็นลักษณะพฤติกรรมที่กำหนด และยังแบ่งหน้าที่ออกเป็น “บทบาทตามอุดมคติ” (Ideal Role) หรือบทบาทที่ผู้ดำรงตำแหน่งของสังคมควรปฏิบัติ และเป็นผลรวมของบทบาทตามอุดมคติ บุคลิกภาพของผู้ดำรงตำแหน่ง

^{๕๗} งามตา สุขประเสริฐ, “การมีส่วนร่วมของประชาชนด้านการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ศึกษาเฉพาะกรณี องค์การบริหารส่วนตำบลเสม็ด อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี”, **รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๒).

^{๕๘} กรณีการ ขวัญอารีย์, “บทบาทผู้นำท้องถิ่นต่อการแก้ไขปัญหาแรงงานเด็กในชุมชนที่มีระดับการพัฒนาต่างกัน: ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสุรินทร์”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕).

^{๕๙} นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์, **หลักการบริหารการศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓.

อารมณ์ขณะแสดงบทบาทและอุปกรณ์ของผู้ดำรงตำแหน่งที่มีอยู่ ปฏิกริยาของผู้เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม อดิทยา สุวรรณชัย ได้กล่าวสรุปฐานะตำแหน่ง และบทบาททางสังคมไว้ดังนี้ คือ

๑. มีสถานภาพ (Status) อยู่จริงในสังคม และมีอยู่ก่อนตัวคนจะเข้าไปครอง
๒. มีบทบาทที่ควรจะเป็นประจำอยู่ในแต่ละตำแหน่ง
๓. วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ในสังคมนั้นๆ เป็นส่วนหนึ่งซึ่งสำคัญในการกำหนดฐานะ ตำแหน่งและบทบาทที่ควรจะเป็น
๔. ฐานะตำแหน่งและบทบาทนั้นได้มาจากการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ในสังคมนั้น
๕. บทบาทที่ควรจะเป็นนั้นไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะเหมือนกัน พฤติกรรมที่เป็นจริงของคนที่ครองฐานตำแหน่ง เพราะพฤติกรรมจริงเป็นผลของปฏิกริยาของคนที่มีบทบาทที่ควรจะเป็นบุคลิกภาพของตนเอง และของคนอื่นที่เข้าร่วมพฤติกรรมและเครื่องกระตุ้น (Stimulus) ที่มีอยู่ในเวลา และสถานที่ที่เกิดการติดต่อทางสังคม^{๖๐}

พระเวศ วะสี ได้เสนอบทบาทของพระสงฆ์ไว้ดังนี้

๑. พระสงฆ์เป็นผู้สร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ วัตถุประสงค์ของการบวชคือเพื่อเรียนรู้ ดังนั้น สงฆ์คือ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ซึ่งควรจะเป็น ๓ เรื่องใหญ่ๆ คือ การเรียนรู้พุทธธรรมให้ลึกซึ้งทั้งทางปริยัติและปฏิบัติ การเรียนรู้สังคมปัจจุบันให้เท่าทันสังคมปัจจุบันเพื่อประโยชน์ในการสอน และการเรียนรู้ติดต่อสื่อสารให้เป็นที่น่าสนใจของผู้คนให้จับใจผู้คนให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือที่เรียกว่า “อนุศาสนีปาฏิหาริย์” รวมทั้งความสามารถในการใช้เครื่องมือติดต่อสื่อสารสมัยใหม่ด้วย
๒. การศึกษาของสงฆ์ควรร่วมกับทางโลกพัฒนาหลักสูตรสำหรับการศึกษาของพระสงฆ์
๓. พระสงฆ์ควรทำให้วัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ความสำคัญของวัด คือ การเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนั้น ถ้าวัดเข้มแข็งจะทำให้โครงสร้างของชุมชนเข้มแข็งด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากการมีศีลธรรมอันดีงามของสมาชิกในชุมชน ถ้าวัดลอยตัวออกจากโครงสร้างของสังคมในชุมชน จะทำให้ชุมชน และสังคมอ่อนแอไปด้วย
๔. พระสงฆ์ควรมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาระบบในโรงเรียน ทั้งระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา จำนวนกว่า ๓๐,๐๐๐ โรงเรียน เพราะโรงเรียนเหล่านี้ยังไม่สามารถผลิตคนที่มีความเข้มแข็งทางปัญญาและศีลธรรม ในส่วนที่ยังขาดหากวัดสามารถจัดให้มีกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาคนให้เต็มศักยภาพได้ก็จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมได้

^{๖๐} อดิทยา สุวรรณชัย, พัฒนาการ: ความคาดหวังบทบาทของพัฒนกร คณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ระดับตำบล: ส่วนท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๔๓.

๕. พระสงฆ์ควรแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี เนื่องจากโลกปัจจุบันมีความขัดแย้งกัน อย่างรุนแรงในสังคมระดับต่างๆ พระสงฆ์ควรศึกษาให้เข้าใจว่าความรุนแรงนั้นหมายถึงอะไร มี ขอบเขตแค่ไหน มีที่ประเภท มีสาเหตุอะไรบ้าง มีวิธีป้องกันและแก้ไขอย่างไร วิธีใดได้ผล จะพัฒนา วิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหาให้ดีขึ้นอย่างไร

๖. พระสงฆ์ต้องเป็นผู้นำในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยต้องพยายามศึกษาให้เข้าใจปัญหา สิ่งแวดล้อม และวิธีแก้ไขให้ลึกซึ้งเพื่อจะได้สอนประชาชนได้อย่างถูกต้อง และวัดควรเป็นต้นแบบใน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน รู้วิธีทางดับทุกข์ และรู้มรรควิธีที่จะ ดับทุกข์

๗. ช่วยพัฒนาชุมชนตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โดยเป็นแกนนำร่วมกับผู้นำ ชุมชน และชาวบ้าน พัฒนาด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ^{๖๑}

นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์ กล่าวถึง บทบาทและหน้าที่ของผู้นำไว้ ๓ ประการดังนี้

๑. ผู้รักษาหรือประสานให้สมาชิกกลุ่มอยู่ร่วมกัน (Maintenance of Membership) หมายถึง จะต้องอยู่ใกล้ชิดกับกลุ่ม มีความสัมพันธ์กันในกลุ่ม และเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มทำให้มี ความสามัคคีกลมเกลียวกัน

๒. ผู้ปฏิบัติการกิจของกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์ (Objective Attainment) หมายถึง เขา จะต้องรับผิดชอบในกระบวนการ วิธีการทำงานด้วยความมั่นคงและเข้าใจได้ และเขาจะต้องทำงานให้ บรรลุเป้าหมาย

๓. ผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์ในกลุ่ม (Group Interaction Facilitation) หมายถึงเขาจะต้องปฏิบัติงานในทางที่อำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์และปฏิบัติด้วยดี ของสมาชิกในกลุ่ม การติดต่อสื่อสารที่ดีเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นการช่วยให้หน้าที่บรรลุเป้าหมาย^{๖๒}

สรุปได้ว่า บทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่มีอยู่นั้นมีส่วนสำคัญต่อตนเองและผู้อื่นในสังคม ไม่ว่าจะเป็นสถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว สถาบันการปกครอง สถาบันการศึกษา สถาบันไหนๆ ก็ ตาม เพื่อให้เกิดความมีระเบียบเรียบร้อย ไม่ก้าวร้าวต่อหน้าที่ของกันและกัน จึงมีการแบ่งหน้าที่ให้แก กัน อย่างถูกต้องตรงต่อความรู้และความสามารถ ของแต่ละบุคคล หากว่าผู้ที่มีหน้าที่ไม่ยอมทำหน้าที่ นั้นให้เต็มที่หรือทำได้อย่างต่ำกว่ามาตรฐานแล้วก็จะส่งผลเสียต่อตนเองผู้อื่น หากทำได้ดีสมบูรณ์ก็จะ เป็นผลดีเป็นประโยชน์อย่างมาก ฉะนั้น การเป็นผู้ที่รู้จักหน้าที่เอาใจใส่ต่อหน้าที่จึงเป็นสิ่งสำคัญ ไม่ ควรปล่อยปละละเลยหน้าที่ที่มีอยู่

^{๖๑} ประเวศ วะสี, “พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม” ในหลักการบริหารและการจัดการวัดในยุค โลกาวัตน์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, ๒๕๓๙), หน้า ๘๒.

^{๖๒} นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์, หลักการบริหารการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์ ๒๕๓๙), หน้า ๑๓.

๒.๑.๔ ทฤษฎีบทบาท (Role Theory)

ในการศึกษาครั้งนี้ คงไม่สามารถละเอียดที่จะไม่กล่าวถึงแนวคิดทฤษฎีบทบาท (Role Theory) ได้ การเข้าใจทฤษฎีบทบาทจะทำให้สามารถวิเคราะห์พฤติกรรมมนุษย์ได้ ดังนั้น สมาชิกทุกคนในสังคม จึงควรที่จะเรียนรู้บทบาทของกันและกันว่าเมื่อไร เวลาไหน และที่ใด บุคคล ควรจะแสดงบทบาทอย่างไรจึงจะเหมาะสมอันเป็นที่พึงพอใจของทุกฝ่าย พอจะสรุปทฤษฎีต่างๆ ได้ ดังนี้

ทฤษฎีบทบาทมินต์ซเบิร์ก (Mintzberg) ได้กล่าวว่า ผู้บริหารจะต้องปฏิบัติงานใน บทบาท ๑๐ บทบาทด้วยกัน ซึ่งสามารถจัดแบ่งออกได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบทบาทด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และกลุ่มบทบาทการตัดสินใจ

๑. บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Roles) ได้แก่ บทบาทของความเป็นหัวหน้าในเชิงสัญลักษณ์ (figurehead role) เช่น ประธานในงานพิธีการต่างๆ บทบาทการ แสดงออกในฐานะผู้นำ (Leader) ได้แก่ การจูงใจ การอบรม การกระตุ้นจิตใจ และการรักษา ระเบียบวินัยของผู้ใต้บังคับบัญชา ส่วนบทบาทสุดท้าย คือ บทบาทการประสานงานในกลุ่ม (Liaisonrole) ได้แก่การกระทำกิจกรรมซึ่งต้องสัมพันธ์กับบุคคลหรือกลุ่มที่อยู่ภายใน และภายนอก องค์กร เช่น ผู้จัดการฝ่ายการตลาดขอข้อมูลด้านกำลังคนจากผู้จัดการฝ่ายบริหารทรัพยากรบุคคล ถือ เป็นการติดต่อประสานงานกันภายในองค์กรแต่หากผู้จัดการฝ่ายการตลาดติดต่อสื่อสารกับพนักงาน ของบริษัทอื่น ก็ถือเป็นการประสานงานกันนอกองค์กร เป็นต้น

๒. บทบาทด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information Roles) ผู้บริหารมีหน้าที่หรือ บทบาทในการรับและเก็บรวบรวมข่าวสารจากใน และนอกองค์กรของตน กระทำได้โดยการอ่าน วารสาร นิตยสาร หนังสือพิมพ์ แล้วนำมาพูดคุยกับผู้บริหารคนอื่นๆ เช่น องค์กรคู่แข่งชั้นมีการ วางแผนอะไรในช่วงนี้ รัฐออกกฎหมายใหม่มีผลกระทบต่อบริษัทหรือไม่ เป็นต้น มินต์ซเบิร์ก (Mintzberg) เรียกบทบาทนี้ว่า บทบาทการตรวจสอบ (Monitor Role) ส่วนบทบาทแพร่กระจาย ข่าวสาร (Disseminator Role) ก็เป็นอีกบทบาทหนึ่งของผู้บริหารในการดำรงตนเปรียบเสมือน ช่องทางที่ส่งต่อข่าวสารต่างๆ ไปยังสมาชิกในองค์กร และเมื่อถูกเชิญไปเป็นตัวแทนขององค์กรหรือ สถาบันอื่นๆ ผู้บริหารจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนในฐานะบทบาทโฆษก (Spoken Role) ขององค์กร ด้วย

๓. บทบาทการตัดสินใจ (Decisional Roles) มินต์ซเบิร์ก (Mintzberg) ได้กำหนด บทบาทของผู้บริหารในด้านนี้ไว้ ๔ ประการ คือ บทบาทในฐานะผู้ประกอบการ (Entrepreneurs) คือ ผู้ดูแลโครงการใหม่ๆ ที่จะปรับปรุงการปฏิบัติงานขององค์กรให้ดีขึ้น บทบาทของผู้จัดการความวุ่นวาย หรือปัญหาต่างๆ (Disturbance Handles) ที่เป็นปัญหาเกิดขึ้นอยู่นอกเหนือความคาดหมาย (Unforeseen Problems) บทบาทของผู้จัดสรรทรัพยากร (Resource Allocators) ในการ

รับผิดชอบกระจายทรัพยากร คน สิ่งของ และเงินไปตามส่วนต่างๆ ขององค์การและสุดท้าย คือ บทบาทของผู้เจรจาต่อรอง (Negotiators) เพื่อทำหน้าที่ถกเถียงและเจรจาต่อรองกับกลุ่มอื่นๆ ซึ่ง อาจจะเป็นสหภาพแรงงาน ผู้ถือหุ้น ฯลฯ ในการเพิ่มผลประโยชน์ให้กับองค์การที่ตนเองทำงานอยู่^{๖๓}

จาคอป โมรีโน (Jacob Moreno) ได้แบ่งชนิดของบทบาทออกเป็น ๓ อย่าง คือ

๑. Psychosomatic Role บทบาทที่มีพฤติกรรมสัมพันธ์กับความต้องการพื้นฐานทางชีวภาพ ตามเงื่อนไขของวัฒนธรรม และเป็นบทบาทที่ผู้แสดงไม่รู้ตัว (Unconscious)

๒. Psychodramatic Role บทบาทที่ปัจเจกบุคคลแสดงพฤติกรรมตามความคาดหวัง เจาะจงตามบริบทจำเพาะสังคม

๓. Social Role บทบาทที่ปัจเจกบุคคลปฏิบัติตามความคาดหวังต่างๆ ไป ตามแบบประเพณีสังคม^{๖๔}

โคเฮน (Cohen) ได้อธิบายทฤษฎีบทบาทว่า การที่สังคมกำหนดเฉพาะเจาะจงให้บุคคล ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทใดบทบาทหนึ่งนั้นเรียกว่า เป็นบทบาทที่ถูกกำหนด ถึงแม้บางบุคคลจะมีได้ ประพฤติปฏิบัติตามบทบาทที่สังคมกำหนดให้ ส่วนบทบาทที่ปฏิบัติจริงเป็นวิธีการที่บุคคลได้แสดง หรือได้ปฏิบัติออกมาจริงตามตำแหน่งนั้นๆ^{๖๕}

โจนาธาน เอช ทูเนอร์ (Jonathan H. Turner) กล่าวว่าองค์ประกอบของบทบาทที่เน้น กันโดยมากจึงมีอยู่ ๓ ประการด้วยกันคือ

๑. Prescribed Roles บทบาทตามใบสั่ง เป็นบทบาทที่เน้นให้ปัจเจกบุคคลปฏิบัติตาม ความคาดหวังตามแต่ละสถานภาพโลกสังคม (Social World) ถูกสมมติว่า มีใบสั่งจัดไว้ชัดเจนบุคคล จะรู้ใบสั่งนั้นด้วยอัตตา (Self) และสามารถในการแสดงบทบาทระดับการคล้อยตามความต้องการ (ให้ แสดงบทบาท) ของแต่ละสถานภาพ

๒. Subjective Roles บทบาทตามใจ เป็นบทบาทที่ปัจเจกบุคคลผู้ครองสถานภาพนั้นๆ แสดงออก หลังจากรับรู้ และตีความหมาย ปรับความคาดหวังต่างๆ ที่ผ่านอัตตาตัวตน โลกสังคมถูก สร้างขึ้น ด้วยการประเมินตามอัตวิสัย ในสถานการณ์มีปฏิสัมพันธ์

^{๖๓} มินต์ซเบิร์ก (Mintzberg), อ้างใน ตุลา มหาพสุธานนท์, **หลักการจัดการ หลักการทำเรือแหลม** **ฉะเชิงเทรา LAEM CHABANG PORT**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ตำรวจ, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖.

^{๖๔} Jacob Moreno Quoted in Jonathan H. Turner, **The Structure of Sociological Theory**, (California: Wadsworth Publishing Company, 1991), p. 25.

^{๖๕} Bruce J., Cohen, **Introduction to Sociology**, (New York: McGraw-Hill, 1979), p. 6.

๓. Enacted Roles บทบาทจริง ในที่สุดแล้วความคาดหวังและการประเมินความคาดหวังตามอัตวิสัยของปัจเจกบุคคลก็จะแสดงออกมาเป็นพฤติกรรม บทบาทนี้จึงเป็นพฤติกรรมจริงที่เปิดเผยโลกสังคมเป็นเครือข่ายพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกัน^{๖๖}

บรูม และเซลนิค (Broom & Selnick) ได้อธิบายถึงคำว่า "บทบาท" ไว้ดังนี้

๑. บทบาทที่กำหนดไว้หรือบทบาทในอุดมคติ (Socially Prescribed or Ideal Role) เป็นบทบาทตามอุดมคติที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่ง

๒. บทบาทที่ควรกระทำ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลเชื่อว่าควรจะทำหน้าที่ของตำแหน่ง โดยอาจจะไม่ตรงกับบทบาทในอุดมคติทุกประการ และอาจแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล

๓. บทบาทที่กระทำจริง (Preformed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำไปจริง ตามความเชื่อความคาดหวัง ตลอดจนความกดดัน และโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคม ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง^{๖๗}

ราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton) เป็นนักมานุษยวิทยาที่มีชื่อเสียง เขากล่าวว่า "ตำแหน่งสถานภาพ เป็นผู้กำหนดบทบาท ผู้ที่มีตำแหน่งจะปฏิบัติหน้าที่ได้สมบทบาทหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายๆ อย่าง เช่น บุคลิกภาพของผู้สวมบทบาท ลักษณะของสังคม ตลอดจนขนบนิยมประเพณี และวัฒนธรรมของสังคมนั้นด้วย"^{๖๘}

พาร์สันส์ (Parsons) เป็นนักสังคมวิทยา ได้กล่าวว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมทำให้มนุษย์ต้องเพิ่มบทบาทของตน เช่น บุคคลมีเพื่อนมากก็ต้องแสดงบทบาทมากขึ้นเป็นเงาตามตัว^{๖๙}

พาสและเดวิส (Pass & Davies) ได้กล่าวไว้ในพจนานุกรมคอลินส์ โดยได้ให้คำจำกัดความของบทบาทไว้ ๓ ลักษณะ คือ

๑. บทบาทการแสดงที่แสดงโดยผู้แสดงหญิงหรือชาย

^{๖๖} Ibid., p. 415.

^{๖๗} Leonard Broom, & Philip Selnick, **Sociology**, (New York: Harper & Row, 1997), pp. 34–35.

^{๖๘} นุจรี เกตุปราษฎ์, "บทบาทของประธานคณะกรรมการพัฒนาสตรีจังหวัดทั่วประเทศ ในการพัฒนาสตรีระดับจังหวัด", **รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต (สาขาวิชาการบริหารทั่วไป)**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐.

^{๖๙} ทิตยา สุวรรณขุ, **พัฒนาการ: ความคาดหวังบทบาทของพัฒนาการ คณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ระดับตำบล: ส่วนท้องถิ่น** หน้า, ๒๐.

๒. บทบาททางจิตวิทยาที่บุคคลแสดงตามกฎเกณฑ์ของสังคม ด้วยอิทธิพลของความคาดหวังของบุคคลที่คิดว่าเหมาะสม

๓. บทบาทที่เป็นหน้าที่ปกติ ซึ่งองค์กรเป็นผู้กำหนดให้^{๗๐}

ระเบียบ คำเขียน ได้ให้แนวคิดทฤษฎีของบทบาทไว้ว่า บทบาทตามตำแหน่งหนึ่งนั้นได้ถูกคาดหวังจากสังคมรอบด้าน เช่น จากผู้ที่อยู่ในตำแหน่งอื่นๆ รอบตัวเรารวมทั้งตัวของเราเองด้วย ถ้าความคาดหวัง ของทุกฝ่ายไม่ตรงกัน ผู้ดำรงบทบาทไม่สามารถปรับให้มีความพอดี จะเกิดปัญหาความขัดแย้งในบทบาทหรือความล้มเหลวในงาน และการแสดงบทบาทของบุคคลในตำแหน่งที่ตนต้องแสดงหรือต้องปฏิบัติ ประสพการณ์ของผู้ที่จะต้องแสดงบทบาท และบุคลิกภาพของผู้ที่จะต้องแสดงบทบาทด้วย^{๗๑}

ธนารัตน์ เทพโยธิน ได้รวบรวมทฤษฎีบทบาทและได้อธิบายโดยสรุปไว้ ดังนี้

๑. ทฤษฎีของลินตัน (Linton) ลินตัน ได้กล่าวว่า สถานภาพหรือตำแหน่งเป็นตัวกำหนดบทบาทให้แก่ บุคคล สถานภาพเป็นนามธรรม หมายถึงฐานะหรือตำแหน่ง ดังนั้น เมื่อกำหนดตำแหน่งใดขึ้นก็จำเป็นต้องมีบทบาทหรือภาระที่กำกับตำแหน่งนั้น ไวเสมอ

๒. ทฤษฎีของสกอต (Scott) ได้กล่าวถึง บทบาทไว้ ๕ ประการดังนี้

๒.๑ บทบาทเป็นความคาดหวังที่เกิดขึ้นในตำแหน่งต่าง มิได้เกี่ยวข้องหรือมุ่งไปที่ตัวบุคคล

๒.๒ บทบาทมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมในการทำงาน บทบาทในองค์การเป็นพฤติกรรมที่ถูกคาดหวังให้ปฏิบัติงานหนึ่งๆ

๒.๓ บทบาทนั้นยากที่จะกำหนดชี้เฉพาะลงไปได้อย่างชัดเจน

๒.๔ บทบาทจะทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

๒.๕ บทบาทกับงานไม่ใช่เป็นสิ่งเดียวกัน ในงานหนึ่งๆ บุคคลอาจมีหลายบทบาทได้^{๗๒}

สรุปได้ว่า ทฤษฎีบทบาท หมายถึงพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล ซึ่งอยู่ในฐานะหรือตำแหน่งหรือมีสถานภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งสังคมได้กำหนดให้มีหน้าที่ต้องปฏิบัติบทบาท และสถานภาพเป็นสิ่งที่ควบคู่กัน นั่นคือสถานภาพจะกำหนดว่าบุคคลนั้นๆ มีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อผู้อื่น

^{๗๐} Lowes Pass, & Davies, **Collins Dictionary of Economics**, (Glasgo: Harper Collins, 1993), p. 1008.

^{๗๑} ระเบียบ คำเขียน, "การปฏิบัติบทบาทหัวหน้าหอผู้ป่วยตามการรับรู้ของหัวหน้าหอผู้ป่วยและพยาบาลประจำโรงพยาบาลพิจิตร", **วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต** (สาขาวิชาการบริหารการพยาบาล), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖), หน้าที่ ๑๑.

^{๗๒} ธนารัตน์ เทพโยธิน, "บทบาทและสมรรถนะของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ตามความคาดหวังของผู้บริหารระดับสูงขององค์การธุรกิจในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน", **วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้าที่ ๑๐.

อย่างไร ส่วนบทบาทเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่สังคมได้กำหนดไว้ ในแต่ละสถานภาพ การแสดงบทบาทจะสอดคล้องกับบรรทัดฐานของสังคม ในสถานภาพหนึ่งๆ บุคคลอาจจะต้องแสดงบทบาทมากมาย เมื่อบุคคลดำรงอยู่ในบทบาทใดบทบาทหนึ่งแล้ว จะต้องกระทำตามบทบาทของตนให้ดีที่สุด เพื่อสร้างคุณค่าให้แก่ตัวเอง และสร้างประโยชน์ให้แก่ครอบครัวชุมชน สังคม และประเทศ ตลอดจนมวลมนุษยชาติให้มากที่สุด โดยที่ไม่ทำให้ตนเอง และผู้ที่อยู่รอบข้างเดือดร้อนจากการกระทำของตน กล่าวคือ กระทำทั้งประโยชน์ต่อตนเอง และประโยชน์บุคคลอื่นให้สมบูรณ์

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์

๒.๒.๑ ความหมายของบทบาทของพระสงฆ์

นักวิชาการได้ให้ความหมายของบทบาทตามทัศนะแตกต่างกันออกไป สรุปได้ดังนี้

อภิชัย พันธเสน ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันว่า ต้องอาศัยคุณสมบัติของวัดและพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นศูนย์รวมความศรัทธาอันถ่องแท้ของประชาชนมาประยุกต์ใช้ในการชักนำประชาชนร่วมกันพัฒนาสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและยังเสนอแนวคิดที่ว่าพระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนประสบการณ์และอุดมการณ์ในลักษณะที่ตอบสนองปัญหา ความต้องการของชุมชนใน ลักษณะประสมประสานกับการทำงานของกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าข้าราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และผู้นำชุมชนรวมทั้งประชาชนในชนบท ๖ ประการ ดังนี้^{๗๓}

๑. การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นโดยเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องและเกี่ยวข้องกับทุก ๆ ฝ่ายทั้งพุทธจักร (วัดและพระสงฆ์) และอาณาจักร (ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชน) การพัฒนาจึงต้องดำเนินการให้ทั่วถึงครอบคลุมประชาชนทุก ๆ กลุ่ม ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และจะต้องประสานงาน ร่วมมือกันทำงาน โดยพระสงฆ์ควรสำนึกอยู่เสมอว่า ถ้าอาณาจักรเสื่อมลงพุทธจักรจะเจริญอยู่ได้อย่างไร พระสงฆ์จึงควรจะต้องถือเป็นบทบาทหน้าที่ที่ควรจะต้องเข้าไปดำเนินการ

๒. การพัฒนาจะต้องเน้นการพัฒนาบุคคลเพื่อสร้างความพร้อมของประชาชนที่จะเข้าร่วมการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาแก้ไขปัญหของตนเอง โดยจะต้องพัฒนาประชาชนให้พร้อมทั้งทางด้านคุณภาพและคุณธรรม ทั้งทางด้านรูปธรรมหรือด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาด้านจิตใจให้ประชาชนได้เข้าใจถึงความหมาย และคุณค่าของการพัฒนาชนบท

๓. การพัฒนาชุมชนควรจะเกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มของประชาชนในชุมชน โดยอาศัยความรู้ ความสามารถ ทักษะและสติปัญญาของประชาชนในการคิดค้น และริเริ่มโครงการพัฒนาต่างๆ

^{๗๓} อภิชัย พันธเสน, พัฒนาชนบทไทย: (สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่, (กรุงเทพมหานคร: มุลินธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐๕ – ๒๐๖.

เอง อันจะนำผลสำเร็จมาสู่ชุมชนได้มากกว่าการพึ่งพิงบุคคลจากภายนอกชุมชนที่ไม่รู้ซึ่งถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชน

๔. การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนจะเกิดขึ้นได้จะต้องตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนได้ จะต้องตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานได้ในทุก ๆ ด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การตอบสนองแต่เพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้นจะไม่ก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์

๕. การพัฒนาชนบทที่จะสามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนได้ควรจะเป็นการพัฒนาโดยประชาชนและเพื่อประชาชนเอง คือการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกขั้นตอน มิใช่ให้ประชาชนเข้าร่วมเฉพาะการใช้แรงงานเท่านั้น เพราะจะไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของในผลผลิตของงานพัฒนาชนบท

๖. การพัฒนาชุมชนที่จะประสบผล สามารถทดลองหรือจัดปัญหาของประชาชนได้อย่างแท้จริงควรมุ่งเน้นให้เกิดการพึ่งตนเองของประชาชนซึ่งวิถีทางที่จะเป็นไปต่อสภาพการพึ่งตนเองในปัจจุบัน คือ การให้การศึกษาแก่ประชาชนในด้านต่าง ๆ เพื่อการนำไปปรับปรุงคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัวให้สุขสบาย มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในทุก ๆ ด้าน ควรจะพึ่งพาจากภายนอกเฉพาะเทคโนโลยีและวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นและหาไม่ได้ อย่างไรก็ตาม ในการพัฒนาที่แท้จริงจะต้องเป็นการพัฒนาใน ๒ ลักษณะที่พระสงฆ์ต้องเข้าไปมีบทบาทคือ การพัฒนาภายนอกกับพัฒนาภายใน ในการพัฒนาภายนอกได้รวมเอาการพัฒนาทางด้านร่างกาย ด้านปัจจัย ๔ การอยู่ดีกินดี และการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบวินัยและการเคารพกฎหมาย เป็นต้น

สุรพล พยอมแย้ม ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ว่า บทบาทของวัดหรือบทบาทของพระสงฆ์ที่เคยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน และให้ความอนุเคราะห์แนะนำช่วยเหลือแก่ประชาชน ทั้งในด้านการสั่งสอน การฝึกอบรมทางการศึกษา การดำรงชีพในชีวิตประจำวัน รวมทั้งการสาธารณสุขและสุขภาพอนามัย ล้วนแต่มีองค์การหรือสถาบันทางสังคมในรูปแบบใหม่เข้ามามีบทบาทและจัดการแทนบทบาทของพระสงฆ์แทบทั้งสิ้น นอกเหนือจากบทบาทของผู้เผยแพร่ธรรมะและอบรมจิตใจประชาชนแล้ว รูปแบบหรือบทบาทของพระสงฆ์ที่เคยอยู่ในกรอบหรือแนวปฏิบัติที่ใกล้เคียงกัน ได้แปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม ตามความต้องการและตามความจำเป็นของสังคมหรือชุมชนที่พระสงฆ์เกี่ยวข้อง^{๗๔}

กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์ ได้กล่าวถึงความหมายของบทบาทสรุปได้ว่า “บทบาท หมายถึง การประพฤติปฏิบัติของบุคคลตามตำแหน่งและสถานภาพในสังคมนั้น ๆ ถ้าตำแหน่งหรือสถานภาพ

^{๗๔} สุรพล พยอมแย้ม และคณะ “พระสงฆ์”, *บทบาททางจิตวิทยาชุมชน*, (เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการอบรมเรื่องพระสงฆ์กับการพัฒนาสุขภาพอนามัยที่ดีของประชาชน, คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒ พฤษภาคม ๒๕๔๑), หน้า ๕๙.

เปลี่ยนไปบทบาทก็จะเปลี่ยนตามไปด้วย และถ้าบุคคลใดในสังคมมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมมากขึ้นเท่าใด บทบาทก็จะเพิ่มขึ้นมากเท่านั้น”^{๗๕}

งามพิศ สัตย์สงวน ให้ความหมายของบทบาท (Role) ว่า “เป็นการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ สถานภาพและบทบาทมักเป็นของคู่กัน คือ เมื่อมีสถานภาพจะต้องมีบทบาทด้วยแต่ไม่เสมอไป ดังนั้น บทบาท คือพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคมทำให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถพยากรณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ เช่น ผู้มีตำแหน่งเป็นพ่อจะได้รับการคาดหวังจากสังคมให้แสดงบทบาทหรือหน้าที่ต่าง ๆ ของพ่อ ซึ่งจะต้องเลี้ยงดูลูก ส่งเสียให้เล่าเรียนอบรมสั่งสอน ให้ความรักความเอ็นดูและอื่น ๆ อีก เป็นต้น ตำแหน่งอื่น ๆ ก็เช่นกัน เช่น ครู อาจารย์ เสมียน ภารโรง ต่างก็มีบทบาทที่คาดหวังจะต้องทำในฐานะที่ครองตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้”^{๗๖}

ประกอบ มีโคตรทอง ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทว่า บทบาทหน้าที่ตามตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งนั้น จะถูกคาดหวังจากสังคมรอบด้าน ซึ่งเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) และการแสดงบทบาทของบุคคลตามตำแหน่งหน้าที่ที่มีความถูกต้องเหมาะสมเพียงใดขึ้นกับปัจจัย ๓ ประการ ดังนี้^{๗๗}

๑. ความเข้าใจในบทบาทที่ตนเองแสดงหรือปฏิบัติ
๒. ประสบการณ์ของผู้ที่ต้องแสดงบทบาท
๓. บุคลิกภาพของผู้แสดงบทบาท

พระมหาสุทัศน์ สุทธิสีโล (ปูลาสะเก) ได้สรุปว่า บทบาทของพระสงฆ์ หมายถึง วัดและพระสงฆ์ได้แสดงบทบาทที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชน เนื่องจากชาวบ้านมองพระสงฆ์ เป็นผู้ประพฤติดุธรรม มีความบริสุทธิ์ เป็นผู้เสียสละบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยบริสุทธิ์ใจ ที่สำคัญที่สุดคือความรู้สึกว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญา รอบรู้ในวิชาการด้านต่างๆ เหนือชาวบ้าน และสามารถให้คำแนะนำปรึกษากับชาวบ้านได้เป็นอย่างดีจึงทำให้มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและมั่นคงเสมอมา กลายเป็นผู้นำทางด้านชีวิตและจิตใจโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน นอกจากนั้น การที่วัดและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเป็นสถานที่และเป็นผู้ถ่ายทอด หลักธรรมคำสอนให้แก่ประชาชนได้

^{๗๕} กมลรัตน์ หล้าสุวรรณ, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐.

^{๗๖} งามพิศ สัตย์สงวน, **หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, ๒๕๓๘), หน้า ๙๖-๙๗.

^{๗๗} ประกอบ มีโคตรทอง, “บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับเยาวชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑).

นำไปปฏิบัติ แต่การที่จะประสบผลสำเร็จเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการถ่ายทอดและศรัทธาที่ประชาชนมีต่อวัดและพระสงฆ์^{๗๘}

นฤมิตร สอดสุข ได้กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ไว้ว่า พระสงฆ์สามารถเป็นสื่อกลางพัฒนาให้ชาวชุมชนสามารถร่วมพัฒนาตนเอง หรือร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชน เพื่อให้ทั้งตนเองและชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ปัจจุบันได้มีพระสงฆ์พยายามฟื้นฟูบทบาทและสถานภาพของตนเอง ทั้งในด้านศีลธรรมจรรยาและบทบาทต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนเพิ่มขึ้น เป็นที่พึงให้ชาวบ้านในรูปของบทบาทในการเป็นผู้นำการพัฒนาท้องถิ่น นอกจากการช่วยทางด้านจิตใจและศาสนพิธีแล้ว ยังมีความพยายามชักนำประชาชนให้ร่วมพัฒนากิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนทางวัตถุ ด้านเกษตรกรรมการยกระดับรายได้และสุขภาพอนามัยนำไปสู่การจัดตั้งองค์กรร่วมกัน เช่น ธนาкарข้าว ธนาकरควาย กองทุนยาและเวชภัณฑ์ สหกรณ์ร้านค้า เป็นต้น โดยใช้หลักพุทธศาสตร์หรือเรียกว่าการพัฒนาตามหลักเศรษฐศาสตร์ของชาวพุทธ เพื่อเน้นให้ชาวบ้านใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดในชุมชนมาผลิตและบริโภค เพื่อสนองความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต จะได้ไม่ต้องพึ่งและแสวงหาทรัพยากรภายนอกมาใช้จนเกิดผลเสียต่อเศรษฐกิจชุมชน อันเป็นผลจากบทบาทของพระสงฆ์ตามโครงการสังฆพัฒนาในภาคอีสานที่ดำเนินการอยู่มีถึง ๙ ประเภท คือ โครงการส่งเสริมการเกษตร โครงการพัฒนาอาชีพเสริม โครงการพัฒนาสาธารณสุข โครงการส่งเสริมและพัฒนาการศึกษาชุมชน โครงการพัฒนาเพื่อการจัดระเบียบชุมชน โครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน โครงการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม และโครงการพัฒนากลุ่มผู้นำที่เกิดจากบทบาทพระสงฆ์ นักพัฒนาในภาคอีสานจำนวน ๓๘ รูปจากพื้นที่ ๙ จังหวัด พบว่าเหตุที่พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชนบท เนื่องจากการได้พบเห็นสภาพปัญหาและความทุกข์ยากของชาวบ้านเป็นประการสำคัญ โดยเข้าไปมีบทบาทใน ๔ ลักษณะสำคัญคือ บทบาทผู้สงเคราะห์พัฒนา บทบาทผู้นำการพัฒนา บทบาทผู้ประสานงาน และ บทบาทเป็นพี่เลี้ยงสนับสนุนการพัฒนาในหมู่บ้าน^{๗๙}

วิฑูร สุรจิตต์ ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ว่า บทบาทของพระอาจารย์พยอม กลฺยาณ ที่ปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์ในการช่วยเหลือสังคมอย่างมากมาย มีบทบาท ดังนี้^{๘๐}

^{๗๘} พระมหาสุทัศน์ สุทธิสโร (ปูลาสะเก), “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน: พระนิภากร โสภณ (ไกร ฐานิสโร) วัดหนองกลับ หมู่ที่ ๓ ตำบลหนองกลับ อำเภอลองบัว จังหวัดนครสวรรค์”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๐),

^{๗๙} นฤมิตร สอดสุข, *อ่านสังคมไทย ๕ นาที: รวมบทบาทความและบทวิจารณ์การเมืองเศรษฐกิจสังคม และ ศิลปวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗๕-๑๗๙

^{๘๐} วิฑูร สุรจิตต์, “บทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาหมู่บ้าน: กรณีศึกษาชุมชนวัดโป่งคำหมู่ที่ ๕ ตำบลตู่หงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๓).

๑. ด้านการเผยแพร่ธรรม มีการเทศนา ปาฐกถาธรรมในสถานที่ต่างๆ ทั่วประเทศ พร้อมกัน นั้นมีรายการแสดงธรรมตามสถานีโทรทัศน์ วิทยู เขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์และวารสารต่างๆ พิมพ์หนังสือธรรมะเผยแพร่ การบันทึกเทปธรรมะเพื่อออกเผยแพร่ การจัดโครงการบรรพชาสามเณร ภาคฤดูร้อน โครงการเข้าค่ายอบรมจริยธรรมซึ่งทั้งสองโครงการนี้เป็นการเผยแผ่ธรรมะให้กับเยาวชนโดยตรง การเผยแพร่ธรรมตามที่กล่าวมา เป็นการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่ประชาชนโดยทั่วไป ทำให้ประชาชนและเยาวชนได้เรียนรู้และเข้าใจในหลักพุทธธรรม อันจะทำให้เกิดการประพฤติดี ปฏิบัติชอบตามคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น

๒. ด้านการศึกษา มีโครงการรณรงค์ผู้ไม่รู้หนังสือ ให้มีโอกาสได้เรียนเป็นโครงการช่วยเหลือ อุปการะเลี้ยงดู ส่งเสริมให้การศึกษาแก่เด็กผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา

๓. ด้านสังคมสงเคราะห์ มีการจัดทำโครงการในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้เหมาะสมกับ สถานการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น โครงการร่มโพธิ์แก้ว เพื่อเป็นการช่วยเหลือเด็กผู้ตกทุกข์ได้ยากโครงการ เวทีบำเพ็ญประโยชน์ เป็นการอบรมอาสีพระยาสัน เช่น วิชาช่างไม้ ช่างปูน พร้อมมีวุฒิบัตรให้ผู้ผ่าน โครงการ โครงการลอกคราบ เป็นโครงการบำบัดรักษาฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดโครงการกระบอกสำลอก กิเลส เป็นโครงการช่วยเหลือสังคมโดยทางวัดจัดทำกระบอกไม้ไผ่ขึ้นเจาะรูตรงกลางสำหรับหยอด เหยียน มอบให้สำหรับผู้สนใจบริจาคและนำเงินที่ได้มาช่วยเหลือเป็นทุนอาหารกลางวันแก่นักเรียน โครงการช่วยน้องท้องหิว เป็นโครงการจัดหารายได้และทุนให้กับนักเรียนในช่วงปิดภาคเรียน โครงการสละมาพื้นไปเป็นโครงการช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่างๆ โครงการบ้านพักพื้นคนชราเป็นการ เลี้ยงดูคนชราที่ไม่มีลูกหลานดูแล โครงการสะพานบุญ รับบริจาคสิ่งของที่ไม่ใช้แล้วนำมาดัดแปลง จำหน่ายราคาถูกให้กับผู้มีรายได้น้อย โครงการซูปเปอร์มาเก็ตผู้ยากไร้ เป็นโครงการจำหน่ายสินค้า ราคาถูก โครงการสวนเนอร์สเซอร์รี่เป็นโครงการรับเลี้ยงเด็กอ่อนเพื่อแบ่งเบาภาระพ่อแม่ที่ทำงาน ซึ่ง โครงการทั้งหมดเหล่านี้จัดได้ว่าเป็นงานสังคมสงเคราะห์ ที่ช่วยเหลือพัฒนาสังคมได้อีกทางหนึ่ง

สิทธิ บุตรอินทร์ ได้ กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ไว้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนา คุณภาพชีวิตด้วยอาศัยคุณสมบัติความบริสุทธิ์ ความเสียสละ ความมีสติปัญญาแนะนำ สั่งสอน ประชาชน ประพฤติดี ปฏิบัติชอบในการดำรงชีวิตมาโดยตลอด ส่วนในด้านสังคมก็แนะนำสั่งสอนและ สร้างจิตสำนึก นำทางสู่ความพ้นทุกข์ทั้งทางกายและใจ สั่งสอนให้มนุษย์มั่นใจในศักยภาพของมนุษย์ ว่าเป็นผู้ฝึกฝนให้พัฒนามีวิสัยแห่งการพัฒนาไปอย่างสูงสุดโดยอาศัยการศึกษาอบรม^{๘๑}

ประทีป สยามชัย ได้กล่าวถึงบทบาทพระสงฆ์ไว้ว่า พระสงฆ์จะต้องปรับปรุงบทบาทของ ตนให้ก้าวหน้าและสามารถแสดงบทบาทในการเป็นผู้นำการสอนศาสนาได้นอกจากนี้สถาบันทาง ศาสนาควรมีบทบาทเกี่ยวกับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ไม่ควรจะแยกตัวออก จากสิ่งเหล่านี้ วัดได้เป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม พระสงฆ์มีบทบาทเป็นผู้นำชุมชน

^{๘๑} สิทธิ บุตรอินทร์, พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๗๓.

และส่งเสริมพัฒนาอนุรักษ์วัฒนธรรม ประชาชนเข้าร่วมและยอมรับในกิจกรรมเหล่านั้นสืบทอดกันมา ในปัจจุบันบทบาทของพระสงฆ์ได้ลดน้อยลงโดยมีสาเหตุมาจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ระบบการศึกษา และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่ก็ยังมีคนอีกจำนวนมากที่ยังเป็นห่วงต่อบทบาทของพระสงฆ์เพราะคาดหวังว่าพระสงฆ์น่าจะยังคงบทบาทได้ซึ่งก่อให้เกิดผลต่อการพัฒนาสังคมได้อย่างมากทางหนึ่ง^{๘๒}

สมคิด เพ็งอุดม ได้กล่าวถึงความหมายของบทบาทตามแนวคิดของราล์ฟ (Ralp) โดยสรุปได้ว่า “สถานภาพเป็นฐานะหรือตำแหน่งซึ่งจะเป็นสิ่งที่กำหนดบทบาทของบุคคลตำแหน่งและบทบาทจึงเป็นสิ่งที่ควบคู่กันไม่สามารถแยกออกจากกันได้เปรียบเสมือนเหรียญคือ ถ้าด้านหนึ่งของเหรียญเป็นตำแหน่งอีกด้านหนึ่งของเหรียญก็เป็นบทบาท”^{๘๓}

สุภาพรรณ ณ บางช้าง และคณะ ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำชุมชนมีบทบาท ๒ คือ

๑. บทบาทหลักหรือบทบาทโดยตรงของพระสงฆ์ คือเป็นผู้นำชุมชนทาง ด้านจิตใจส่งเสริมศีลธรรม สติปัญญาที่ถูกต้องแก่ชุมชน ถือเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่ง เป็นรากฐานความเจริญความสุขของสังคมอย่างแท้จริง

๒. บทบาทรองในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้ที่ได้รับความศรัทธาจากชาวบ้านอาจแนะนำชาวบ้านในท้องถิ่นให้เห็นลู่ทางของการพัฒนาตัววัตถุที่เหมาะสม อาจเป็นผู้ประสานการรวมตัวของชาวบ้านในการพัฒนาวัตถุ หรือจัดให้วัดเป็นสถานที่รวมกลุ่ม เป็นต้น^{๘๔}

ลือชา ธรรมวินัยสถิต ให้บทบาทของความหมายในแง่ทางโครงสร้างของสังคมว่า บทบาทหมายถึง ภาระหน้าที่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะพึงกระทำตามสถานภาพที่ตนดำรงอยู่เมื่อบุคคลใดได้เข้าไปมีสถานภาพหนึ่ง ๆ แล้วย่อมแสดงบทบาทตามสถานภาพนั้น ๆ สถานภาพและบทบาทจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เปรียบได้กับเหรียญที่ต้องมี ๒ ด้านเสมอ เมื่อสถานภาพเป็นตัวกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์นั้นมีความสอดคล้องกัน และเป็นไปตามแบบแผนที่กำหนด ดังนั้น บทบาทจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของโครงสร้างทางสังคมประการหนึ่ง^{๘๕}

^{๘๒} ประทีป สยามชัย, **สารัตถะทางสังคมวิทยาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๔๕.

^{๘๓} สมคิด เพ็งอุดม, “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามทัศนะของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม”, **ปริญญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๕).

^{๘๔} สุภาพรรณ ณ บางช้าง และคณะ, **การประยุกต์หลักพุทธธรรมใช้ในการพัฒนาชาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๗๙.

^{๘๕} ลือชา ธรรมวินัยสถิต, **มนุษย์กับสังคม**, (เพชรบุรี: ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๓๙), หน้า ๔๗.

สรุปได้ว่า บทบาท คือภาระหน้าที่อันมีความสัมพันธ์ควบคู่กับตำแหน่งที่ต้องปฏิบัติ ตามสถานภาพที่กำหนดขึ้นและยังสอดคล้องกับพฤติกรรมของบุคคลที่กระทำตามตำแหน่งทางสถานภาพที่อยู่กับสังคมหรือหน่วยงานนั้นๆ

๒.๒.๒ บทบาทของพระสงฆ์กับชุมชน

บทบาทเป็นสิ่งที่ผู้รับหน้าที่ต้องแสดงออก พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางศาสนาและสังคม เพื่ออยู่กับสังคมพระสงฆ์จำต้องได้รับความช่วยเหลือและควรมีบทบาทในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์อยู่ในชุมชน ด้วยเหตุผล ๓ ประการ คือ

๑. การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวาย
๒. สภาพและเหตุการณ์ในสังคมย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติบำเพ็ญสมณธรรม
๓. โดยคุณธรรม คือ เมตตาธรรม พระสงฆ์จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์^{๘๖}

ในส่วนที่เกี่ยวกับชนบทไทย พระสงฆ์จะมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือพัฒนาชนบท ดังนี้

๑. พระสงฆ์ทำหน้าที่สั่งสอนธรรมและส่งเสริมให้ชาวบ้านทำบุญกุศลต่างๆ
๒. พระภิกษุอาวุโสหรือสมภารวัดทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ผู้ประนีประนอม และบางครั้งทำหน้าที่เยี่ยมยารักษาผู้เจ็บป่วย
๓. พระสงฆ์เป็นผู้ช่วยส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน โดยช่วยขจัดความขัดแย้งของประชาชนในหมู่บ้านได้ เพราะคนโดยส่วนมากเชื่อฟังพระผู้ทรงศีลอยู่แล้ว
๔. พระสงฆ์ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนเด็กคือที่พ่อแม่หมดความสามารถจะอบรมได้ด้วยตัวเอง รวมทั้งอนุเคราะห์เด็กกำพร้า

๕. พระสงฆ์เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้จากวัด เช่น สถาปัตยกรรม ช่างไม้ ช่างก่ออิฐปูน ช่วยปรับปรุงการเกษตรและการรักษาโรคภัยไข้เจ็บใหม่

๖. พระสงฆ์เป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการของหมู่บ้าน ทำหน้าที่ช่วยวางแผนแนะนำสนับสนุนงานของชาวบ้าน โครงการพัฒนาต่าง ๆ ในเมืองไทยที่สำเร็จไปได้นั้นส่วนหนึ่งเป็นเพราะเจ้าหน้าที่รัฐบาลขอความร่วมมือจากชาวบ้านโดยผ่านพระสงฆ์ซึ่งชาวบ้านเคารพนับถือ

๗. พระสงฆ์เป็นผู้นำประชาชนในทางวิญญาณเป็นที่พึ่งทางจิตใจ สงฆ์สามารถแก้ปัญหาส่วนตัวของผู้เดือดร้อนใจ

๘. พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นธรรมทูต และพระธรรมจาริกซึ่งไปเผยแผ่หลักธรรมแก่ชาวบ้านทำให้ชาวบ้านเขาเกิดความรู้สึกรักชาติ ไม่ทำไร่เลื่อนลอยและหันมาเคารพนับถือศาสนา^{๘๗}

^{๘๖} อภิชัย พันธเสน, พัฒนาชนบทไทย: สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่, หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

^{๘๗} รัชนิกร เศรษฐ, สังคมวิทยาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘), หน้า ๒๔๖-๒๔๗.

อย่างไรก็ตาม บทบาทหลักของพระสงฆ์ คือ การให้การศึกษาแก่ประชาชน โดยเฉพาะในด้านการดำรงชีวิตที่เที่ยงามชีวิตที่ประเสริฐ ตามหลักการพระพุทธศาสนา เรียกว่า บทบาทของครู แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้รับการยกย่องจากบุคคลทั่วไปว่าเป็นพระบรมครู ทำหน้าที่ฝึกเทวดาและมนุษย์ได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เพราะพระองค์ฝึกคนธรรมดาให้เป็นคนดี (กัลยาณชน) และกลายเป็นคนประเสริฐ (อริยชน) ในระดับสูงสุด ดังนั้น บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะครูเป็นบทบาทถาวรตลอดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน

อีกบทบาทหนึ่งก็คือ การให้คำปรึกษาเป็นเรื่องสำคัญ คนในสังคมคลุกคลีโดยทั่วไปมักจะตัดสินใจทำการสิ่งใดได้ยาก ไม่กล้า เกิดความกลัว ฉะนั้น พระสงฆ์จึงต้องทำหน้าที่ช่วยในการตัดสินใจให้คำปรึกษาแก่ประชาชนอันเป็นการแสดงออกถึงบทบาทของความเป็นผู้นำด้านภูมิปัญญา พระมหาณรงค์ จิตตโสภณ ยังพบว่า “บทบาทของพระสงฆ์ที่ทำอยู่ในปัจจุบันและเห็นได้ชัดเจน ได้แก่ ประการแรก พัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ด้วยการมีสำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ ประการสอง ทำหน้าที่ให้การศึกษาด้านพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน ทั้งระบบปริยัติธรรมแผนกเดิม คือบาลี นิกกรรมและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ตลอดจนการสื่อสารธรรมทางสื่อมวลชน ประการสุดท้าย การเป็นผู้นำในการพัฒนาชนบทในรูปแบบต่าง ๆ เป็นผู้นำทำเอง เป็นผู้ประสานงาน เป็นผู้ตั้งมูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาชนบท เป็นวิทยากรกระตุ้นให้เกิดการพัฒนา” บทบาทของพระสงฆ์มีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันของชาวพุทธ ต้องมีหน้าที่ดังนี้

๑. ที่พึ่งบวชใหม่ พระสงฆ์เป็นหนึ่งในรัตนะ ๓ เป็นสิ่งที่เคารพนับถือบูชาสูงสุดในพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นผู้นำทางจิตใจ ด้วยการพัฒนาหรือยกระดับจิตใจของคนให้สูงขึ้น ด้วยการมีธรรม มีเหตุผล และเข้าสภาพต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเพื่อหลุดพ้น สามารถเป็นที่พึ่งบวชของพุทธศาสนิกชนชาวบ้าน

๒. สอนธรรม พระสงฆ์นอกจากมีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วยังมีหน้าที่สำคัญในการประกาศเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอน เป็นหน้าที่โดยตรงที่พระสงฆ์จะสอนธรรมให้เป็นธรรมทาน เทศนาสั่งสอนอบรมประชาชนทุกชั้นทุกเพศทุกวัยให้เกิดศรัทธาสาทะความเชื่อความเลื่อมใส ชี้บ่งให้รู้บาปบุญคุณและโทษ ความเลื่อม เหตุแห่งความเลื่อม ความเจริญและเหตุแห่งความเจริญ ให้เข้าใจและให้เห็นจริง แนะนำให้ละเว้นความชั่ว หันมาประพฤติดีมีเมตตา สัจจะ กตัญญูกตเวที หิริ โอตตปปะ ศีล ๕ เป็นต้น

๓. นำปฏิบัติ พระสงฆ์เมื่อศึกษาเข้าใจในธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าแล้ว จะต้องปฏิบัติปฏิบัติซื่อตรง ปฏิบัติถูกต้องและปฏิบัติชอบ ในธรรมวินัยที่ได้ศึกษาอบรมมาเป็นอย่างดี โดยการรักษาศีล ๒๒๗ อย่างเคร่งครัด ปฏิบัติถือภิกขาจารสำรวมอินทรี และการสร้างคุณธรรมต่าง ๆ ที่แสดงเป็นแบบอย่างการครองชีวิต เช่น สันโดษ มีเมตตา สัจจะ ให้เกิดขึ้น อันเป็นตัวอย่างให้แก่ประชาชนประพฤติปฏิบัติตาม

๔. พัฒนา พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่ ช่วยเหลือดำเนินการและให้คำปรึกษาชุมชนหรือชาวบ้านและที่สำคัญ การพัฒนาในสถานที่วัด รั้วกำแพง อาคารและสิ่งก่อสร้างการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่น่าอยู่ให้ร่มรื่นเป็นธรรมชาติ และการพัฒนาต้องสอดคล้อง และถูกต้องตามพระธรรมวินัยและพัฒนาหมู่บ้าน เป็นผู้นำชาวบ้านสร้างสรรค์พัฒนาสิ่งที่จำเป็นสำหรับชาวบ้านและประชาชนทั่วไป โดยการชักชวนให้ร่วมกลุ่มร่วมแรงร่วมใจและร่วมทุนสร้างกองทุนประจำหมู่บ้าน หรือการสร้างถนนภายในหมู่บ้าน ขุดคู คลองส่งน้ำ ท่อระบายน้ำ สร้างสุขศาลา สวนสุขภาพ เป็นต้น

๕. ปรีกษาคี พระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีเป็นที่เชื่อถือศรัทธามาและมีสถานที่อยู่แน่นอนสำหรับสังคมไทย เป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ และให้คำปรึกษาในด้านศาสนพิธี ความรู้วิชาทางด้านจิต ช่วยแก้ปัญหาของสังคมชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านมีปัญหาชีวิต และครอบครัว

๖. มีส่วนช่วยสังคม การช่วยสังคมของพระสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สอนรู้จักขยันหมั่นเพียร สอนให้รู้จักเก็บออมรู้จักประหยัด สอนให้สันโดษ ด้านการการปกครอง เป็นแบบอย่างที่ดีในการบริหารกิจกรรมคณะสงฆ์ให้อยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัย ช่วยพัฒนาจิตใจของประชาชนชาวบ้านกลุ่มหรือเผ่าต่าง ๆ ให้เป็นพลเมืองดีมีศีลธรรม ลดปัญหาเหล่านี้พระสงฆ์จะมีความเข้าใจและสามารถเป็นแบบอย่างที่ดี สามารถมีส่วนช่วยในด้านการศึกษาของชาติ ให้การศึกษาแก่คนยากจน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูสอน เป็นศูนย์กลางของศึกษาชุมชน เป็นต้น^{๘๘} และพระสงฆ์เป็นองค์ประกอบหลักของสถาบันพระพุทธศาสนา เพราะเป็นผู้ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเป็นผู้ที่ทำให้พระพุทธศาสนาหยั่งรากฝังลึกลงในสังคมจนเป็นสถาบันสำคัญหนึ่งของสังคม เมื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของความเป็นสถาบันทางศาสนาองค์ประกอบที่มีความสำคัญยิ่ง คือวัดและพระสงฆ์มีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีชีวิตของประชาชนมาก เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางจิต ศีลธรรมและพฤติกรรมต่างๆ^{๘๙}

พระสงฆ์นอกจากจะเป็นที่เคารพของชาวบ้านในชุมชนแล้วยังนับว่าเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคม หากนักวิชาการนำความรู้ รู้จักทรัพยากรและแรงงานมาใช้อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ดังพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ขออัญเชิญมา ณ ที่นี้ “การใช้หลักวิชา และความคิดริเริ่มสร้างงานที่อาจดูไม่ใหญ่โตนัก แต่ประสิทธิภาพสูงและอำนวยประโยชน์โดยตรงได้มาก โดยการ

^{๘๘} คุณ โทจันทร์, **บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนา**, (ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐๐-๑๑๗.

^{๘๙} พินิจ ลาภธนานนท์, **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๓๐.

นำเอาทรัพยากรตามธรรมชาติ ความรู้ ความสามารถ ตลอดจนแรงงานของคนส่วนใหญ่ให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยและให้เกิดความเสียหายหรือสูญเปล่าน้อยที่สุด การสร้างความเจริญในลักษณะนี้ จะช่วยสร้างความเจริญของกิจการส่วนร่วมได้แน่นอน”^{๙๐}

บทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทย เป็นงานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือการสงเคราะห์ทางจิตใจ ส่วนสงเคราะห์ทางวัตถุจะทำได้โดยทางอ้อมด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป โดยการสงเคราะห์นั้นต้องคำนึงถึงความเหมาะสมตามกาลเทศะ บทบาทของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ชุมชนตามแนวความคิดของพระราชาคณะ ประกอบด้วย การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่างๆ

๑. การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจและด้วยความประพฤติดังตัวอย่างตลอดจนสถานที่วัดที่สงฆ์เป็นองค์ประกอบสำหรับการหล่อเลี้ยงจิตใจของสังคมอย่างหนึ่ง

๒. การให้คำแนะนำปรึกษาด้านอื่นๆ เท่าที่ทำได้ เช่น ในทางวิชาการ เป็นต้น ที่ผู้ปรึกษาสะดวกใจและสนใจ

๓. ในสังคมที่จะพัฒนาเมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง ถ้าได้พระผู้นำท้องถิ่นที่มีโอกาสเตรียมตัวพร้อม เป็นศูนย์กลางจะเป็นผู้นำชี้ช่องในการนำท้องถิ่นให้ได้รับความเจริญใหม่ๆ ได้ บทบาทนี้อาจจะประกอบด้วยการเสนอแนะให้คิดริเริ่มว่า ในท้องถิ่นนั้นมีอะไรที่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น แล้วเป็นศูนย์รวมชักชวนประชาชนมาทำงานนั้นหรืออาจเป็นที่ปรึกษาที่ปรึกษาที่ชาวบ้านมาขอความเห็นว่าจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้นในท้องถิ่นจะควรหรือไม่ควร

๔. การสงเคราะห์ทางด้านจิตใจเป็นสิ่งที่สำคัญในทางศาสนาและยังเป็นสิ่งจำเป็นอยู่เสมอสำหรับประชาชนทั่วไป แม้ที่เป็นพระพุทธศาสนิกชนในฐานะเป็นเครื่องปลอบประโลมใจ สืบเนื่องมาจากความเร้นลับของชีวิต อย่างที่บางท่านเรียกว่า การบำรุงขวัญ ได้แก่ บทบาทประเภทพิธีกรรมต่างๆ^{๙๑} บทบาทของพระสงฆ์ในการช่วยเหลือสังคมว่ามีอยู่ ๒ เรื่องแนะนำให้ทำ ได้แก่ การแนะนำสั่งสอนให้ประชาชนได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาการทำให้ดูเป็นการแสดงแบบอย่างการครองชีวิตอย่างสันโดษ มีเมตตา สัจจะ ทิธี โอตตปปะ

๒.๒.๓ บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

ปัจจุบันปัญหาสำคัญของสังคมไทย คือ ปัญหาความทุกข์ยากของประชาชนในชนบท อันเนื่องมาจากความล้มเหลวในการพัฒนาชนบท ถึงแม้จะประสบความสำเร็จก็เป็นเพียงด้านวัตถุ แต่

^{๙๐} สุกฤษณ์ ศุภรักษ์, ศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: พาสโก, ๒๕๒๔), หน้า ๖๓.

^{๙๑} อนันท์ วิริยะพินิจ, “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย,” (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕-๔๖.

ชาติมิติทางด้านจิตใจ เป็นผลให้พระสงฆ์ในเขตชนบทได้มีโอกาสทำหน้าที่ของการเป็นผู้นำการพัฒนา นำพาชาวบ้านร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง

พระสงฆ์ในชนบทมีพื้นฐานได้รับความศรัทธาเคารพของชาวบ้าน เป็นแกนนำในการเข้าไปมีบทบาทพัฒนาชนบท ซึ่งเมื่อพระสงฆ์นำพาชาวบ้านพัฒนาจิตใจหรือวัตถุในกิจกรรมใดกิจกรรมนั้น มักจะได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากชาวบ้าน อย่างมีจิตศรัทธาสามารถประสบความสำเร็จในการดำเนินได้โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย แต่บทบาทพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ยังไม่จำกัดอยู่ในแวดวง เฉพาะพระสงฆ์ในบางพื้นที่ ยังไม่กว้างขวางนักและยังมีกิจกรรมลักษณะต่างคนต่างทำ ไม่ประสานกัน อย่างเป็นกระบวนการหรือองค์หรือแนวทางการดำเนินการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ จึงยังไม่เด่นชัด ดังนั้น พระสงฆ์ในชนบทจำเป็นต้องพยายามเข้าช่วยพัฒนาชุมชนชนบทให้ประชาชนมี คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยจะต้องพัฒนาควบคู่ไปทั้งด้านวัตถุและจิตใจ แต่จะเน้นในด้านใดมากกว่ากัน ควรจะพิจารณาให้เหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของโครงสร้างสังคมและเศรษฐกิจในแต่ละชุมชน การ ดำเนินงานพัฒนาชนบทให้บรรลุวัตถุประสงค์ จะต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชนจึงจะสำเร็จได้ เนื่องจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป บทบาทของพระสงฆ์ต่อชุมชนถูกลดทอนลงไปมาก ทำให้ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชนบทมักจะไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากหลายฝ่ายทั้งประชาชน บางกลุ่มและข้าราชการ พระสงฆ์ที่เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชนบทจึงต้องต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ มากมาย ทั้งจากประชาชนในชุมชนและข้าราชการจากภายนอก เพื่อให้ได้มาซึ่งการยอมรับและ เชื่อถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนาอันเป็นกลยุทธ์ที่จะ นำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชนบท พระสงฆ์จึงมีความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาสังคมและ ต้องพยายามสร้างการยอมรับจากประชาชน เพื่อเป็นสื่อกลางในการชักจูงประชาชนเข้าร่วมในการ พัฒนาชุมชนของตนเองด้วยความเต็มใจ

พระสงฆ์และวัดเป็นแหล่งรวมความรู้ภูมิปัญญาเก่า พระและวัดเป็นศูนย์กลางของ การศึกษาความรู้และภูมิปัญญาตามประเพณีได้อย่างดี ในภาคเหนือและภาคอีสาน พระและวัด สามารถจัดการสอน การอ่านเอกสารโบราณ ซึ่งเขียนด้วย “ตัวเมือง” หรือ “ตัวธรรม” ได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นพระหรือวัดในเขตชุมชนและเมือง พระและวัดสามารถมีบทบาทและตอบสนองความ ต้องการความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมไทยได้เป็นอย่างดี เพียงแต่ว่าพระต้องมีความ บรรลพที่ จะทำเช่นนั้น จำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นจริงเกิดขึ้นแก่องค์กร คณะสงฆ์ กล่าวคือ พระและวัดต้องไม่ถูกกันออกไปจากเป็นสมบัติของรัฐแต่เพียงอย่างเดียวชาวบ้าน ต้องรู้สึกได้ว่า “พระและวัดมีบทบาทสำคัญในชีวิตของตน เพราะชีวิตของชาวบ้านไม่ว่าในเขตชนบท หรือเขตเมือง ก็ล้วนเกี่ยวพันอยู่กับพระและวัดเสมอ ไม่ว่าแสวงหาความสบายใจจากพิธีกรรมเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องไปถึงด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม หรือแม้แต่การสร้างพลังต่อรองทางการเมือง พระ

และวัดเคยมีบทบาทและสถานเช่นนี้มาก่อนวัฒนธรรมไทยโบราณ”^{๙๒} พระภิกษุกับวัดยังต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคม และทางราชการอยู่ตลอดไปสถาบันแห่งนี้จึงอำนวยความสะดวกต่อการปกครองและการบริหารของไทยอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประชาชนแถบชนบทที่ยังรับบริการจากรัฐบาลได้ไม่ทั่วถึง ซึ่งมีจำนวนกว่า ๙๐ เปอร์เซ็นต์ กล่าวได้ว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญของวัฒนธรรมไทย ดังจะเห็นได้ว่า “เหตุการณ์สำคัญในชีวิตประจำวันเกือบทั้งหมดของคนไทยมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและพิธีกรรมทางพุทธศาสนาวัดและภิกษุเป็นสถาบันที่สำคัญ ในการให้ความช่วยเหลือ ให้การบริการตามความจำเป็น ตามความต้องการของประชาชนอยู่เสมอ นับได้ว่าสถาบันนี้มีส่วนช่วยแก้ปัญหาสังคมมาโดยตลอด วัดเป็นแหล่งสำคัญในชีวิตทางศาสนาและสังคม เป็นแหล่งการสมาคมเป็นที่มาแห่งวัฒนธรรมเป็นศูนย์กลางของการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นสถานที่ช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ของครอบครัวไทย”^{๙๓} นอกจากนั้น “บทบาทของพระสงฆ์นั้นจะต้องมองเห็นวัตถุประสงค์และหน้าที่ของตนเองให้ชัดเจนจะต้องสร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ชี้นำทิศทางการพัฒนาที่ถูกต้องให้แก่สังคมส่งเสริมการเข้มแข็งของชุมชนแก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธีอันรักษาสันติภาพ”^{๙๔}

ปัจจุบันปัญหาสำคัญของสังคมไทย คือ ปัญหาความทุกข์ยากของประชาชนในชนบทอันเนื่องมาจากความล้มเหลวในการพัฒนาชนบท ถึงแม้จะประสบความสำเร็จก็เป็นเพียงด้านวัตถุ แต่ขาดมิติทางด้านจิตใจ เป็นผลให้พระสงฆ์ในเขตชนบทได้มีโอกาสทำหน้าที่ของการเป็นผู้นำการพัฒนา นำพาชาวบ้านร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง

พระสงฆ์ในชนบทมีพื้นฐานได้รับความศรัทธาเคารพของชาวบ้าน เป็นแกนนำในการเข้าไปมีบทบาทพัฒนาชนบท ซึ่งเมื่อพระสงฆ์นำพาชาวบ้านพัฒนาจิตใจหรือวัตถุในกิจกรรมใดกิจกรรมนั้นมักจะได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากชาวบ้าน อย่างมีจิตศรัทธา สามารถประสบความสำเร็จในการดำเนินได้โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย แต่บทบาทพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ยังไม่จำกัดอยู่ในแวดวงเฉพาะพระสงฆ์ในบางพื้นที่ ยังไม่กว้างขวางนักและยังมีกิจกรรมลักษณะต่างคนต่างทำ ไม่ประสานกันอย่างเป็นกระบวนการหรือองค์กรหรือแนวทางการดำเนินการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์จึงยังไม่เด่นชัด ดังนั้นพระสงฆ์ในชนบทจำเป็นต้องพยายามเข้าช่วยพัฒนาชุมชนชนบทให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยจะต้องพัฒนาควบคู่ไปทั้งด้านวัตถุและจิตใจ แต่จะเน้นในด้านใดมากกว่ากันควรจะ

^{๙๒} นิธิ เอียวศรีวงศ์, **มองอนาคต**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๘-๑๑๙.

^{๙๓} ทินพันธุ์ นาคตะ, **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, (๒๕๒๙), หน้า ๑.

^{๙๔} ประเวศ วะสี, **หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิซีเมนต์ไทย, ๒๕๓๙), หน้า ๗๙.

พิจารณาให้เหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของโครงสร้างสังคมและเศรษฐกิจในแต่ละชุมชน การดำเนินงานพัฒนาชนบทให้บรรลุวัตถุประสงค์ จะต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชนจึงจะสำเร็จได้ เนื่องจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป บทบาทของพระสงฆ์ต่อชุมชนถูกลดทอนลงไปมาก ทำให้บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชนบทก็จะมีน้อยได้รับการยอมรับจากหลายฝ่ายทั้งประชาชน บางกลุ่มและข้าราชการ พระสงฆ์ที่เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชนบทจึงต้องต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ มากมาย ทั้งจากประชาชนในชุมชนและข้าราชการจากภายนอก เพื่อให้ได้มาซึ่งการยอมรับและเชื่อถือโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนาอันเป็นกลยุทธ์ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชนบท พระสงฆ์จึงมีความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาสังคมและต้องพยายามสร้างการยอมรับจากประชาชน เพื่อเป็นสื่อกลางในการชักจูงประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองด้วยความเต็มใจ

อภิชัย พันธเสน ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันว่า ต้องอาศัยคุณสมบัติของวัดและพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นศูนย์รวมความศรัทธาอันนับถือของประชาชนมาประยุกต์ใช้ในการชักนำประชาชนร่วมกันพัฒนาสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและยังเสนอแนวคิดที่ว่าพระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนประสบการณ์และอุดมการณ์ในลักษณะที่ตอบสนองปัญหา ความต้องการของชุมชนใน ลักษณะประสมประสานกับการทำงานของกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และผู้นำชุมชนรวมทั้งประชาชนในชนบท ๖ ประการ ดังนี้^{๙๕}

๑. การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นโดยเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องและเกี่ยวข้องกับทุก ๆ ฝ่ายทั้งพุทธจักร (วัดและพระสงฆ์) และอาณาจักร (ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชน) การพัฒนาจึงต้องดำเนินการให้ทั่วถึงครอบคลุมประชาชนทุก ๆ กลุ่ม ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และจะต้องประสานงาน ร่วมมือกันทำงาน โดยพระสงฆ์ควรคำนึงอยู่เสมอว่า ถ้าอาณาจักรเสื่อมลงพุทธจักรจะเจริญอยู่ได้อย่างไร พระสงฆ์จึงควรจะต้องถือเป็นบทบาทหน้าที่ที่ควรจะต้องเข้าไปดำเนินการ

๒. การพัฒนาจะต้องเน้นการพัฒนาบุคคลเพื่อสร้างความพร้อมของประชาชนที่จะเข้าร่วมการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยจะต้องพัฒนาประชาชนให้พร้อมทั้งทางด้านคุณภาพและคุณธรรม ทั้งทางด้านรูปธรรมหรือด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาด้านจิตใจให้ประชาชนได้เข้าใจถึงความหมาย และคุณค่าของการพัฒนาชนบท

๓. การพัฒนาชุมชนควรจะเกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มของประชาชนในชุมชน โดยอาศัยความรู้ ความสามารถ ทักษะและสติปัญญาของประชาชนในการคิดค้น และริเริ่มโครงการพัฒนาต่างๆ

^{๙๕} อภิชัย พันธเสน, พัฒนาชนบทไทย: สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่, หน้า ๒๐๕ - ๒๐๖.

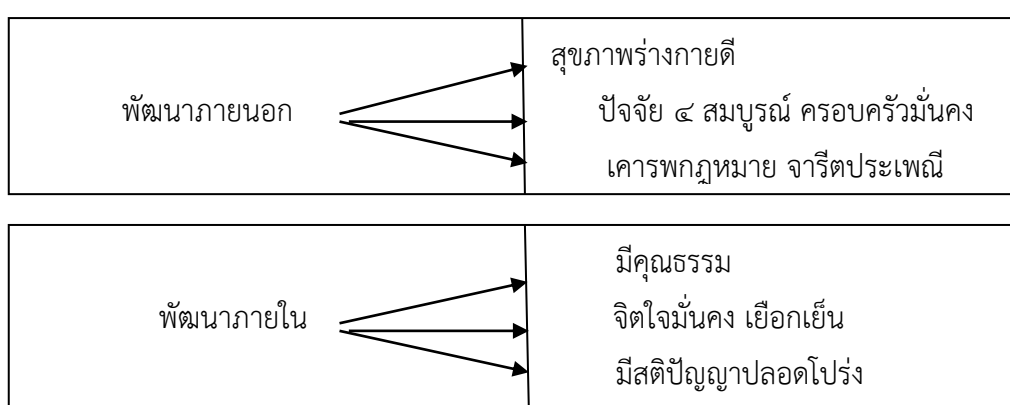
เอง อันจะนำผลสำเร็จมาสู่ชุมชนได้มากกว่าการพึ่งพิงบุคคลจากภายนอกชุมชนที่ไม่รู้ซึ่งถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชน

๔. การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนจะเกิดขึ้นได้ จะต้องตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนได้ จะต้องตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานได้ในทุกๆ ด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การตอบสนองแต่เพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้นจะไม่ก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์

๕. การพัฒนาชนบทที่จะสามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนได้ควรจะเป็นการพัฒนาโดยประชาชนและเพื่อประชาชนเอง คือการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกขั้นตอน มิใช่ให้ประชาชนเข้าร่วมเฉพาะการใช้แรงงานเท่านั้น เพราะจะไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของในผลผลิตของงานพัฒนาชนบท

๖. การพัฒนาชุมชนที่จะประสบผล สามารถทดลองหรือจัดปัญหาของประชาชนได้อย่างแท้จริง ควรมุ่งเน้นให้เกิดการพึ่งตนเองของประชาชนซึ่งวิถีทางที่จะเป็นไปต่อสภาพการพึ่งตนเองในปัจจุบัน คือ การให้การศึกษาแก่ประชาชนในด้านต่าง ๆ เพื่อการนำไปปรับปรุงคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัวให้สุขสบาย มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในทุก ๆ ด้าน ควรจะพึ่งพาจากภายนอกเฉพาะเทคโนโลยีและวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นและหาไม่ได้ อย่างไรก็ตามในการพัฒนาที่แท้จริงจะต้องเป็นการพัฒนาใน ๒ ลักษณะที่พระสงฆ์ต้องเข้าไปมีบทบาทคือ การพัฒนาภายนอกกับพัฒนาภายใน ในการพัฒนาภายนอกได้รวมเอาการพัฒนาทางด้านร่างกาย ด้านปัจจัย ๔ การอยู่ดีกินดี และการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบวินัยและการเคารพกฎหมาย เป็นต้น

ส่วนการพัฒนาความคิดสติปัญญาต่าง ๆ ให้มีคุณภาพที่ดี ซึ่งเขียนเป็นรูปได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๑ การพัฒนาภายนอกและภายใน

ที่มา: พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๓๕), หน้า ๒๑๕.

ดังนั้น การพัฒนาพระสงฆ์จำเป็นต้องมีบทบาทที่จะชักนำประชาชน โดยพยายามสร้างความเจริญให้เกิดขึ้นทั้งความเจริญภายในและความเจริญภายนอกของคนในครอบครัว ในสังคมในประเทศชาติและต่อชาวโลกต่อไป

อภิชัย พันธเสน ยังได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในรูปแบบของการพัฒนาหมู่บ้านว่าในการพัฒนาหมู่บ้านของพระสงฆ์ถึงแม้จะมีการร่วมมือกับทางการแต่จะกระทำในลักษณะไม่เป็นทางการ คือ ไม่ยึดติดอยู่กับแบบแผนทางราชการหรือแบบแผนดั้งเดิมของวัดแต่จะพัฒนาหมู่บ้านไปตามสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านที่เป็นจริง ๆ จึงทำให้รูปแบบของการพัฒนาหมู่บ้านของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องหลายรูปแบบ ดังต่อไปนี้

๑. พระสงฆ์ - ชาวบ้าน คือ พระสงฆ์จะเข้าไปร่วมกับชาวบ้านในการพัฒนาท้องถิ่นโดยไม่อาศัยกลไกของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนันหรือข้าราชการอื่นๆ พระสงฆ์ที่ใช้รูปแบบการพัฒนาดังกล่าวพบที่จังหวัดเลย โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีอิทธิพลของคอมมิวนิสต์เคยปรากฏในอดีต เมื่อทางราชการไม่สามารถเข้าไปพัฒนาพื้นที่เหล่านี้ได้ พระสงฆ์จึงเข้าไปแทนโดยไม่อาศัยข้าราชการเนื่องจากเป็นการเหมาะสมที่พระสงฆ์จะเข้าป่าเพื่อไปพัฒนากับชาวบ้านเพื่อป้องกันการใส่ร้ายป้ายสีถ้าฆราวาสเข้าไปมักถูกเจ้าหน้าที่เพ่งเล็งว่าเป็นผู้นิยมคอมมิวนิสต์

๒. เป็นการพัฒนาแบบพระสงฆ์ - ผู้ใหญ่บ้าน - ชาวบ้านการพัฒนาท้องถิ่นแบบนี้เกิดขึ้นจากสองลักษณะ คือ ลักษณะแรกเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความเห็นสอดคล้องกับพระสงฆ์ในการพัฒนาหมู่บ้าน จึงให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ซึ่งได้จากกรณีศึกษาในจังหวัดสกลนคร และลักษณะที่สองเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความเห็นต่อการพัฒนาของพระสงฆ์เพราะตนเองต้องเสียผลประโยชน์ ต่อมาเมื่อทำใจได้ว่าเหตุการณ์ภายในหมู่บ้านย่อมเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา หรือมีความเข้าใจพระสงฆ์ผู้นำท้องถิ่นมากขึ้นจึงอาสาเข้าช่วยเหลือพระสงฆ์ในการพัฒนาจนพบได้มาก ตัวอย่างดังกล่าวศึกษาจากประสบการณ์การทำโครงการพัฒนาของพระเทพกวีแห่งวัดป่าดาราภิรมย์ จังหวัดเชียงใหม่

๓. เป็นการพัฒนาแบบพระสงฆ์ - กำนัน - ชาวบ้าน ได้จากกรณีศึกษาในจังหวัดร้อยเอ็ด ในระยะแรกพระสงฆ์ได้ร่วมมือกับชาวบ้านในการพัฒนาหมู่บ้าน โดยที่กำนันคอยดูอยู่ห่าง ๆ เพราะไม่แน่ใจว่าจะประสบความสำเร็จหรือไม่ เมื่อพระสงฆ์กับชาวบ้านสามารถพัฒนาไปได้อย่างมีประสิทธิภาพกำนันจะเข้าร่วมกับพระสงฆ์ด้วย เพราะฉะนั้น กำนันจะถูกพระสงฆ์แย่งชิงบทบาทในการช่วยเหลือชาวบ้านไปด้วย

๔. เป็นการพัฒนาแบบพระสงฆ์ - ข้าราชการ - ชาวบ้าน รูปแบบของการพัฒนาหมู่บ้านลักษณะนี้มีตัวอย่างอยู่สามลักษณะ ลักษณะแรกเป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ - ครูใหญ่ - ชาวบ้าน โดยเฉพาะครูใหญ่ที่เคยเป็นพระสงฆ์ในหมู่บ้านนั้นมาก่อนมีความสนิทสนมกับพระสงฆ์ จึงมาช่วยพระสงฆ์ทำงานพัฒนาท้องถิ่น ลักษณะที่สอง เป็นความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ - ข้าราชการฝ่าย

ปกครอง - ชาวบ้าน ลักษณะของการร่วมมือพัฒนา และการพัฒนาลักษณะสุดท้าย เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ - ข้าราชการ - ชาวบ้าน ข้าราชการในที่นี้หมายถึงข้าราชการในสังกัดกระทรวงต่างๆ นอกเหนือจากกระทรวงมหาดไทย ยังมีข้าราชการของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนเข้ามาร่วมช่วยเหลือให้ความอุปถัมภ์พระสงฆ์ เป็นต้น^{๔๖}

ดังนั้น พระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนา มีสาเหตุที่ต้องเป็นผู้นำด้านพัฒนา จิตวิญญาณของมนุษย์ ให้การศึกษาแก่ประชาชนและเป็นผู้นำทางด้านการพัฒนาชนบทจึงมีพระสงฆ์หลายรูปรวมกลุ่มกันพัฒนาองค์กรหรือชุมชนขึ้น ได้แก่^{๔๗}

๑. กลุ่มเพื่องานพัฒนาชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของพระสงฆ์ระดับเจ้าคณะจังหวัดทั้ง ๑๗ จังหวัด เพื่อร่วมมือกันด้านการปกครอง การศึกษาและการพัฒนาชนบท

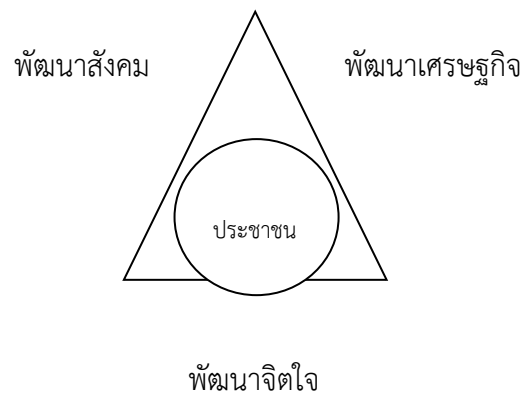
๒. กลุ่มพระสงฆ์พัฒนา เป็นพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดนครราชสีมา โดยมีพระราชสีมาภรณ์ เป็นแกนนำพระสงฆ์ มีการร่วมกันสร้างนิคมเกษตร หมู่บ้านปลอดอบายมุขการสร้างชุมชนชาวพุทธที่วัด การสร้างระบบบุญสหกรณ์และบุญพัฒนา

๓. กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนา เป็นกลุ่มพระสงฆ์ในเขตจังหวัดสุรินทร์และการอบรมจิตใจคู่ไปกับการพัฒนาท้องถิ่น อบรมเยาวชนเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาตั้งสหกรณ์ร้านค้า ธนาคารข้าว และเกษตรแบบผสมผสาน

๔. กลุ่มวิทยาการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองมีศูนย์ที่วัดเทพสถิตย์อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี (ช่วงที่ยังไม่ได้จัดตั้งจังหวัดอำนาจเจริญ) โดยมีพระครูมงคลวรรัตน์เป็นแกนนำ มีคณาจารย์ภาควิชาปรัชญาและศาสนา วิทยาลัยครูอุบลราชธานี ซึ่งทำหน้าที่ให้ความรู้ด้านคุณธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจ ตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทองที่ว่าพัฒนาชนบทต้องพัฒนาทั้ง ๓ คือ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และจิตใจ ดังแผนภูมิที่ ๒

^{๔๖} อภิชัย พันธุเสน, พัฒนาชนบทไทย: สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่, หน้า ๒๐๘ - ๒๐๙.

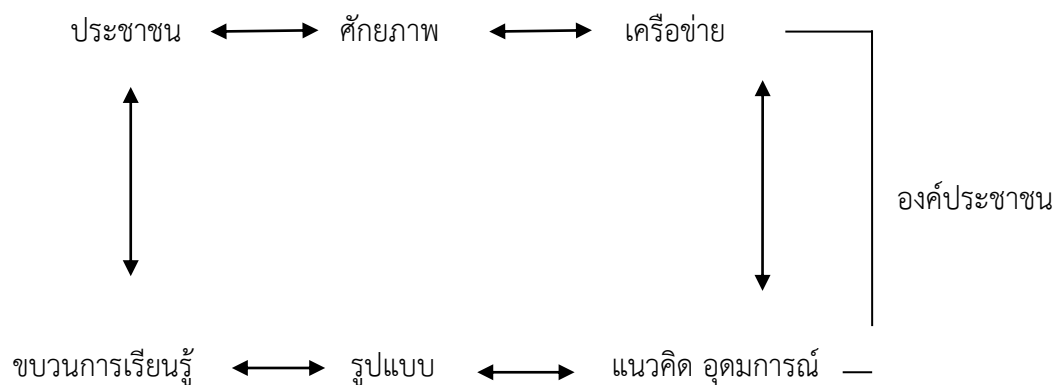
^{๔๗} พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ, ความเชื่อในศาสนาในสังคมไทย, หน้า ๒๒๘.

แผนภาพที่ ๒.๒ การพัฒนาชนบทต้องทำทั้งสามด้าน

ที่มา: พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ, ความเชื่อในศาสนาในสังคมไทย, ๒๕๓๕.

การพัฒนาทั้งหลายทั้งภาครัฐและองค์กรเอกชนได้ยอมรับแล้วว่า รูปแบบการพัฒนาที่ถูกต้องมีคำตอบที่หมู่บ้าน และในหมู่บ้านมีภูมิปัญญาชาวบ้าน พระสงฆ์ก็เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญา พระสงฆ์ก็มีกระบวนการเรียนรู้งานพัฒนาจนเป็นองค์กรประชาชน มีพระเถระนักพัฒนาหลายรูปที่มีบทบาทต่อการพัฒนาและช่วยเหลือชุมชน เพราะพระสงฆ์ทำให้พุทธศาสนิกชนมีความมั่นใจเพราะว่าพระสงฆ์ช่วยประชาชนได้จริง เป็นที่พึ่งอันปลอดภัยของประชาชน เพราะพระสงฆ์สอนให้รู้ว่กระบวนการเรียนรู้มีศักยภาพมีรูปแบบการทำงาน มีเครือข่าย มีความคิดและอุดมการณ์ในการทำงานการพัฒนา จึงเป็นไปตามหลักการขององค์กรประชาชนอย่างแท้จริง

แผนภูมิที่ ๒.๓ การพัฒนาขององค์กรประชาชน

ที่มา: พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ, ความเชื่อในศาสนาในสังคมไทย, ๒๕๓๕.

จากที่กล่าวมาบทบาทของพระสงฆ์ที่เข้าไปมีบทบาทต่อชุมชนอย่างได้ชัดเจน ซึ่ง บทบาทที่ผ่านมานในอดีต จึงพอสรุปไว้ ๓ ประการ คือ^{๙๘}

๑. การได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมทั้งด้านแนวคิดและทรัพยากรต่างๆ จากรัฐบาล
๒. สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนในชนบททางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านการศึกษา
๓. การได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมทั้งด้านแนวคิดและทรัพยากรจากประชาชนท้องถิ่น นักวิชาการ และองค์กรเอกชนต่างๆ

สรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ คือ พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญมากในชุมชนซึ่งพระสงฆ์แต่ละก็มีวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันในการพัฒนา โดยเฉพาะด้านสังคมพระสงฆ์จะทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี โดยตั้งมั่นในวัดทำการเทศนาสั่งสอนในลักษณะกลุ่มย่อยโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เลือกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อนำหลักธรรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

๒.๓.๒ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของชุมชน

พระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้ที่มิบทบาทสำคัญต่อชุมชน ท้องถิ่นและสังคมที่พระสงฆ์อาศัยอยู่และมีบทบาทที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน เป็นผู้ใกล้ชิดและเข้าใจความทุกข์ยาก ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นกับชุมชน แต่ด้านการพัฒนาพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้ที่เคารพศรัทธาของประชาชนและเป็นที่ไว้วางใจ มีวัดเป็นศูนย์กลางในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน สามารถชักจูงประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่นหรือองค์กรทางราชการ ในการพัฒนาชุมชนที่พระสงฆ์อาศัยอยู่ได้พัฒนาไม่ว่าจะเป็น ด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง วัฒนธรรม สาธารณสุข และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการศึกษาค้นคว้าที่สอดคล้องกับการวิจัย จึงสรุปบทบาทของพระสงฆ์ในแต่ละด้านได้ดังนี้

๑. การพัฒนาชุมชนด้านสังคม

พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในด้านการอบรมคุณธรรม จริยธรรมให้แก่ ชุมชน นักเรียน นักศึกษา เผยแผ่ธรรมะ สงเคราะห์ผู้ยากไร้ พัฒนาถาวรวัตถุให้กับชุมชน มีการรับเลี้ยงดูเด็กกำพร้า การเปิดโรงเรียนสอนเด็กก่อนเกณฑ์และโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและบาลีพร้อมกับพระปริยัติธรรมสามัญ เป็นผู้ดำเนินงานบทบาทนักสังคมสงเคราะห์ และยังเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและผู้นำชาวบ้านทำให้เกิดความสามัคคีเป็นระเบียบเรียบร้อยแก่ชุมชนและสังคมในท้องถิ่น

พิธีกรรม บุญไทย และทรงคุณ จันทจร กล่าวว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญมากในชุมชนซึ่งพระสงฆ์แต่ละรูปก็มีวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันในการพัฒนา โดยเฉพาะด้านสังคม พระสงฆ์จะทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี โดยตั้งมั่นในวัดทำการเทศนาสั่งสอนในลักษณะกลุ่มย่อยโดยเปิดโอกาสให้

^{๙๘} พระมหาสุภา อุทโท, “บทบาทของพระสงฆ์ในสองทศวรรษหน้า,” วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๔๑).

ประชาชนได้เลือกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อนำหลักธรรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น การรู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การรู้จักการให้ทานและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตัวอย่างเช่น พระอาจารย์เทอดศักดิ์ จันทโชโต แห่งวัดทุ่งสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย พระครูพิทักษ์พิชคามเขต วัดลุมพินีวัน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี และพระอาจารย์อเนก เตชวโร วัดโมกขวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และได้กล่าวถึงพระพิพิธประชานาถ (หลวงพ่อนาน สุทธิสีโล) วัดสามัคคี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ได้มีบทบาทมากในด้านการพัฒนาสังคม ไม่ว่าจะเป็นการสอนให้ประชาชนลดอบายมุข อบรมจิตใจ ฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐาน ทำให้จิตใจสะอาดบริสุทธิ์ ซึ่งท่านจะมุ่งการพัฒนาจิตใจหรือคนก่อนสิ่งใด ยังมีการชักชวนประชาชนรวมพลังเพื่อการพัฒนา มีการระดมพลังสมอง เพื่อแก้ปัญหาให้เห็นพ้องต้องกันว่าควรจะพัฒนาถนนหนทางเพื่อการคมนาคมที่สะดวก โดยหลวงพ่อนานกับพระสงฆ์ในวัดและชาวบ้านร่วมมือกัน ใช้เครื่องมือทำเกษตรที่มีอยู่ช่วยกันถางป่าขุดดิน ทำร่องถนนให้เกิดขึ้นในชุมชน^{๙๙}

ดังนั้น พระสงฆ์จึงมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน จากการศึกษาพบว่าพระสงฆ์เกือบทุกรูปได้มีบทบาทไม่ว่าจะเป็น การตัดถนน การปรับปรุงถนนเดิม การประปา การพัฒนาแหล่งน้ำ การปรับปรุงรั้วบ้าน การลอกคลอง การสร้างถังเก็บน้ำฝน และการพัฒนาพื้นที่บริเวณวัดการพัฒนาดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นการร่วมมือระหว่างวัด ชาวบ้านและทางราชการโดยทางวัดมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ เป็นศูนย์รวมของความสามัคคี มีชาวบ้านเป็นแรงและมีทางราชการเป็นอุปกรณ์เครื่องมือ

๒. การพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ

เนื่องจากปัญหาส่วนใหญ่ของชุมชนมีฐานะยากจน อาศัยแต่เพียงประกอบอาชีพหลัก คือ การทำนา โดยอาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติ ผลผลิตไม่แน่นอน ขาดอำนาจต่อรองในระบบตลาดทำให้เกิดความอดอยากยากแค้น และยิ่งขาดความรู้ความสามารถในอันที่เห็นไปประกอบอาชีพอื่น

พิสิษฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร ได้ศึกษาจากงานวิจัยภาคสนามพบว่า “พระสงฆ์ส่วนใหญ่ที่มีบทบาทในสังคม จะเป็นผู้ที่มิถุณิลำเนาในพื้นที่นั้น ๆ จึงเข้าใจและทราบสาเหตุของปัญหา ความรุนแรงของปัญหาเป็นอย่างดี พระสงฆ์หลายรูปได้หาทางช่วยเหลือสังคมทางด้านเศรษฐกิจในหลายรูปแบบโดยร่วมมือกับหน่วยราชการ” จึงได้สรุปบทบาทของพระสงฆ์ ดังนี้^{๑๐๐}

พระครูสิริรัตนโชติ แห่งวัดเก่าหลัก อำเภอ เสนางคนิคม อำเภออำนาจเจริญ (ปัจจุบัน จังหวัดอำนาจเจริญ) ได้ตั้งกลุ่มเจียรไน การเพาะเห็ดฟาง การเลี้ยงปลา เพื่อยกฐานะความเป็นอยู่ และคุณภาพชีวิตของประชาชนและพระครูสุทธิพัฒนารณ วัดสุทธิกาवास อำเภอ ปทุมราชวงศา

^{๙๙} พิสสิษฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร, “ศาสนาพุทธ: สถานภาพบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน,” รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๖-๑๓๗.

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๘.

จังหวัดอำนาจเจริญ ได้ทำการตั้งกลุ่มอาชีพให้กับประชาชน โดยการเชิญผู้เชี่ยวชาญมาเป็นผู้ฝึกสอน อาชีพแก่ประชาชน เช่น การร่วมมือกับหน่วยงานพัฒนาชุมชนช่วยเหลือและให้ความรู้แก่ประชาชน ในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การเลี้ยงสุกร การเลี้ยงไก่ การเจียรไนพลอย

พระครูพิพิธประชานาถ (หลวงพ่อนาน สุทธิสีโล) วัดสามัคคี อำเภอมืองจังหวัด สุรินทร์ ได้ ดำเนินงานพัฒนาเศรษฐกิจให้แก่ประชาชนที่อยู่ในชุมชนประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นการตั้ง สหบาลข้าว คือ การให้ประชาชนที่ขาดแคลนสามารถกู้ยืมข้าวบริโภค หลักดังกล่าวสอดคล้องกับหลัก ทางพุทธศาสนาที่มีการเกื้อกูลเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ผู้ที่มีข้าวมา ก็จะนำข้าวมาฝากให้ผู้ทุกข์ยากกว่าผู้ ไปกินไปใช้ยามขาดแคลน ไม่ต้องไปกู้เงินดอกเบี้ยแพง ๆ นับเป็นการช่วยเหลือกันและกัน เป็นหลักใน การพัฒนาที่ยั่งยืนและมีการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ร้านค้าที่มีหลักการขายถูกเอากำไรพอควรหรือกลุ่ม สัจจะออมทรัพย์เพื่อฝึกชาวบ้าน การทำเกษตรธรรมชาติ เกษตรครบวงจร เพื่อแก้ปัญหาการเกษตร เป็นต้น และอีกท่านหนึ่ง

พระอาจารย์ดำรง กนตสีโล แห่งวัดมุนีนिरมิตร อำเภอบราสาท จังหวัดสุรินทร์ ก็ประสบ ผลสำเร็จในการพัฒนาช่วยเหลือประชาชน โดยใช้หลักพัฒนาจิตใจ ก่อนการพัฒนาอาชีพโดยให้ ประชาชนยึดหลักคุณธรรมในการดำรงชีวิต กิจกรรมที่ประสบความสำเร็จ ได้แก่ การจัดตั้งสหกรณ์ ร้านค้าในหมู่บ้าน การจัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด การพัฒนาอาชีพการเกษตรที่เรียกว่าการเกษตร เกื้อกูล และการตั้งธนาคารข้าว เป็นต้น

๓) การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม

ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ สัมมนา เรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการสนับสนุน การมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากร ป่าไม่ว่า ความสัมพันธ์ของพระกับป่ามีมานานเพราะพระอาศัยเป็นที่ฝึกปฏิบัติ ป่าได้การคุ้มครอง เพราะบารมีและวัตรปฏิบัติของพระธรรมวินัย เป็นตัวอย่างสั่งสอนประชาชนให้เห็นคุณค่าและ ความสำคัญของป่าต่อมนุษย์ การพึ่งพากันของพระสงฆ์กับป่า พบทั่วไปในสังคมชาวพุทธที่ใดก็มีวัดที่ ป่าหรือสร้างป่าขึ้นมาในวัดและรอบ ๆ วัดป่าใดที่สงบเงียบเหมาะสมกับการฝึกตนก็จะมีพระธุดงค์ไป ฝึกปฏิบัติขัดเกลาดนเองในป่าชาวบ้านก็ช่วยทำบุญดูแลเลี้ยงพระ พระก็ให้ธรรมะสั่งสอนญาติโยม พระ ป่า และ ชุมชน จึงมีความสัมพันธ์และมีส่วนร่วมสนับสนุนซึ่งกันและกัน

จากการศึกษาเรื่องพระกับป่า เช่น วัดป่าสุคะโต จังหวัดชัยภูมิ ทำงานเผยแพร่ความรู้ด้าน อนุรักษ์ป่าให้กับชุมชน วัดป่าหนองพง จังหวัดอุบลราชธานี อยู่กับป่าและจัดการป่าให้สมบูรณ์และ เป็นประโยชน์แก่ชุมชน สวนโมกขวนาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีรูปแบบการอยู่ในป่าอย่างเรียบง่าย กลมกลืนกับธรรมชาติ วัดอรุณญาวาส จังหวัดน่าน ปลูกจิตสำนึกร่วมในการอนุรักษ์ป่า ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชน และองค์กรทุกระดับอย่างเชื่อมโยงบนรากฐานของ ความร่วมมือ

ดังนั้น ผลจากกรณีศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับป่าต่าง ๆ สามารถสรุปบทบาทสำคัญของพระสงฆ์ได้ ๔ ด้าน คือ

๑. ด้านการอนุรักษ์ ช่วยนำชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมสร้างป่าชุมชน รักษาป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ

๒. ด้านชุมชน เป็นตัวอย่างของการอยู่แบบเรียบง่าย และใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดรู้คุณค่า

๓. ด้านวัฒนธรรมช่วยรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนโดยเฉพาะทรัพยากรพรรณพืช

๔. ด้านจิตวิญญาณ เป็นผู้นำและสั่งสอนศีลธรรมและจริยธรรมแก่ชุมชน^{๑๐๑}

พิสิฐ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร ทำการวิจัยศาสนาพุทธ: สถานภาพบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทอย่างมากในการฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ดังนี้

๑. การจัดบริเวณวัดให้ร่มรื่นเยือกเย็น สงบให้วัดเป็นที่พึ่งของประชาชน โดยสร้างบรรยากาศให้ประชาชนเห็นว่า บรรยากาศในวัดให้ความร่มเย็นต่างจากสังคมนอกวัดที่มีแต่ความร้อน ผู้ที่เข้ามาพบเห็นในวัดจึงพบความสงบ ความร่มเย็น การดึงคนเข้าวัดในเบื้องต้น ลักษณะการจัดบริเวณดังกล่าวมีการจัดหลายลักษณะ เช่น การจัดสวนป่า การตัดแปลงตกแต่งบริเวณวัด การปลูกต้นไม้ การจัดป้ายแสดงคำสอนต่าง ๆ เพื่อเตือนใจประชาชนที่เข้าไปในบริเวณนั้น ผลดีอีกประการหนึ่งก็คือ การที่พื้นที่วัดสามารถครอบคลุมบริเวณป่าได้มากเพียงใดก็เป็นการอนุรักษ์ป่าได้มากเพียงนั้น เพราะประชาชนไม่กล้าไปตัดต้นไม้ทำลายป่าในเขตวัดลักษณะการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัด

๒. การจัดสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยความร่วมมือของวัด ทางราชการและประชาชนการพัฒนาชุมชนโดยการตัดถนน ทำรั้วบ้านให้เป็นระเบียบหรือลอกคลอง ปลูกต้นไม้ เช่น กรณีของพระครูโสภณธรรมมากร แห่งวัดศรีทองนพคุณ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด พระครูพิทักษ์ชินวงศ์วัดกลางนาบรอง อำเภอนาบรอง จังหวัดบุรีรัมย์ พระครูพิพิธประชานาถ วัดสามัคคี อำเภอเมืองจังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น

๓. การจัดอบรมเยาวชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กิจกรรมของวัดที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเยาวชนมักจะสอดแทรกความรู้ และจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเข้าไว้ด้วยเสมอ เช่นในกรณี

^{๑๐๑} ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, “พระกับป่า”, บทบาทของพระสงฆ์ในการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๓๔-๓๕.

พระอาจารย์พงศกร กลยาณธมโม แห่งวัดบ้านไผ่บุลย์ อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์และพระสงฆ์รูปอื่นๆ ในภาคอีสาน^{๑๐๒}

กล่าวโดยสรุปการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมนับเป็นกิจของสงฆ์ ที่พึงประพฤติปฏิบัติ เพราะในการเผยแผ่ศาสนาให้คนเข้าถึงธรรมะ นอกจากการเทศน์สั่งสอนที่มีประสิทธิภาพแล้ว บรรยายภาศภายในวัดนับว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ที่จะเป็เครื่องดึงคนให้หันเข้าหาวัด ดังนั้น พระสงฆ์จึงต้องประพฤติปฏิบัติเป็นตัวอย่างที่ดี ตลอดจนเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน เป็นผลให้สภาพแวดล้อมของชุมชนดีขึ้น

๔) **ด้านพัฒนาการศึกษา** การศึกษานั้น ได้มีมาพร้อมๆ กับมนุษย์ที่ได้อุบัติขึ้นมาในโลกโดยรู้จักการแก้ปัญหา รู้จัก รับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ตลอดทั้งแก้ปัญหาขัดแย้งด้วยเหตุและผล รู้จักสำนึกและเข้าใจในคุณค่าของสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมที่ปรากฏให้เราได้เรียนรู้ในแง่ต่าง ๆ ตลอดทั้งสิ่งแวดล้อมสมัยนั้น ๆ ด้วย ทั้งนี้ เพราะการศึกษาหรือการค้นคว้าทำให้รับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และสามารถรู้และคาดการณ์ล่วงหน้าในอนาคตได้ นอกจากนั้น การศึกษาไม่ว่าจะเป็นคติโลกหรือคติธรรม ย่อมเป็นเหตุปัจจัยยกระดับฐานะของตนเองให้สูงขึ้น กว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันด้วย ในที่นี้จะมุ่งถึงเฉพาะการศึกษาทางคติธรรมหรือศึกษาการพัฒนาการศึกษา คณะสงฆ์

ขณะนี้สังคมไทยกำลังสนใจเรื่องโครงสร้างการบริหารองค์กรต่างๆ และสังคมการศึกษา มีการเปลี่ยนแปลง มีการใช้เทคโนโลยีมากขึ้น กำหนดให้ครูอาจารย์เป็นผู้บริหารมีอาชีพในการกำหนดวิธีการและเครื่องมือในการวัดจริยธรรม คุณธรรม และวัดคุณภาพทั้งภายในและภายนอก ในการประกันคุณภาพทางการศึกษา ส่วนในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ ให้ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เมื่อการศึกษาทางโลกมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และมีความตระหนักที่จะนำศีลธรรมเข้าไปแก้ปัญหาของสังคม เช่น รัฐบาลได้ สนับสนุน ให้พระเป็นครูสอนศีลธรรมในโรงเรียนทั่วประเทศเป็นต้น ดังนั้น กระบวนการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรม จึงควรที่จะมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้เข้าเป็นระบบ เพื่อจะได้รองรับเด็กที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ สามารถเข้ามาศึกษาในคณะสงฆ์ และสามารถเทียบโอนกันได้ก็จะทำให้เด็กที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว ได้ศึกษาทั้งฝ่ายธรรมและฝ่ายโลกควบคู่กันไป และเป็นการสร้างศาสนทายาท และเปิดโอกาสให้เป็นทางเลือกใหม่ในการศึกษาของชาติ เพราะเหตุว่าการเรียนในโรงเรียนทั่วไปนั้นจะมี ปัญหาเรื่องยาเสพติด เรื่องคุณธรรมจริยธรรม ถ้าเข้ามาบวชเรียนในวัด พระจัดการดูแลให้ คือ จัดศาสนศึกษาซึ่งเป็นการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาบวชเรียนเพื่อเป็นทางเลือก หนึ่งของผู้ต้องการให้ลูกของตนเองมี

^{๑๐๒} พิลิฐุ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร, “ศาสนาพุทธ”, สถานภาพบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน, หน้า ๑๓๙ - ๑๔๐.

คุณธรรมและจริยธรรม เข้ามาบวชเรียนเพื่อที่จะเป็นพลเมืองดีของชาติ และรัฐจะต้องให้การสนับสนุนด้านงบประมาณเหมือนโรงเรียนทั่วไป

สิ่งสำคัญ ผู้บริหารคณะสงฆ์ จะต้องเร่งพัฒนาหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์โดยเฉพาะ หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ที่สามารถรักษาสาระหลักสูตรเดิมไว้และสามารถเทียบโอนผลการเรียนกับการจัดการศึกษาสามัญทั่วไปของรัฐ มิฉะนั้น ในทศวรรษหน้า คณะสงฆ์จะเกิดวิกฤติขาดแคลนผู้เข้ามาบวชเรียนและสืบต่อพระพุทธศาสนาอย่างรุนแรง^{๓๐๓}

๕) ด้านการพัฒนาจิตใจ

พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตามหาบัว ญาณสมปนโน) เทคนิชอบธรรมราวาส ณ วัดป่าบ้านตาด เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๖ เรื่องพัฒนาจิตด้านจิตนี้ เราอยู่ที่ไหนเราพัฒนา แม้ในบ้านในเรือนของเราก็ต้องแก้ไขซ่อมแซมตัดแปลงปลูกสร้างขึ้นมา อะไรๆ ไม่ดีเราตัดแปลงซ่อมแซมกันในด้านวัตถุ เพื่อความมั่นคงและสวยงามทางด้านวัตถุ และให้มีคุณค่าสง่างามยิ่งขึ้น เหมาะสมกับที่ว่าพัฒนาวัตถุให้เป็นสิ่งที่น่าดูน่าชมและมั่นคง การไปมาหาสู่กันสะดวกในขณะที่เดียวกันจึงควรพัฒนาจิตใจไปด้วย คือจิตใจควรได้รับการพัฒนาด้วยศีลด้วยธรรมอันดีงามใจจะได้ฉลาดในทางดี รู้จักยับยั้งชั่งตวงตัวเองในสิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรทำไม่ควรประพฤติ ความรู้ไม่มีธรรมเคลือบแฝงมักพาตัวไหลลงทางต่ำ เช่น อบายมุข เป็นต้น จิตใจจึงเป็นสิ่งที่ควรได้รับการพัฒนา

การพัฒนาจิตใจคืออะไร สิ่งที่ยิ่งความหรือทำลายจิตใจนี้มีอยู่มาก วันหนึ่งๆ ไม่มีประมาณเลย มีแต่เรื่องสัญญาอารมณ์เครื่องผูกมัดตรึงบีบคั้นจิตใจอยู่ตลอดเวลา ไม่ค่อยจะมีอารมณ์ที่ทำให้จิตใจให้มีความยิ้มแย้มแจ่มใส เบิกบานจิตใจ หรือให้ได้รับความสงบเยือกเย็นเป็นสุขได้บ้าง มีแต่อารมณ์ที่เป็นข้าศึกต่อจิตใจเป็นส่วนมาก เพราะฉะนั้น จึงต้องพัฒนาจิตใจเพื่อกำจัดสิ่งเหล่านี้ออกไปให้จิตได้รับความสงบเยือกเย็น และสิ่งที่จะนำมาแก้ไขหรือชักพอกสิ่งเหล่านี้ออกไปนอกจากธรรมแล้วไม่มีที่นอกจากธรรมแล้วก็มีแต่เครื่องช่วยส่งเสริมให้จิตใจมีความรู้ร้อนรุ่มแรงมากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่เราไม่ต้องการเลย ดังนั้น จึงให้เอาธรรมไปพัฒนาจิตใจท่านผู้เคยได้ยินได้ฟังจากครูจากอาจารย์ที่ไหนมา ก็ตกเรือราอยู่ตามถนนหนทางไปเสียเป็นส่วนมากไม่ค่อยเข้าถึงจิตใจพอจะทำให้เกิดประโยชน์เท่าที่ควร คือฟังแล้วมันหลุดมันตกไปเรื่อยๆ สูญหายไปเรื่อยๆ ด้วยความไม่ค่อยสนใจ เหล่านี้ให้เราพยายามเก็บเข้ามาสู่ภายในจิตใจเรา เมื่อได้ยินได้ฟังจากครูจากอาจารย์ที่ไหน หรือได้อ่านตามหนังสือธรรมะ หรือได้รับการอบรมเช่นขณะนี้ ก็ให้นำไปพิจารณาพิจารณาตัดแปลงแก้ไขจิตใจของตนให้คิดไปในทางที่ไม่เป็นข้าศึกต่อตน ส่วนมากใจมักคิดแต่เรื่องที่เป็นข้าศึกต่อเรานั้นแหละ ไม่ค่อยนึกคิดฝ่ายคุณอันจะเป็นประโยชน์แก่ตน ถ้าไม่ถูกบังคับให้คิดจริงๆ ให้ทำจริงๆ ใจจะไม่ยอมคิดยอมทำในทางดีโดยลำพัง มีแต่ยกให้กิเลสตัณหาเอาไปพัฒนาเสียหมดตัวนั้นแหละกายที่จะแสดงออกแต่อย่างๆ ออกไปจากใจ

^{๓๐๓} ผศ.ดร.สมศักดิ์ บุญปู, หลักสูตรพระพุทธศาสนาส่งเสริมให้มีการศึกษา, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.mcu.ac.th [๒๒ กันยายน ๒๕๕๘].

ถ้าใจไม่ได้รับการอบรมแล้ว การแสดงออกทางด้านการประพฤติจะไม่น่าดูเลย จะเป็นการ กระทบกระเทือนทั้งตนและผู้อื่น มีความเสียหายทั้งตนและผู้อื่นด้วยอยู่เป็นประจำกาย วาจา ใจที่ ไม่ได้รับการอบรม ไม่ได้รับการพัฒนาด้วยธรรมวาจาที่พูดออกไปก็เหมือนกัน ธรรมดาของจิตย่อม บรรจุความเห็นแก่ตัวไว้อย่างเต็มที่ไม่บกบาง แสดงอะไรออกไปก็เพื่อความเห็นแก่ตัวๆ แล้วก็มา ทำลายตัวนี้แหละ เพราะความเห็นแก่ตัวเป็นสิ่งที่ชั่ว การแสดงอะไรออกไปเพื่อตัวเองในทางผิดธรรม ย่อมนำความชั่วที่ตัวเองนั้นมาทำลายตัวเองเข้าไปอีก จึงไม่เป็นผลดีแก่ตัวเลย แต่โลกก็ไม่คิดกัน นอกจากคิดว่าเป็นผลดีแก่ตนถ้ายศเดียว ทั้งที่เป็นผลร้ายทุกประโยคแห่งการแสดงออกเพื่อความเห็น แก่ตัว โลกกับธรรม เรากับธรรมจึงขัดแย้งกัน สุขกับเราจึงขัดแย้งกัน ที่ไม่มีอะไรขัดแย้งก็เห็นจะมีแต่ กิเลสตัณหา และกองทุกข์ทำงานบนหัวใจคนเท่านั้น

ดังนั้น การกำจัดสิ่งเหล่านี้จึงกำจัดด้วยธรรม ถ้าเห็นแก่ธรรม การเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นตัวภักย์ ค่อยเบาบางและกระจายตัวออกไป ความเห็นแก่ธรรมคือความถูกต้องดีงามจะเข้าแทนที่ อะไรๆ สมควรหรือไม่สมควร จิตจะคิดอ่านไตร่ตรองและพิจารณาว่าเมื่อเห็นไม่สมควรแล้ว แม้อยากคิด อยากพูด อยากทำ ก็ระงับได้ ไม่เห็นอติธรรม ปัญญาธรรมไปได้ เพราะจิตเป็นผู้บังคับการที่มีธรรม ประจำตัว ทุกสิ่งทุกอย่างจะเป็นไปด้วยความเรียบร้อย เพราะแสดงออกไปตั้งแต่สิ่งที่ถูกต้องดีงามจาก จิตที่บงการด้วยธรรม ที่เรียกว่าการพัฒนาจิตใจ ขอให้พากันเข้าใจ เฉพาะอย่างยิ่ง ควรจะได้ทำจิต ของเราให้มีความสงบเย็นบ้าง วันหนึ่งๆ จิตเราหมุนไปกับเรื่องต่างๆ อยู่ตลอดเวลา ถ้ามีธรรมเตือนสติ มีสติจ่อ ก็รู้เรื่องของความดิ้นรนกวัดแกว่ง มันจะดิ้นของมัน เวลาสติเข้าไปจ่อ คือสติจ่อเพื่อจะทดสอบ หรือเพื่อจะดูว่า จิตจะแสดงอาการอะไรหนึ่ง จะไม่ให้จิตคิดเรื่องต่างๆ นานาที่เป็นของไม่ดีหนึ่ง พอสติ จ่อเข้าไป เราจะเห็นความดุ๊กดิ๊กๆ ของจิตดิ้นรน เพราะสิ่งไม่ดีทั้งหลายผลักดันหรือฉุดลากไป ดังนั้น เราจึงบังคับจิตไว้ บังคับอย่างอื่นเรายังบังคับได้ ทำไมจะบังคับจิตเพื่อให้เราเป็นคนดี ให้จิตดีไม่ได้เล่า เมื่อบังคับครั้งแรก กิเลสตัวดิ้นรนจะต่อสู้เราอย่างรุนแรง หนักกันพอสมควร หรือหนักมากเพราะกิเลส ตัวร้ายมันฝืน ครั้นต่อไปก็ค่อยเบาลงๆ เพราะธรรมมีกำลังสูงขึ้นๆ มีกำลังมากขึ้น สิ่งเหล่านั้นจะอ่อน ลงๆ เราก็สบายขึ้น สิ่งรบกวนใจไม่ค่อยมีมาก มีแต่สิ่งที่บำรุงหรือส่งเสริมจิตใจให้ดีและสงบเย็นมาก ขึ้น ใจของเราที่มีความยิ้มแย้มแจ่มใส สบาย มองดูอะไรๆ ก็สะดวกสบายไปตามๆ กัน นี่แหละคือการ พัฒนาจิตใจ ให้พยายามทำจิตของเราให้สงบ เมื่อจิตของเรามีความสงบแล้วจะปรากฏความเย็นขึ้นมา ปรากฏความสบายขึ้นมา แล้วนำมาทำประโยชน์แก่ตนได้เรื่อยๆ ที่นี้จิตก็เย็นไปเรื่อยๆ นับวันจะเห็น คุณค่าของธรรมขึ้นไป และนับวันจะเห็นโทษแห่งสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย ซึ่งเคยอยู่ภายในจิตใจของเราไป โดยลำดับ นี่แหละคือการพัฒนาจิตใจให้พัฒนาอย่างนี้เพราะจิตเป็นตัวดำเนินงานและเป็นแรงงาน สำคัญ ถ้าจิตได้รับการอบรม การพัฒนาให้มีความฉลาดมีเหตุมีผลรอบคอบในสิ่งดีและชั่วทั้งหลาย พอประมาณ ย่อมจะดำเนินกิจการต่างๆ ไปด้วยความราบรื่นดีงามไม่ค่อยผิดพลาด ผิดกับจิตที่ไม่ได้ รับการอบรมการพัฒนาอยู่มาก การพัฒนาจิตก็เท่ากับการส่งเสริมความฉลาด รอบคอบในกิจการ

ต่างๆ ให้ดียิ่งขึ้นนั่นแล ความเจริญทางจิตใจที่ได้รับการอบรมการพัฒนาย่อมเป็นผลดีกว่าความเจริญทางด้านวัตถุที่ไม่ได้พัฒนาจิตไปพร้อมกันอยู่มาก

ดังนั้น การพัฒนาจิต เพื่อความรอบคอบในตนและกิจการทั้งหลาย จึงควรสนใจ อย่างน้อย ให้พอๆ กันกับการพัฒนาทางด้านวัตถุ มากกว่านั้นการพัฒนาจิตควรถือเป็นกิจจำเป็นก่อนการพัฒนาสิ่งใดๆ ผลจะเป็นความสงบเย็นตาเย็นใจและเป็นสุขทั่วหน้ากัน^{๑๐๔}

๒.๒.๔ บทบาท ของพระสงฆ์ในการพัฒนาในชุมชน

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน

พระพุทธองค์ทรงเห็นความสำคัญของพระสงฆ์ที่ผ่านการฝึกฝนตัวเองดีแล้วว่าน่าจะก่อให้เกิดความสุขแก่ประชาชน ฉะนั้นจึง แสดงมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นทางที่จะนำไปสู่ความเป็นผู้เจริญ เป็นอารยธรรม เมื่อตนเองดับทุกข์ได้แล้ว ก็ควรเผยแผ่แจกจ่ายแนวทางนั้นแก่ผู้อื่นด้วย ดังนั้น จึงมีพุทธดำรัสส่งพระสาวกออกประกาศศาสนาดังพระพุทธพจน์ ที่ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์ และความสุขของคนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก จงประกาศพรหมจรรย์ อันมีความงามทั้งเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุด ผู้มีกิเลส คือ ธุลีในดวงตาน้อย มีอยู่^{๑๐๕}

ในด้านสังคมและความเป็นอยู่ที่ผูกพันกับประชาชน คือ การเป็นอยู่ประจำวันพระพุทธองค์ก็ได้ตรัสเตือนภิกษุทั้งหลายว่า “การบวชนี้ ต้องอาศัยชาวบ้านใส่บาตรเป็นอยู่ เธอพึงควรอุทิศสาธุในข้อนี้ตลอดชีวิต” “บรรพชิตต้องพิจารณาเรื่อยๆ ว่า ชีวิตเราเนื่องด้วยผู้อื่น จงทำตัวให้เป็นผู้ที่เลี้ยงง่าย”^{๑๐๖}

ในพหุการสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงการพึ่งพากันระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์ด้วยการสงเคราะห์ด้วยการแสดงธรรมตอบแทนแก่พราหมณ์และคฤหัสถ์พวกนั้น ดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์ และคฤหบดีทั้งหลาย เป็นผู้อุปการะมากแก่เธอทั้งหลายบำรุงเธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และยารักษาโรค แม้เธอทั้งหลาย ก็เป็นผู้มีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะอันบริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง แก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นเถิด^{๑๐๗}

^{๑๐๔} คุณกุศลีน ศรียาภัย, การพัฒนาจิตใจ: การปฏิรูปการสื่อสาร, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: http://www.luangta.com/thamma/thamma_talk_text.php?ID=2359&CatID=2 [๒ ๓ กันยายน ๒๕๕๘].

^{๑๐๕} วิมหา. (ไทย) ๔/๓๒/๓๒.

^{๑๐๖} วิมหา. (ไทย) ๔/๑๔๓/๑๕๘.

^{๑๐๗} อัง.ทสก. (บาลี) ๒๔/๔๘/๙๒.

(ก) ข้อปฏิบัติสำหรับฝ่ายคฤหัสถ์ ดังพระดำรัสว่า ดุรฺรคฺคหฺบดี สมณพราหมณ์ ผู้เป็นทิศ
เปื้องบน อันกุลบุตรพึงบำรุงโดยฐานะ ๕ ดังนี้

๑. สอนให้ละเว้นจากความชั่ว
๒. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม
๔. สอนสิ่งที่ยังไม่เคยสดับเล่าเรียน
๕. ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนในสิ่งที่สดับเล่าเรียนแล้ว
๖. บอกทางสวรรค์ให้^{๑๐๘}

เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน เป็นความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับ
ประชาชนนั่นเอง จุดเน้น คือ ประชาชนบำรุงพระสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ เป็นการให้วัตถุ พระสงฆ์ก็ตอบ
แทนประชาชนด้วยธรรม คือ แสดงธรรม ปฏิบัติธรรมให้ประชาชนเห็นเป็นตัวอย่าง

แต่ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับพระนั้น ต้องมีกรอบไม่เกินเลยพระวินัยซึ่งเป็นกรอบ
รักษาความสัมพันธ์ให้มั่นคง เช่น บทบัญญัติทางวินัยว่า ให้พระสงฆ์พิจารณาลงโทษปฏิสارانียกรรม
แก่พระภิกษุที่ผิดต่อคฤหัสถ์^{๑๐๙} เช่น การชวนชวายเป็นมิให้ลาภ มิใช่ประโยชน์ เพื่ออยู่ไม่ได้แห่ง
คฤหัสถ์ ดำว่า เปรียบเปรย ยุงคฤหัสถ์ให้แตกแยกกัน รับคำเขาแล้ว ไม่ทำจริง เป็นต้น

จากความสัมพันธ์ที่พระองค์ได้แสดงแนวไว้ ได้ทรงทำเป็นตัวอย่าง และพระสงฆ์ได้สืบทอด
เจตนารมณ์นั้นต่อ ๆ กันมา จึงทำให้พระสงฆ์กับคฤหัสถ์ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันจนพบปะพระพุทธานุสา
มาตั้งมั่นในดินแดนไทยตลอด ๖๐๐ ปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดความสัมพันธ์กัน ด้านอื่น ๆ ดังต่อไปนี้

๑. ความสัมพันธ์ด้านสังคม ประชาชน ได้ใช้วัดเป็นที่พบปะพูดคุย เป็นสถานที่จัดงานรื่นเริง
งานบุญ เป็นสถานที่ปรับทุกข์เรื่องเดือนร้อนต่าง ๆ กับพระสงฆ์ วัดเป็นคลังเก็บวัสดุสำหรับชุมชน
เป็นที่พักคนเดินทาง เป็นที่สงเคราะห์ผู้เจ็บป่วยด้วยการแพทย์โบราณ เป็นที่สร้างผู้นำพัฒนาชุมชน
เช่น การก่อสร้างโรงเรียน การขุดบ่อ ทำถนนหนทางสร้างสะพาน เป็นต้น

๒. ความสัมพันธ์ด้านการศึกษา พระสงฆ์กับคฤหัสถ์ได้ใช้วัดเป็นศูนย์การศึกษาของชุมชน

๓. ความสัมพันธ์ในด้านการผลิตศิลปกรรมและศิลปวัตถุ ทั้งพระสงฆ์และชาวบ้านต่าง
ช่วยกันสร้างสรรค์งานศิลปวัตถุ เช่น ภาฏ วิหาร โบสถ์ ศาลาการเปรียญ หอไตร เป็นต้น เมื่อมี
ความสัมพันธ์อันดีแล้ว พระสงฆ์ก็สร้างบทบาทของตนต่อสังคมในทางสร้างสรรค์ ในฐานะผู้นำทาง
สติปัญญา

^{๑๐๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๔/๒๐๕.

^{๑๐๙} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๙๕/๖๘.

๒. บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาในอดีตพระสงฆ์ในอดีตมีการพัฒนาศาสนิกชน ให้เกิดความเจริญงอกงาม เรียกว่า “พัฒนา” โดยแยก เป็น ๒ ลักษณะ คือการพัฒนาภายนอก และพัฒนาภายใน การพัฒนาภายนอกนั้น ได้รวมเอาการพัฒนาทางด้านร่างกาย ด้านปัจจัย ๔ การอยู่ดีกินดี และการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบวินัย และการเคารพกฎหมายเป็นต้น ส่วนการพัฒนาภายในนั้น หมายถึง คุณธรรมทางจิตใจ และการพัฒนาความคิดสติปัญญาต่าง ๆ ให้มีคุณภาพที่ดี ซึ่งเขียนเป็นแผนภูมิอธิบาย ดังนี้

๒.๒.๕ หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านสังคม

ในแง่ของการพัฒนาสังคม โดยกว้าง ๆ แล้วเราสามารถกล่าวได้ว่าพุทธธรรมทั้งหมดเป็นคำสอนเกี่ยวกับสังคม เพราะพุทธธรรมเป็นเรื่องของการสอนให้คนในสังคมทุกคนประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องดีงามและอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข อีกนัยหนึ่ง พุทธธรรมเป็นคำสอนที่ครอบคลุมชีวิตและสังคมทั้งหมด^{๑๐๐} หรือเป็นหลักปฏิบัติสำหรับสังคมทั้งหมดนั่นเอง

การอยู่ร่วมกันทำให้เกิดความสัมพันธ์ในระดับสังคมขึ้นมานั้นคือ ทุกคนในสังคมจะมีบทบาทหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อคนอื่น ๆ ในบทบาทต่างๆ กันเช่น ในฐานะเป็นพ่อ เป็นนาย เป็นพลเมือง เป็นต้น ความสัมพันธ์ของคนในระดับสังคมจะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่แสดงออกทางกาย วาจา เป็นหลัก ดังนั้นพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของคนในสังคมจึงเน้นในเรื่องศีล หรือธรรมะชั้นศีล เป็นสำคัญ

หากพิจารณาจากโครงสร้างหลักของคำสอนในพุทธศาสนา พุทธธรรมที่เป็นแกนกลางของหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของคนในสังคมก็คือ สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) และสัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ) ซึ่งเป็นองค์มรรคในหมวดศีล จากหลักธรรมหรือคำสอนที่เป็นแกนกลางในด้านการพัฒนาสังคมนี้ พุทธธรรมก็กระจายออกเป็นข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ มากมาย เป็นศีล เป็นวินัย หรือเป็นธรรมะชั้นศีล การพิจารณาหลักคำสอนในแง่ของการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านสังคมนี้ จะพิจารณาเฉพาะหลักคำสอนที่เป็นพื้นฐานที่ส่งเสริมการพัฒนาสังคมและเอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติตามหลักคำสอนข้ออื่นๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมเป็นหลัก

หลักการกว้างๆ ในระดับสังคม พุทธศาสนาจะสอนให้ทุกคนทำหน้าที่ของตนต่อคนอื่นที่อยู่รอบ ๆ ข้าง หรือคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมให้ครบถ้วนบริบูรณ์เป็นหลัก หลักคำสอนที่เป็นพื้นฐานที่ส่งเสริมการพัฒนาสังคม ก็คือ

ก. คุณธรรมที่จำเป็นในการอยู่ร่วมกัน (สัมปรายิกัตถะ) ๔ ประการ^{๑๐๑} ได้แก่

^{๑๐๐} พระราชวรมุนี, (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), *ลักษณะสังคมแบบพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗,) หน้า ๓๘-๓๙.

^{๑๐๑} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๑๔/๒๕๕-๒๖๐.

๑. สัทธาสัมปทา ความมีศรัทธาในสิ่งที่ถูกต้อง หรือเป็นไปเพื่อความสงบสุขของสังคมการที่คนในสังคมที่ความเชื่อมั่นในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม เช่น ศาสนา ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามของสังคม เป็นต้น ย่อมจะทำให้สังคมนั้น ๆ มีความสงบสุข มีเสถียรภาพสังคมที่มีเสถียรภาพและสงบสุขย่อมเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาสังคมเป็นอย่างดียิ่งเป็นประการแรก

๒. สีลสัมปทา การเคารพกฎหมายและศีลธรรม การอยู่ร่วมกันเป็นสังคม จำเป็นที่จะต้องมีความหมายและศีลธรรมเป็นกรอบหรือเป็นมาตรฐานแห่งความประพฤติร่วมกัน เพราะว่าคนในสังคมนั้นย่อมมีความแตกต่างกันทั้งในด้านความคิดเห็นและอุปนิสัยใจคอ ดังนั้น พฤติกรรมที่แสดงออกทางกายและวาจาย่อมจะแตกต่างกันออกไปด้วย ถ้าหากสังคมไม่มีกฎหมายและศีลธรรมเป็นกรอบของความประพฤติแล้ว สังคมย่อมจะเดือดร้อนวุ่นวายมาก ในแง่นี้เราจะเห็นได้ว่าการเคารพกฎหมายและศีลธรรมของสังคม ย่อมจะทำให้สังคมสงบสุข และเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาสังคมเป็นประการที่สอง

๓. จาคสัมปทา การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เหตุผลประการหนึ่งของการมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมของคน ก็คือเพื่อความอยู่รอดของชีวิต คนมีความจำเป็นที่จะต้องรวมกันเพื่อต่อสู้กับภัยธรรมชาติและพึ่งพาอาศัยกันในการแสวงหาปัจจัยต่าง ๆ มาเพื่อการดำรงชีพ ในลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าโดยธรรมชาติแล้วคนเราจะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกันสามารถทำได้หลายลักษณะ เช่นช่วยเหลือกันในด้านทรัพย์สิน เงินทอง แรงกาย แรงใจ เป็นต้น การช่วยเหลือเกื้อกูลกันนี้ ย่อมจะทำให้คนอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข และเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาสังคมเป็นประการที่สาม

๔. ปัญญาสัมปทา ความมีปัญญารู้เท่าทันเหตุการณ์ สิ่งที่สำคัญที่สุดในการที่จะทำให้คนตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องมีศรัทธาในสิ่งที่ถูกต้อง การเคารพกฎหมายและศีลธรรมและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคมคือ “ปัญญา” ในการอยู่ร่วมกันในสังคมนี้นั้น บุคคลจะต้องมีสติปัญญารู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ แล้วเลือกกระทำในสิ่งที่ถูกต้องและคุณภาพด้านสติปัญญาของคนในสังคมมีความจำเป็นยิ่งสำหรับการพัฒนาในทุกด้าน การพัฒนาและการส่งเสริมคุณภาพด้านสติปัญญาให้รู้เท่าทันเหตุการณ์ ย่อมจะช่วยให้การพัฒนาคนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นคุณธรรมที่จำเป็น เป็นประการที่สี่

นอกจากคุณธรรมที่จำเป็นในการอยู่ร่วมกัน (สัมปรายิกัตถะ) ๔ ประการนี้แล้วพุทธศาสนายังมีคำสอนอื่นๆ ที่เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ส่งเสริมการพัฒนาสังคมอีก คือ

ข. การอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยหลักสาราณียธรรม ๖ ประการ^{๑๑๒} คือ

๑. เมตตาการุณยธรรมทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงความหวังดีและไม่ตรีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมทำกิจกรรม ช่วยชุมชนโดยการช่วยเหลือในการทำกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

^{๑๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๔๒-๒๔๖.

๒. เมตตาวจีกรรม พูดต่อกันด้วยเมตตา คือช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพแสดงความนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. เมตตามโนกรรม ติดต่อกันด้วยเมตตา คือตั้งใจปรารภนาดี คิดทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔. สาธารณโภคี แบ่งกันกินแบ่งกันใช้ คือปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นสิ่งที่ของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

๕. สีลสามัญญตา ความมีศีลเหมือนเขาคือมีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. ทิฐิสามัญญตา ปรับความเห็นเข้ากันได้ คือเคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงามหรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน

หลักสาราณียธรรม ๖ ประการนี้ เป็นหลักการพื้นฐานที่ส่งเสริมการพัฒนาสังคม เป็นหลักการประยุกต์สำหรับการอยู่รวมกันในสังคม โดยหลักการแล้วสาราณียธรรม ๖ ประการนี้เน้นหนักไปในด้านศีล แต่ก็สามารถสงเคราะห์ลงในหลักศีล สมาธิ ปัญญาได้ คือสงเคราะห์เมตตาวจีกรรม เมตตาวจีกรรม สาธารณโภคี และสีลสามัญญตา ลงในหมวดศีล สงเคราะห์เมตตาที่ประกอบอยู่กับการแสดงออกทางกาย วาจา และเมตตามโนกรรม ลงในหมวดสมาธิ และสงเคราะห์ทิฐิสามัญญตาลงในหมวดปัญญา เมื่อบุคคลประพฤติตนอยู่ในหลักสาราณียธรรม ๖ ประการนี้แล้ว ย่อมจะสามารถปฏิบัติธรรมในด้านสังคมข้ออื่นๆ ได้ดียิ่งขึ้น

ค. ปฏิบัติหน้าที่ของตนต่อคนในครอบครัวและคนที่อยู่ใกล้ชิดกันให้สมบูรณ์ ด้วยหลักธรรมที่ชื่อว่า ทิศ ๖^{๑๓๓}

หลักธรรมในหมวดนี้เป็นธรรมะในระดับศีล แสดงหน้าที่ความสัมพันธ์ของคนในสังคม ดังนี้

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา
๒. ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา
๓. ความสัมพันธ์ระหว่างมิตรกับมิตร
๔. ความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับอาจารย์
๕. ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง
๖. ความสัมพันธ์พุทธศาสนิกกับพระสงฆ์

การที่บุคคลปฏิบัติหน้าที่ของตนตามความสัมพันธ์ หรือตามบทบาทหน้าที่ต่อคนที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดให้สมบูรณ์นี้ ก็เป็นรากฐานของความสันติสุขในสังคม ทำให้สังคมมี

^{๑๓๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๘/๑๖๙-๑๗๒.

เสถียรภาพ ซึ่งก็จะส่งผลดีต่อการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ด้วย รายละเอียดบทบาทหน้าที่ที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อกันให้สมบูรณ์

ง. ปฏิบัติตามหลักสังคมสงเคราะห์ ที่เรียกว่า สังคหวัตถุ ๔ ประการ^{๑๑๔} คือ

๑. ทาน ให้ คือ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือสงเคราะห์กันด้วยปัจจัย ๔ ด้ายทุน หรือทรัพย์สินของตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจและศิลปวิทยา

๒. ปิยวาจา พูดจาไพเราะน่ายก คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะน่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ พูดให้เกิดความเข้าใจดีต่อกัน สมานสามัคคีไมตรี ทำให้เกิดความรักใคร่นับถือ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. อัตถจริยา ทำประโยชน์แก่สังคม คือช่วยเหลือด้วยแรงกาย ขวนขวายช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ช่วยเหลือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔. สมานัตตตา วางตนเสมอต้นเสมอปลาย หรือเอาตัวเข้าสมาน คือทำตัวให้เข้ากับเขาได้ ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ไม่เอารัดเอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์คือร่วมสุข ร่วมทุกข์ ช่วยรับรู้ ช่วยแก้ไขปัญญา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

หลักธรรมพื้นฐานในการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านสังคมทั้ง ๕ หมวด ตามที่กล่าวมานั้น ช่วยส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านสังคม ในลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ช่วยให้คนในชุมชน หรือในสังคม มีความสามัคคี รักใคร่กลมเกลียวกัน และเป็นมิตรกัน (ด้วยการปฏิบัติธรรมหมวดสังคหวัตถุ ๔ เมตตา กายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตา मनกรรมในสารณียธรรม ๖ และสัทธาสัมปทา)

๒. ช่วยให้คนในชุมชนมีความเห็นอกเห็นใจกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน (ด้วยหลักสาธารณโภคี และหลักจาคสัมปทา)

๓. ช่วยให้คนในชุมชน เป็นคนเคารพระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม เคารพกฎหมายช่วยให้ชุมชนมีความสุข (ด้วยหลักศีลสามัญญตา และหลักศีลสัมปทา)

๔. ช่วยให้คนในชุมชน มีความคิดที่ถูกต้องในแนวทางเดียวกัน มีอุดมการณ์ร่วมกันเป็นสัมมาทิฐิ (ด้วยหลักทิฐิสามัญญตา และหลักปัญญาสัมปทา)

๕. ช่วยให้ความสัมพันธ์ของคนในสังคมเป็นไปอย่างแน่นแฟ้นสอดคล้องกับวัฒนธรรม โดยทุกคนต่างก็ปฏิบัติหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ มีความอบอุ่นมั่นคงในการอยู่ร่วมกัน (ด้วยการปฏิบัติธรรมตามหลักทศ ๖)

ลักษณะที่หลักธรรมช่วยส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านสังคมทั้ง ๕ ประการที่กล่าวมานี้เป็นสิ่งที่เจ้าอาณวยในการดำเนินงานพัฒนาพระชนะ ความคิด ความเชื่อของประชาชนให้เป็นไป

^{๑๑๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๒๐-๑๒๑.

ในทิศทางที่ถูกต้อง เชื่อมั่นในตนเอง และมีจิตใจ และวัฒนธรรมอันดีงาม อันเป็นจุดเน้นหลักของการพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน^{๑๕} เป็นไปได้โดยง่ายและบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนในด้านสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

โดยสรุป หลักธรรมทั้ง ๔ ประการที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นหลักธรรมพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนในด้านสังคม เมื่อประชาชนปฏิบัติตามหลักธรรมที่กล่าวมาย่อมจะสามารถปฏิบัติตามหลักธรรมในด้านสังคมข้ออื่น ๆ ได้ง่าย และทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันในสังคม อย่างมีความอบอุ่นมั่นใจ และเป็นสุข บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนในด้านสังคมตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

๒.๒.๖ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาในปัจจุบัน

เมื่อประเทศไทย ได้รับการพัฒนาประเทศให้เท่าทันกับอารยธรรมตะวันตก ในช่วง ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา แม้จะถือว่าเป็นผลดีแก่สังคม เพราะเป็นการทำให้เกิดความเจริญขึ้น แต่ก็ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนออกจากวัด คนห่างพระสงฆ์ ถึงจะมีสถานบริการของรัฐตั้งอยู่ในบริเวณวัด แต่วัดและพระสงฆ์ก็ไม่มีบทบาท และไม่มีส่วนร่วมในการบริการหน่วยงานนั้นๆ

ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้บทบาทพระสงฆ์เปลี่ยนไป ก็คือ วัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ทั้งหลาย ไม่ดงามในสายตาของประชาชน เพราะพระสงฆ์บางรูป มีความประพฤติที่ย่อหย่อนในพระวินัย ประพฤติในสิ่งที่ขัดกับความรู้สึกของชาวบ้าน เช่น การเดินสูบบุหรี่ในที่สาธารณะ ขับขี่รถยนต์พาหนะด้วยตนเอง วัดสกปรก ไม่ปิดกวาดทำความสะอาด เป็นต้น เมื่อพระสงฆ์มีความประพฤติเช่นนี้ ประชาชนก็เสื่อมศรัทธา ต่างหันหลังให้วัด คนจะเข้าวัดบ้าง ก็ในโอกาสทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา และในการประกอบพิธีที่เกี่ยวข้องกับพวกเขาโดยตรงเท่านั้น

ปกรณ์ คุณารักษ์ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับบทบาทที่ลดลงของพระสงฆ์ในปัจจุบันไว้ว่ามีสาเหตุมาจาก ความอ่อนแอของพระสงฆ์ เพราะไม่ได้สนใจเรื่องคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธองค์ แต่มัวไปยุ่งกับวัตถุมงคล เรื่องไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ ไม่ได้สอนให้ชาวบ้านแก้ปัญหาได้โดยวิถีพุทธ แต่ให้แก้ปัญหาโดยวิธีอื่นๆ แบบผสมผสานซึ่งไม่ใช่เป้าหมายของพระพุทธศาสนาด้วยซ้ำไป^{๑๖}

เนื่องจากระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย ได้เปลี่ยนจากการทำเพื่ออยู่ มาเป็นทำเพื่อขายจึงส่งผลกระทบต่อชีวิต ชุมชน สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม อย่างรุนแรง ผลกระทบดังกล่าวมาจากปัจจัย ๔ ประการ คือ

- (๑) อารยธรรมตะวันตก
- (๒) การศึกษาแผนใหม่
- (๓) การพัฒนาแผนใหม่

^{๑๕} กรมการพัฒนาชุมชน, กระทรวงมหาดไทย, การพัฒนาชุมชน/หลักการและวิธีการปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บางกอกกล๊อค, ๒๕๔๐), หน้า ๘๗.

^{๑๖} ปกรณ์ คุณารักษ์, ปัญหาสังคม, (ขอนแก่น: คลังนาโนวิทยา, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๐.

(๔) สื่อและการบันทึกเพื่อการค้า^{๑๑๗}

ปัจจัยทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นปัจจัยให้เกิดปัญหาขึ้นในสังคมปัจจุบัน เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ จากการทำกินเอง ใช้เอง ฟังตนเองได้ มาเป็นระบบซื้อขาย ทำให้เกิดความโลภ อันมีผลให้ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศต้องล้มละลายทางเศรษฐกิจ ฟังตนเองไม่ได้ ธรรมชาติแวดล้อมส่วนใหญ่ถูกทำลายไป ชวนาเป็นหนี้สินมากขึ้น ทำงานใช้หนี้กันไม่มีวันจบสิ้น ครอบครัว ชุมชนและวัฒนธรรมแตกสลาย สุขภาพจิตเสื่อมโทรมมากขึ้น ชีวิตเคยเป็นไท ก็กลับกลายเป็นทาสของระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่อย่างสลัดไม่ออก

เมื่อสภาพสังคมเป็นเช่นนี้ องค์กรที่ผู้คนในสังคมนึกถึงว่า น่าจะมีทางออกให้กับสังคมก็คือสถาบันสงฆ์ ดังนั้นจึงได้มีแนวคิด ที่จะฟื้นฟูบทบาทของพระสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ได้มีส่วนช่วยในการแก้ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น^{๑๑๘} ซึ่งเป็นปัญหาที่ยากยิ่งนัก แต่ไม่เกินความสามารถที่จะแก้ไขได้ หากทุกคนในสังคมให้ความร่วมมือ และช่วยกันแก้ไข ถึงอย่างไรก็ตาม โดยที่แท้ความจริง พระสงฆ์เองท่านก็ได้ทำหน้าที่และมีบทบาทในเรื่องเหล่านี้ อย่างเต็มความสามารถมานานแล้ว ถึงแม้ว่าในปัจจุบันฝ่ายภาครัฐบาลจะไม่ได้ให้ความสนใจมากนักก็ตามแต่พระสงฆ์หลายๆ รูป ตัวอย่างเช่น

(๑) พระพิศาลธรรมพาที (พระพยอม กัลยาโณ) วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี

(๒) พระครูพิพิธประชานาถ (หลวงพ่อนาน สุทนต์โล) วัดสว่างสามัคคี จังหวัดสุรินทร์

(๓) พระครูพิพิธธรรมรส (หลวงพ่อบัญญัติ อนุตตโร) วัดคิมมะอุ (หรือวัดป่าธรรมดา)

จังหวัดนครราชสีมา

(๔) พระครูสุภาจารวัฒน์ (หลวงพ่อสีหา สุภาจาโร) อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

(๕) พระครูพิทักษ์นันทคุณ เจ้าคณะอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

(๖) พระครูพัฒนวิหารกิจ (หลวงพ่อกำ ธมฺมาจาโร) วัดพัฒนาวนาราม จังหวัดสุรินทร์

เป็นต้น

พระสงฆ์ที่ยกตัวอย่างมานี้ ท่านได้มีเมตตาธรรม โดยพยายามชักชวนประชาชนให้หันหน้าเข้าหากันเพื่อร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันหาทางออก โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ช่วยให้คำแนะนำ ทั้งนี้เพื่อให้ชาวบ้านรู้จักการพึ่งพาตนเอง คิดแก้ปัญหาด้วยตนเอง

๒.๒.๗ บทบาทที่อยู่ในความขัดแย้งทางทัศนคติทางสังคม

สถานการณ์ในปัจจุบันนี้ พระสงฆ์ ก็มีความลำบากใจอย่างมากต่อการวางตัวและแสดงบทบาทต่อสังคม เพราะท่าทีของคนในสังคมและพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระสงฆ์ ซึ่งพอจะแยกออกได้เป็น ๓ กลุ่มคือ (๑) กลุ่มคอยคัดค้านหรือกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับการที่พระสงฆ์ลงมาทำงานพัฒนา

^{๑๑๗} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, หน้า ๒๒๒.

^{๑๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๑.

ร่วมกับชาวบ้าน (๒) กลุ่มให้การสนับสนุน และ (๓) กลุ่มที่วางตัวเป็นกลางต่อบทบาทซึ่งพระสงฆ์แสดงออกไป

ตัวอย่างเช่น การสร้างโบสถ์ วิหาร กุฏิที่ใหญ่โตหรูหรา ชาวพุทธบางกลุ่มก็เห็นด้วยสนับสนุน บางกลุ่มก็ไม่เห็นด้วย เพราะเห็นว่าเป็นการฟุ่มเฟือย การดำเนินการศึกษาแบบใหม่ในรูปวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ชาวพุทธบางกลุ่มก็เห็นด้วย เห็นว่าเหมาะสมกับภาวะการณ์ปัจจุบันที่ต้องเปลี่ยนแปลงพัฒนาการไปตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่บางกลุ่มก็คัดค้าน การออกไปร่วมกันพัฒนาหมู่บ้าน ชาวพุทธบางกลุ่มก็เห็นด้วย แต่บางกลุ่มก็คัดค้าน^{๑๑๙}

จากตัวอย่างที่แสดงไว้ข้างต้น เป็นเรื่องที่สร้างความหนักใจให้แก่พระสงฆ์มากเพราะพระสงฆ์ในปัจจุบันอยู่ในลักษณะที่ถูกบีบทั้งสองด้าน ถ้าอยู่เฉยๆ ก็ว่าเอารัดเอาเปรียบ ฉันทแล้วก็เอาแต่จำวัด (นอน) ไม่เห็นทำประโยชน์อะไรแก่สังคมเลย แต่พอออกไปช่วยพัฒนาชุมชนสร้างถนน ช่วยรักษาผู้เจ็บป่วย ก็หาว่าประพฤติตนเกินขอบเขตวินัยสงฆ์ ไม่เหมาะสมกับสมณสาธูป พระภิกษุสามเณรในปัจจุบันจึงไม่รู้ว่าจะชาวบ้านจะเอาอย่างไรกับพระแน่ แม้ทางฝ่ายบ้านเมืองเองก็มีท่าทีเย็นชาต่อวงการศาสนา บางทีอาจเป็นเพราะการยึดถือคำพังเพยโบราณที่ว่า “ชั่วช่างชี ดีช่างสงฆ์” ก็ได้ เพราะปรากฏว่า ยังไม่ค่อยมีผลงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ ในส่วนที่เกี่ยวกับความขัดแย้งหรือความสอดคล้องทางทัศนคติระหว่างชาวบ้านกับชาววัดเลย

ปัจจุบันนี้ ช่องว่างระหว่างสังคมวัด คือ พระสงฆ์ กับสังคมชาวบ้าน คือ คฤหัสถ์นั้นห่างกันมาก ช่องว่างนี้ยิ่งนานวันเข้าดูซึ้งจะห่างออกไปทุกที ภาพพจน์ของพระสงฆ์ที่ปรากฏอยู่ในสายตาของชาวบ้านก็มีแนวโน้มในทางลบอยู่เรื่อยๆ ประเพณีการทำบุญตักบาตรพระ ทุกๆ เช้า ก็จะเริ่มลดลง สังเกตวัดต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ จะพบว่า สมัยก่อน อาคารบ้านเรือนแน่นมีน้อย แต่ปรากฏว่ามีคนทำบุญตักบาตรกันมาก ซึ่งตรงกันข้ามกับปัจจุบัน ที่มีอาคารบ้านเรือนมากมาย แต่จำนวนประชาชนตักบาตรกลับน้อยลงทุกวัน

พระสงฆ์ท่านมักจะมองโลกในแง่ดี ท่านคงไม่ทราบหรือว่า ชาวพุทธบางประเภทนั้น เป็นชาวพุทธแต่เพียงในนาม บางทีทั้งปีทั้งชาติ ไม่เคยทำบุญตักบาตร อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และศาสนาเลยแต่พวกนี้แหละ ที่ชอบตำหนิพระสงฆ์ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่ง ก็เอาแต่ทำบุญทำทานอย่างเดียว โดยไม่มองว่าการกระทำของตนนั้น ทำให้พระบางรูปเกิดกิเลส ซึ่งคนทั้งสองกลุ่มนี้ ต่างก็มีข้อบกพร่องด้วยกันทั้งคู่

กลุ่มแรก คือ จำพวกชาวพุทธที่ไม่เคยอุปถัมภ์บำรุงศาสนา ไม่เคยถือศีล ฟังธรรมหิงทรนง หลงวิชาการสมัยใหม่ ดูหมิ่นเหยียดหยามสถาบันสงฆ์โดยมิได้หวังดี เป็นกลุ่มที่น่าชิงชังน่าขยะแขยง

^{๑๑๙} วัฒนา พัฒนพงษ์, พระสงฆ์กับบทบาททางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๙๕.

อย่างยิ่ง เป็นเรื่องที่พระสงฆ์ทั้งหลายจะต้องพยายามดึงให้คนเหล่านี้ หันเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้องให้ได้ คนกลุ่มนี้จะต้องอาศัยพระภิกษุสามเณรที่มีการศึกษาสูงเท่านั้นจึงจะดึงมาได้

กลุ่มที่สอง คือ พวกเอาแต่ทำบุญทำทานอย่างเดียว โดยไม่พิจารณา เงินที่บริจาคให้พระ หรือหน่วยงานของวัด ว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ ลาภยศดังกล่าว จะแสดงบทบาทอันเป็นที่มาของ รายได้ทรัพย์สินของท่านต่อไป ที่จริง ถ้ามีการสำรวจเงินบริจาคที่คฤหบดี เศรษฐีทั้งหลายถวายให้ พระภิกษุสงฆ์บางรูปบางคนไปสร้างสิ่งอันไม่จำเป็นรับด่วน (บางครั้งยังขัดต่อสมณสาธูปเสียอีก) หรือใช้สอยส่วนตัว เช่น การสร้างกุฏิที่หรูหราเกินความจำเป็น การจัดการนั่งส่วนตัวที่หรูหราเกิน ขอบเขตสมณสาธูปแล้ว จะเห็นว่าเป็นจำนวนเงินที่พระสงฆ์อีกกลุ่มหนึ่งสามารถนำไปสร้างโรงเรียน สงเคราะห์เด็กอนาถา สร้างที่พักและจัดซื้อยารักษาโรคแก่คนป่วย เป็นต้น ได้อย่างสบาย

๒.๒.๔ แนวโน้มบทบาทของพระสงฆ์ในอนาคต

บทบาทในอนาคตของพระสงฆ์จะเป็นเช่นไรนั้น เป็นเรื่องที่ทำนายและคาดการณ์ได้ยาก แต่จะอย่างไรก็ตาม บทบาทในปัจจุบันของพระสงฆ์น่าจะมีส่วนสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทในอนาคตได้บ้าง เพราะฉะนั้น หากเราประสงค์ให้สถาบันสงฆ์ในอนาคตได้แสดงบทบาทในทางที่ถูกที่ควรและ สอดคล้องกับทัศนคติ (ที่ขอบธรรม) ของสังคมแล้วไซ้ เราก็จะได้รับแรงดำเนินการต่อไปนี้ คือ

(๑) ขจัดบทบาทที่ขัดต่อพระธรรมวินัย กฎหมาย และ ทัศนคติที่พึงงามของ พุทธศาสนิกชน

(๒) ปรับปรุงพัฒนามาตรปฏิบัติที่ดีและสอดคล้องกับพระธรรม วินัยและทัศนคติที่พึงงามของ ชาวบ้านในปัจจุบัน

(๓) ฟื้นฟูบทบาทที่ดีในอดีตบางบทบาท

(๔) กำหนดบทบาทที่เห็นว่าน่าจะเหมาะสมกับยุคสมัย และสภาวะทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของไทยในปัจจุบัน^{๑๒๐}

การดำเนินการดังกล่าวข้างต้นนั้น จะสัมฤทธิ์ผลได้ ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจาก หลายๆ ฝ่ายได้แก่ ภาครัฐบาล และภาคประชาชน ต้องพยายามปรับทัศนคติของ ตนที่ขัดแย้งกับทัศนคติส่วนใหญ่หรือขัดแย้งกับพระธรรมวินัย เพื่อให้พระสงฆ์ได้มีความปลอดภัย ในการที่จะดำเนินศาสนกิจของท่าน ในส่วนแห่งการถือกุศลสังคมเพราะที่แล้ว ๆมา แม้แต่ในปัจจุบัน พระสงฆ์ส่วนใหญ่ต้องกังวลกับเสียงคัดค้านเสียงวิพากษ์วิจารณ์ของชาวบ้านที่มีต่อการแสดงบทบาท ของพระสงฆ์ถ้าหากสามารถขจัดความขัดแย้งทางทัศนคติเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ได้โดยเด็ดขาด แน่นนอนแล้วเชื่อมั่นว่าภาพพจน์ของสถาบันพระสงฆ์จะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี และทั้งยังช่วย เกื้อหนุนรัฐในทางการพัฒนาประเทศได้เป็นอย่างดีด้วย

^{๑๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า การที่พระสงฆ์ซึ่งเป็นศาสนทายาทหรือผู้สั่งสอนหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้น ควรมีบทบาทที่เด่นชัดอยู่ ๒ อย่าง คือ

(๑) เป็นผู้มีความสามารถในการสั่งสอนพุทธศาสนิกชน

(๒) ความหลากหลายในระดับการพัฒนาพุทธศาสนิกชน นั้นหมายถึงว่า ทั้งผู้สอนและผู้ปฏิบัติตาม ต้องเข้าใจบทบาทของแต่ละฝ่าย^{๑๒๑}

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาประเทศไทยเท่าที่เป็นอยู่ ได้เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ดังจะเห็นได้จากชื่อของแผนพัฒนาประเทศ ฉบับที่แล้วๆ มา โดยไม่ให้ความสนใจหรือให้ความสนใจน้อยมาก ต่อการพัฒนาทางจิตใจ ประเทศเกาหลี ซึ่งประสบความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้านทั่วประเทศของเขานั้น ใช้ขั้นตอนการพัฒนาประเทศ โดยใช้การพัฒนาจิตใจให้อยู่ในอันดับที่หนึ่ง ส่วนการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ ถูกจัดไว้ในอันดับรอง

ประเทศไทยมีพระภิกษุสามเณรอยู่จำนวนมาก หากรัฐประสงค์ที่จะกำหนดแนวทาง ในการพัฒนาประเทศโดยเน้นความสำคัญของจิตใจแล้ว สามารถอาราธนาพระคุณเจ้าทั้งหลาย ออกไป ปลุกเร้าชาวบ้านให้มีจิตสำนึกในคุณธรรมข้อต่าง ๆ เช่น ความรักในระเบียบวินัย ขยันหมั่นเพียร เป็นต้น และดูเหมือนจะหาบุคลากรในการปลุกเร้าชาวบ้านที่ดีเช่นนี้จากที่ไหนไม่ได้อีกแล้ว เพื่อไม่ให้เป็นการสายเกินแก้ เราจะต้องรีบเร่งฟื้นฟูและพัฒนาในทุกด้านอย่างถูกต้อง และเป็นระเบียบ โดยการพึ่งพาอาศัยพระสงฆ์เสียตั้งแต่บัดนี้ หากยังมัวรื้ออยู่อาจจะสายเกินแก้ก็ได้

สรุปว่า บทบาทพระสงฆ์ในอดีตนั้นจะมีบทบาทเกี่ยวกับการศึกษาเป็นอย่างมากเพราะในยุคหนึ่งมีการจัดการศึกษาในวัด ฉะนั้นพระสงฆ์จึงมีบทบาทอย่างมากในการจัดการศึกษาและเป็นผู้กำหนดรูปแบบของการศึกษา

ส่วนในปัจจุบันบทบาทของพระสงฆ์ในเรื่องของการศึกษาจะลดลงจากอดีตเนื่องจากการจัดการศึกษาดังกล่าวได้เปลี่ยนไปจากเดิมโดยได้มีกระทรวงเป็นผู้ดูแลเรื่องคุณภาพและการจัดการศึกษา เป็นการลดบทบาทของพระสงฆ์ในเรื่องนี้ อย่างไรก็ตามบทบาทต่อการศึกษาดังกล่าวใช้ว่าพระสงฆ์จะไม่มีความเสียทีเดียว กล่าวคือ การจัดการศึกษาตามแนวพุทธซึ่งปัจจุบันกำลังได้รับความนิยมและมีหลายสถาบันนำไปใช้ในการจัดการศึกษา พระสงฆ์เป็นบุคลากรหลักในการจัดการศึกษาในรูปแบบนี้ ฉะนั้นพระสงฆ์ในปัจจุบันถือว่ามีความเหมาะสมและเมื่อเทียบกับอดีตแล้วอาจจะไม่มากนักส่วนในอนาคตบทบาทของพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ ผู้วิจัยเห็นว่าพระสงฆ์น่าจะมีความเหมาะสมและเป็นฐานเสียงสำคัญในการช่วยให้ประชาชนตัดสินใจเรื่องต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

^{๑๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **สถานการณ์พระพุทธศาสนาพลิกหน้าเป็นพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖), หน้า ๓๘.

๒.๒.๙ บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ มีดังต่อไปนี้

๑) บทบาทในการเป็นตัวอย่างที่ดีของสังคม

พระสงฆ์นอกจากมีบทบาทหน้าที่ในการอบรมสั่งสอน และ ปลุกฝังความมีคุณธรรม จริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชนแล้ว พระสงฆ์ยังต้องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้เด็กเห็นด้วยซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าการอบรมสั่งสอน เพื่อให้ผู้เรียนได้ซึมซับภาพลักษณ์แห่งความดีความเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรมเป็นแนวทางที่จะนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ดังที่ วารุณี ธนวานิช และคณะ ได้กล่าวว่า “แบบอย่างจะทำหน้าที่เป็นสิ่งที่เร้าให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ โดยการสังเกตทำให้เกิดทัศนคติ ความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมเปลี่ยนไปตามลักษณะ แบบอย่าง ที่สังเกต นอกจากกระบวนการสังเกต จะทำให้เกิดการเรียนรู้กฎเกณฑ์ของพฤติกรรมแล้ว บุคคลยังสามารถใช้กฎเกณฑ์เหล่านี้ ในการประเมินพฤติ กรรมตนเอง ทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ ได้แก่ ความ ปิติเมื่อสามารถทำตามมาตรฐานที่ตนตั้งไว้หรือเสียใจ ละอายใจ เมื่อกระทำผิดจากกฎเกณฑ์มาตรฐาน ที่กำหนดไว้^{๑๒๒}

พระสงฆ์เมื่อได้รับการอุปสมบทถูกต้องตามพระธรรมวินัย จึงเป็นผู้ปฏิบัติตามพระธรรม คำสั่งสอน นำคำสั่งสอนนั้นมาสั่งสอนประชาชน และพระสงฆ์ก็เป็นผู้สืบทอดอายุของพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ในฐานะบุคลากรสำคัญของสถาบันพระพุทธศาสนาในสังคมไทย มีการเปลี่ยนแปลงบทบาท ต่อชุมชนหลายรูปแบบ แต่ในทางปฏิบัติก็ยังมีกระแสอนุรักษ์นิยมซึ่งพยายามเหนี่ยวรั้งด้วยการไม่ ส่งเสริมบทบาทใหม่ ๆ อันเป็นการเปลี่ยนแปลงของพระสงฆ์เป็นฝ่ายรักษาคุณภาพ หรือความสมดุล ของการเปลี่ยนแปลง ในขณะเดียวกัน กลุ่มผู้สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงก็ยังมีทัศนะที่แตกต่างกันบาง ประการ

๒) บทบาทด้านวัฒนธรรม

พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวถึง บทบาทและความสำคัญของวัดและ พระสงฆ์กับสังคม มีประการหนึ่งกล่าวว่า วัดมีบทบาทเป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมที่รวบรวม ศิลปกรรมต่างๆ ของชาติ เสมือน พิพิธภัณฑ์^{๑๒๓} และหากรู้จักดำเนินการให้ดี พระสงฆ์นั้นเองจะเป็นผู้ ที่สามารถนำชุมชนไปสู่ความเจริญได้โดยวิธีทางที่เหมาะสม และมีหลักเกณฑ์ เพราะความสัมพันธ์ ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านยังอยู่ในสภาพที่ดี และความสัมพันธ์แบบนี้มีลักษณะพิเศษจำเพาะคือ พระสงฆ์เป็นผู้เข้าถึงประชาชนอย่างแท้จริง ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือและเชื่อฟังพระ โดยความ

^{๑๒๒} วารุณี ธนวานิช และคณะ, “ผลการใช้เทคนิคแม่แบบที่มีต่อแรงจูงใจในการประกอบอาชีพอิสระ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบางกะปิ กรุงเทพมหานคร”, วารสารการวิจัยทางการศึกษา, (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๓๖) : ๑๘ – ๒๓.

^{๑๒๓} พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์ การพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒.

เคารพนับถือและเชื่อฟังนี้เกิดจากความเลื่อมใสศรัทธา ไม่ได้เกิดจากความเกรงกลัวอำนาจ การกระทำจึงเป็นไปด้วยความเต็มใจและเต็มกำลัง ได้ผลสำเร็จของงานพร้อมทั้งผลทางจิตใจของผู้ทำงานด้วย^{๑๒๔}

สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้สรุปถึงบทบาทของพระสงฆ์และวัดในด้านนี้อย่างสั้นๆ ว่า วัดทำให้เกิดศิลปวัฒนธรรมขึ้น และวัดช่วยอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น และทำหน้าที่เป็นพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน^{๑๒๕}

๓) บทบาทด้านการให้การศึกษา

ในอดีตพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทโดยตรงในการใช้การศึกษาแก่ชุมชน ในปัจจุบันหน้าที่ในการจัดการศึกษาเป็นของกระทรวงศึกษาธิการ กล่าวไว้ว่าโรงเรียนได้ออกจากวัดมานานแล้ว อย่างไรก็ตาม พระและศาสนบุคคลอื่น ๆ ที่ยังมีบทบาทในการให้ความรู้เกี่ยวกับพุทธธรรมและจริยธรรมอันเป็นวิชาหรือความรู้พื้นฐานในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสุขสงบ ทั้งในรูปแบบของการศึกษานอกระบบ เช่น ศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ห้องสมุดค่ายคุณธรรม อบรม ส่งเสริมอาชีพ เป็นต้น และการศึกษาในระบบ ได้แก่ การดูแลหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนาในหลักสูตรสามัญศึกษา

ในส่วนที่เกี่ยวกับการดูแลหลักสูตรที่เป็นการศึกษาในระบบนั้น พระเทพเวที เห็นว่า “สถาบันพระพุทธศาสนา และบุคคลที่รับผิดชอบต่อการจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา มีความบกพร่อง ย่อหย่อน ไม่เอาใจใส่ต่อศาสนากิจด้านการศึกษาเท่าที่ควร และได้ปรับปรุงระบบการศึกษาในความรับผิดชอบให้เหมาะสมกับยุคสมัย ดังนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องหันมาทบทวนตรวจสอบข้อบกพร่องต่าง ๆ พร้อมทั้งมองกว้างไกลถึงสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปในสังคมและสภาพการจัดการศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนา และศีลธรรมจรรยาในระบบการศึกษาของชาติ

^{๑๒๖} ส่วนการจัดการศึกษานอกระบบ รอบ รักษาพรหมณ์ ทำวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนในจังหวัดนครศรีธรรมราช” ได้พบกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

๑) กิจกรรมด้านการให้การศึกษา และกิจกรรมพุทธศาสนา เช่น กิจกรรมเผยแพร่ธรรมะอบรมธรรมะในวัด

๒) กิจกรรมด้านการให้การศึกษาแก่เด็กก่อนวัยเรียน และนักเรียนในโรงเรียน เช่น การจัดอบรมค่ายคุณธรรม

^{๑๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

^{๑๒๕} สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, การส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้านไทย, (สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา, ๒๕๓๐), หน้า ๗๕.

^{๑๒๖} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธศาสนาในเอเชีย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๗๕.

๓) การจัดการศึกษานอกโรงเรียน ตามหลักสูตรของกรมการศึกษานอกโรงเรียน

๔) กิจกรรมในการให้การศึกษาอบรมแก่ประชาชนทั่วไป เช่น การออกเยี่ยมเยือนชาวบ้าน การจัดอบรมนอกวัด

๕) กิจกรรมการจัดสอนวิชาชีพ

๖) การจัดห้องสมุด และที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน^{๑๒๗}

อำนาจ บัวศิริ มีทัศนะว่า สถาบันศาสนาเป็นสถาบันที่บริการที่มีความสมบูรณ์แบบมากสำหรับสังคมไทย โดยเฉพาะในสมัยก่อน วัดนอกจากที่ทำหน้าที่ทางศาสนาแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นโรงเรียนของชุมชน เพราะพระสงฆ์เป็นครูสอนอย่างดีมีความเอาใจใส่เป็นพิเศษยิ่งกว่าครูอาชีพในปัจจุบัน ทั้งนี้ เพราะเป็นคนในหมู่บ้าน เกิด และเติบโตขึ้นมาในสิ่งแวดล้อมเดียวกับนักเรียนเข้าใจปัญหาของชุมชน มีความผูกพันกับชุมชนอย่างลึกซึ้งจนแยกไม่ออก^{๑๒๘}

๔) บทบาทด้านเศรษฐกิจและการพัฒนาชุมชน

สมบุรณ์ สุขสำราญ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาตามแนวพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาพระสงฆ์นักพัฒนา” จากการศึกษา และวิจัยด้านศาสนากับการเมือง ศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการพัฒนา พบว่าพระนักพัฒนามีหลักการในพัฒนาแตกต่างกัน จัดเป็น ๔ ลักษณะ ได้แก่

๑) การพัฒนาโดยเน้นทางวัตถุ

๒) การพัฒนาโดยเน้นจิตใจ

๓) การพัฒนาโดยเน้นทั้งวัตถุ และจิตใจไปพร้อมๆ กัน

๔) การพัฒนาตามแต่สภาพความเหมาะสมของชุมชน^{๑๒๙}

จากผลงานเรื่องนี้ สมบุรณ์ สุขสำราญ สรุปว่า “งานพัฒนาของพระสงฆ์ช่วยให้พระสงฆ์รักษาสถานภาพ และบทบาทของตนไว้ในสภาพการที่สังคมการเมือง ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและมีข้อเสนอแนะว่าข้าราชการควรเข้าสนับสนุนงานสังคมพัฒนา โดยให้มีการประสานงานกันอย่างแท้จริง” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาสำหรับพระสงฆ์สามเณร และประชาชน ตามหลักสูตรของสถาบันนี้ หลักจากนักศึกษาเรียนจบภาคทฤษฎี ๔ ปีแล้วต้องปฏิบัติงาน เรียกว่าปฏิบัติศาสนกิจ ๑ ปี การปฏิบัติศาสนกิจมีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อให้พระสงฆ์ และสามเณรผู้มีความรู้ในระดับปริญญาตรี ได้นำความรู้ออกไปพัฒนาชุมชน

^{๑๒๗} พินิจ ลาภธนานันท์, บทบาทของพระในการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๗๘

^{๑๒๘} อำนาจ บัวศิริ, รวมข้อคิดเห็นและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ด้านการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๒๗.

^{๑๒๙} สมบุรณ์ สุขสำราญ, การพัฒนาตามแนวพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาพระสงฆ์นักพัฒนา, ม.ป.ป., หน้า ๔๖.

โดยเฉพาะชนบทห่างไกลอย่างน้อย ๑ ปี พระปรีชา ธรรมปญโญ (สัมภาชน) กล่าวถึงลักษณะการพัฒนาปฏิบัติศาสนกิจว่ามีได้กำหนดรูปแบบที่แน่นอนเพราะว่าบัณฑิตที่จบการศึกษาแล้วไปทำงานพัฒนาชุมชนในลักษณะจัดกิจกรรมโครงการอบรมการริเริ่มจัดตั้งศูนย์พัฒนา หรือ พัฒนาโดยเน้นการเผยแพร่ธรรมะก็ได้ หลักการของสถาบันนี้จึงมีลักษณะตามข้อที่ ๔ คือ การพัฒนาตามความเหมาะสมของสภาพพื้นที่

๕) บทบาทด้านการอนุรักษ์สภาวะแวดล้อมและทรัพยากร

ประสพสุข พันธุ์ประยูร ได้ให้ข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า พระสงฆ์ วัดและป่าเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เหตุที่วัดต้องมีป่า หรืออย่างน้อยต้องมีต้นไม้ใหญ่ เพราะเป็นส่วนประกอบสำคัญในการปฏิบัติธรรม วัดมี ๒ ลักษณะคือวัดป่าและวัดในเมือง วัดป่านั้นส่วนมากตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นป่ามาก่อน ส่วนวัดในเมืองซึ่งตั้งในบริเวณที่โล่งแจ้ง เมื่อตั้งวัดแล้วต้องมีการปลูกต้นไม้เพื่อสร้างเป็นป่าใหม่ ร้อยตรีประสพสุขเห็นว่ารัฐควรร่วมมือกับทางวัดในการอนุรักษ์และสร้างป่า เพราะประชาชนจะไม่กล้าเข้าไปทำลายป่าที่อยู่ในเขตวัด นอกจากนี้ ยังเสียค่าใช้จ่ายน้อย เนื่องจากอาศัยพระสงฆ์เป็นผู้ดูแลรักษาให้อีกด้วย^{๑๓๐}

พระสมนึก นาโถ (ศรีศรทอง) มีวิธีการในการอนุรักษ์ป่าที่น่าสนใจ “ท่านมีอุบายวิธีที่ทำให้ชาวบ้านช่วยกันรักษาป่า โดยสอนให้ชาวบ้านเห็นว่าต้นไม้ทุกต้นเป็นยา เมื่อต้นไม้ทุกต้นเป็นยาแล้วจึงตัดทิ้งไม่ได้ ต้องรักษาไว้ (เผื่อยามเจ็บป่วย) และยังมีการจัดกิจกรรม การอบรมหมอแผนโบราณ ซึ่งเป็นการดึงชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าโดยไม่รู้ตัวเพิ่มขึ้นอีก^{๑๓๑}

ทัศนะสองประการมีความสำคัญต่อการพิทักษ์ป่า พระสมนึก มีประสบการณ์เฉพาะตัวที่น่าสนใจ และเป็นตัวอย่างที่ดี มีทัศนะที่เป็นอุดมการณ์หรือหลักการกว้าง ๆ เชิงทฤษฎีทางวิชาการ

๖) บทบาทในการธำรงวัฒนธรรมและความเป็นไทย แม้ว่าพระพุทธศาสนามีได้กำเนิดในประเทศไทย มิได้มีศาสนาเป็นคนไทย และมีใช้มีเพียงประเทศไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา แต่จากข้อเท็จจริงที่ปรากฏในส่วนหนึ่งของเหตุที่พระพุทธศาสนา “เป็นรากเหง้าของภูมิปัญญา และวัฒนธรรมไทย ในส่วนของผลของพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นศาสนาพลเมือง หรือศาสนาชาติ (Civic Religion) ของชาวไทย คือ เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในการรวมความรู้สึกความเป็นไทย”^{๑๓๒} ดังนั้นพระพุทธศาสนา จึงมีฐานะเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมไทย

^{๑๓๐} ประสพสุข พันธุ์ประยูร, “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย,” รายงานการวิจัย, (คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕ – ๑๗.

^{๑๓๑} พระสมนึก นาโถ (ศรีศรทอง), *ก่อนธารน้ำจะหยุดไหล*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๓๓), หน้า ๖๙.

^{๑๓๒} อมรา พงศาพิชญ์, *วัฒนธรรมศาสนาและชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา*, ม.ป.ป., หน้า ๑๑๗ – ๑๑๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้บรรยายพิเศษเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์กับปිරณรงค์วัฒนธรรมไทย” ท่านได้บรรยายเหตุที่ปี พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นปีทองการศึกษาของสงฆ์ และเป็นปिरณรงค์วัฒนธรรมไทยด้วย จึงกล่าวถึงความสัมพันธ์ของพระกับวัฒนธรรมไทย ท่านมีทัศนะเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อวัฒนธรรม ดังนี้

๑) ตรวจสอบเนื้อหาสาระวัฒนธรรม พระสงฆ์ควรได้รับการศึกษา และมีหน้าที่ในการตรวจสอบวัฒนธรรมไทย ว่ามีความสัมพันธ์ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ กับคำสอนของพระพุทธศาสนา คือพระธรรมวินัยอย่างถูกต้องก่อน

๒) ปรับบทบาทการเผยแผ่ธรรมะให้เข้ากับสมัยและท้องถิ่น (ให้ถูกกาลเทศะ) พระสงฆ์ควรได้รับการศึกษาให้รู้เท่าทันสถานการณ์โลกปัจจุบัน เป็นการพัฒนาให้พระสงฆ์มีความรู้ความสามารถในการประกอบการเผยแผ่ หรือสื่อสารธรรมะให้เข้าถึงประชาชนได้อย่างเหมาะสมแก่กาลสมัย

๓) บูรณาการทางศาสนา และวัฒนธรรมไทย ควรให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาให้ตระหนักถึงภาวะของตนในพระพุทธศาสนา และภาวะของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย เพื่อให้มีกรอบความคิดที่เด่นชัดในการเผยแผ่ตลอดจนทิศทางการกำหนดบทบาทต่างๆ ต่อชุมชน^{๑๓๓}

แนวความคิดของพระธรรมปิฎกในผลงานฉบับนี้ แม้ว่าจะเกี่ยวกับข้อกังขาเป้าหมาย ของการให้การศึกษาแก่พระสงฆ์ แต่ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นทัศนะของท่านต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรม

ประมวล เพ็งจันทร์ กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา สังคมและวัฒนธรรมว่า การที่พระสงฆ์ในฐานะเป็นศาสนบุคคลจะมีคุณค่าต่อสังคมไทยอยู่หรือไม่ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ๓ ประการ คือ

๑) สถาบันสังคมต้องเกื้อกูลต่อการประพัตริพรหมจรรย์ ตามแนวทางที่ถูกต้องตามคติแห่งพระธรรมวินัย

๒) สถาบันสงฆ์ต้องมีพลังอำนาจในการชี้แนะ และชักนำสังคมไทย ไปในทิศทางที่ถูกต้อง

๓) สถาบันสงฆ์ต้องส่งเสริมเกื้อหนุนอุดมคติ และวิถีชีวิตตามแนวพุทธให้แก่สังคมไทย และได้ตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ว่า สิ่งที่สำคัญที่สามารถมองเห็นว่า คณะสงฆ์ยังมีคุณค่า เป็นสถาบันทางพระพุทธศาสนา ทางสังคม และทางวัฒนธรรมอยู่หรือไม่ อยู่ที่ว่าสังคมไทยยังไว้วางใจให้คณะสงฆ์เป็นเสาหลัก เป็นธงชัยแห่งพระพุทธศาสนาหรือไม่ ถ้าเมื่อใดภาพปรากฏว่าคฤหัสถ์สามารถประพัตริพรหมจรรย์ได้ดีกว่าพระภิกษุสงฆ์ คฤหัสถ์สามารถเป็น

^{๑๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), สืบสานวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗),

แบบอย่างในการดำเนินชีวิตได้ดีกว่าพระภิกษุสงฆ์ ก็ขอให้พึงตระหนักเถิดว่า สถาบันสงฆ์กำลังเสื่อมแล้วในสังคมไทย^{๑๓๔}

ในชุมชนมีคุณภาพคุณธรรมในการดำรงชีวิตอยู่ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมด้วยกัน

สุเทพ เชาวลิท กล่าวว่า “กรมการพัฒนาชุมชน มีเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. เร่งการเพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ และลดรายจ่ายของชุมชน
๒. ปรับปรุงส่งเสริมสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น
๓. ปรับปรุงส่งเสริมอนามัย และสุขภาพ
๔. ส่งเสริมการศึกษา และวัฒนธรรมตลอดทั้งให้เรียนรู้ในสิ่งที่จำเป็น

๕. พัฒนาประชาชนให้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน จากเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนให้ได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพสมบูรณ์นั้นต้องพัฒนาทั้งคนและสิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กัน^{๑๓๕}

ทองคุณ หงษ์พันธ์ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชน (Community Development) ไว้ ๔ ลักษณะ คือ

๑. การพัฒนาชุมชน คือการสร้างสรรค์ความเจริญและยับยั้งความเสื่อมของชุมชน

๒. การพัฒนาชุมชนเป็นการสร้างชุมชนให้เจริญ โดยอาศัยกำลังความรู้และความสามารถของประชาชนและความช่วยเหลือของรัฐบาลร่วมกัน

๓. การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่มุ่งชักจูง และส่งเสริมประชาชนให้มีความกระตือรือร้นสนใจที่จะเข้าร่วมมือดำเนินการปรับปรุงการทำการมาหากิน และสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่น

๔. การพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนากำลังความคิด และความสามารถของประชาชนในการทำงานร่วมกัน ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐบาลกับประชาชนและระหว่างประชาชนด้วยกันเพื่อปรับปรุงตนเองและชุมชนไปสู่ความเจริญทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาอนามัยและขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมอันจะนำไปสู่ความมั่นคงของชาติ และการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

^{๑๓๔} ประมวล เพ็งจันทร์, “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ : ควรต่อเติมหรือสร้างใหม่”, วารสารปัญญา, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๖ (ตุลาคม ๒๕๓๙) : ๗ - ๙.

^{๑๓๕} สุเทพ เชาวลิท, หลักการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๒๓-๒๔.

จากแนวทางดังกล่าวสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) อันเป็นทั้งวิธีการ (Method) และยังเป็นทั้งโครงการหรือแผนงาน (Program) อีกทั้งขบวนการ (Movement) อยู่ในตัวเสร็จ ซึ่งในหลักการดังกล่าว ก็เพื่อการพัฒนาให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๓.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาท

โสภา ดาวจร ได้ศึกษา “บทบาทของชุมชนในการจัดการกองทุนหมู่บ้าน” พบว่า การรวมกลุ่มของคนในชนบทหมายถึงสมาชิกมีความรู้ความเข้าใจในระดับดี โดยเฉพาะเรื่องนโยบายกองทุนหมู่บ้าน การจัดตั้ง และการคัดเลือกกรรมการกองทุนหมู่บ้าน รวมทั้งเรื่องต่าง ๆ ในด้านความเข้าใจบทบาทของทุกฝ่ายในกรรมการหมู่บ้านนับว่ากรรมการ รวมทั้งประชาชนในหมู่บ้านมีความเข้าใจเป็นอย่างดี และเล็งเห็นถึงความสำคัญของกองทุนหมู่บ้าน สังเกตได้จากการจัดทำโครงการต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ในอนาคตทุกฝ่ายมีเป้าหมายร่วมกันที่จะพัฒนากองทุนหมู่บ้านเป็นธนาคารหมู่บ้านต่อไป งานวิจัยของโสภา ดาวจร นั้นได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มในการพัฒนาด้านต่างๆ ผ่านโครงการของรัฐบาลหรือเอกชน หากจะประสบความสำเร็จการรวมกลุ่มให้ความร่วมมือประสานกับหน่วยงานที่ดูแลอยู่ให้การพัฒนานั้นตรงกับความต้องการของชุมชนเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา^{๑๓๖}

พระมหาสังวรณ เทศนา ได้ศึกษา “บทบาทของเจ้าอาวาสกับการพัฒนาชุมชน” พบว่า เจ้าอาวาสมีรูปแบบในการพัฒนาชุมชนแบ่งเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ คือ ๑. การพัฒนาด้านจิตใจ ๒. การพัฒนา ๓. ด้านคุณภาพชีวิต ๔. การพัฒนาด้านอาชีพ

วิธีการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาสนั้น ใช้วิธีการที่หลากหลาย ในการดำเนินการกิจกรรมการพัฒนาให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาทั้ง ๔ ด้าน คือ เน้นประสานงานกับองค์กรหน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ การให้คำปรึกษาแนะนำ สนับสนุนเจ้าอาวาสรูปอื่น หน่วยงานอื่นที่ดำเนินการอยู่ ในด้านทรัพยากรบุคคล วัสดุครุภัณฑ์และงบประมาณ โดยแบ่งเป็นงบประมาณของตนเอง งบประมาณที่มีผู้บริจาค งบประมาณของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน และงบประมาณจากองค์กรต่างๆ ที่ตนเองเป็นผู้ประสาน ตลอดจนถึงเป็นผู้ปฏิบัติการเอง เช่น เป็นครูสอนศีลธรรมออกแสดงพระธรรมเทศนา^{๑๓๗}

^{๑๓๖} โสภา ดาวจร, “บทบาทของชุมชนในการจัดการกองทุนหมู่บ้าน: กรณีศึกษาบ้านไร่พัฒนาอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่”, รายงานวิจัย (การค้นคว้าแบบอิสระ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ๔๕.

^{๑๓๗} พระมหาสังวรณ สวรรณา และคณะ, จากวันนั้นถึงวันนี้ ๓๐ ปีที่ผ่านมา, หนังสือพิมพ์, (โรงพิมพ์ศุภนิมิตการพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๕๓), หน้า ๕๔.

สมชาย สุธาตรี ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ไทยในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองของชาชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุบลราชธานี” ได้พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นด้วยว่า พระสงฆ์สามารถแนะนำการใช้สมุนไพรแก่ประชาชนได้เป็นอย่างดี เพราะพระสงฆ์อยู่ในฐานะที่เป็นเชื่อถือศรัทธาของประชาชนมาโดยตลอด บทบาทในการส่งเสริมการใช้สมุนไพร เช่น การแจกพันธุ์พืชสมุนไพรให้ชาวบ้านไปปลูก พระสงฆ์อาจเป็นผู้นำในการปลูกสวนสมุนไพร และควรมีการเผยแพร่ความรู้ทางสาธารณสุขและการใช้สมุนไพรแก่พระสงฆ์ เป็นต้น ในการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองของชาชนบท เห็นควรใช้สถานที่ของวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่แล้วในรูปของสหกรณ์ยา หรือคลังสมุนไพรประจำหมู่บ้าน อาจใช้วัดเป็นที่อบรมเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการใช้สมุนไพร การผลิตบุคลากรทางแพทย์แผนโบราณ^{๑๓๘}

ภัทรพร สิริกาญจน ได้ทำการศึกษาเรื่อง “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ: แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน” ได้กล่าวถึงหน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ ในแง่ของการพัฒนาที่พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องเหมาะสมกัน ซึ่งตามพุทธบัญญัติหรือพระวินัย พระสงฆ์มีบทบาทและหน้าที่ในการปฏิบัติธรรม เผยแผ่พุทธธรรม และช่วยเหลือฆราวาสทั่วไปให้พ้นทุกข์ ตามความเหมาะสมและความสามารถ ในปัจจุบัน สภาพสังคมมีความซับซ้อนและประชาชนมีปัญหาชีวิตมากขึ้น พระสงฆ์จึงมีบทบาทช่วยเหลือสังคมอย่างใกล้ชิดยิ่งกว่าแต่ก่อนและเป็นผู้แก้ปัญหาเกือบทุกเรื่องของชาวบ้าน เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาความยากจน เป็นต้น ดังนั้น พระสงฆ์ย่อมจะมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคมและพัฒนาสังคมได้อย่างเหมาะสมและไม่จำเป็นต้องขัดแย้งกับพระวินัย จนขาดความเป็นสมณะ หากรัฐและคณะสงฆ์เข้าใจบทบาทและเห็นความสำคัญของพระนักพัฒนาอย่างถ่องแท้ พระนักพัฒนาย่อมจะได้รับความสนับสนุนให้มีบทบาทช่วยเหลือสังคมอย่างกว้างขวางต่อไป^{๑๓๙}

พรประภา กิจโกศล ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทและผลได้ต่อการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโนนเมือง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา” พบว่าพระสงฆ์ดำเนินการพัฒนาประชาชนในชนบท โดยเป็นการพัฒนาจิตใจเป็นหลัก จัดตั้งโครงการรณรงค์ลดละอบายมุขและโครงการส่งเสริมเพื่อพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนได้แก่โครงการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โครงการสหกรณ์ร้านค้าและโครงการออมทรัพย์ ประชาชนให้ความร่วมมือในทุกโครงการเนื่องจากเห็นว่าเป็นโครงการที่มีประโยชน์ต่อตนเองและหมู่บ้านโดยพระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญ

^{๑๓๘} สมชาย สุธาตรี, “บทบาทของพระสงฆ์ไทยในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองของชาชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุบลราชธานี”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาศาสนาเปรียบเทียบ*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๐).

^{๑๓๙} ภัทรพร สิริกาญจน, “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ: แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน,” *รายงานการวิจัย*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕),

ในการชักชวนให้ประชาชนเข้าร่วมโครงการ การปฏิบัติตามคำสอนทางพุทธศาสนาของประชาชน เปรียบเทียบระหว่างก่อนและหลังจากที่พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนา พบว่าประชาชนมีการปฏิบัติตนดีขึ้นด้านการปฏิบัติกิจทางศาสนา การลดอบายมุขและการพัฒนาจิตใจโดยยอมรับพระสงฆ์มีบทบาทต่อการปฏิบัติในทางที่ดี^{๑๔๐}

พระครูวิชัยพัฒนาภรณ์ (วิชา วิชโย) ได้วิจัยเรื่อง "บทบาทพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี" ผลการวิจัยพบว่า ๑) บทบาทพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน ๒) ผลการเปรียบเทียบบทบาทพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล ทดสอบสมมติฐานโดยการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างตัวแปร พบว่า สถานภาพส่วนบุคคลด้านอายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรมและวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม ไม่มีผลทำให้ความคิดเห็นต่อบทบาทพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานทุกข้อที่ตั้งไว้ ๓) ข้อเสนอแนะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี จำแนกตามรายด้านของการวิจัย คือ (๑) ด้านจริยวัตรผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา ควรอบรมให้พระสงฆ์ที่ปฏิบัติหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เรียบร้อยเป็นปริมณฑล (๒) ด้านรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ควรปรับปรุงรูปแบบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นลักษณะของความร่วมมือทำงานเป็นทีม (๓) ด้านเทคนิคการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คณะสงฆ์ควรจัดให้มีการอบรมเทคนิคในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์ ซึ่งอาจจัดเป็นชั่วโมงเรียนหรืออบรมในหลักสูตรพัฒนาศักยภาพ และ (๔) ด้านรูปแบบของการสื่อสาร คณะสงฆ์ควรให้ทุนในการสนับสนุนการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในระดับอำเภอ^{๑๔๑}

พระครูปลัดกัญไธ้ ขุนินฺธโร (แช่ลิ้ม) ได้วิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนในระดับมัธยมศึกษา อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี", ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ด้านการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม แก่นักเรียนในระดับมัธยมศึกษา อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเพื่อพิจารณาเป็น

^{๑๔๐} พรประภา กิจโกศล, “บทบาทและผลได้ต่อการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโนนเมือง อำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการส่งเสริมการเกษตร, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๔).

^{๑๔๑} พระครูวิชัยพัฒนาภรณ์ (วิชา วิชโย), "บทบาทพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอำเภอโพธารามจังหวัดราชบุรี", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

รายด้านพบว่านักเรียนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกด้านผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นต่อบทบาทพระสงฆ์ ในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนในระดับมัธยมศึกษา อำเภोजอมบึง จังหวัดราชบุรี ของนักเรียนที่มีสถานภาพส่วนบุคคลแตกต่างกัน พบว่านักเรียนที่มีความแตกต่างกันในด้านโรงเรียนที่เรียน เพศ และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน มีความคิดเห็นโดยภาพรวมแตกต่างกันด้านอายุ และระดับชั้นการศึกษา เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่านักเรียนที่เรียนโรงเรียนแตกต่างกัน และนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแตกต่างกัน มีความคิดเห็น แตกต่างกันในทุกด้าน เช่น การจัดสิ่งแวดล้อมและด้านการจัดกิจกรรมนักเรียนที่มีอายุแตกต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกัน ส่วนด้านการสอนและการนิเทศ และมีความคิดเห็นแตกต่างกัน ในด้านการจัดกิจกรรม และด้านการประเมินผลทางจริยธรรมส่วนแนวทางการพัฒนาบทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนในระดับมัธยมศึกษา พบว่า นักเรียนมีความคิดเห็นว่า ควรจัดให้มีสถานที่ร่มรื่น สะอาด สวยงาม และสงบ ควรเพิ่ม ซีดี หรือวีดีโอ ควรจัดให้มีค่ายธรรมะ หรือค่ายคุณธรรมเพิ่มขึ้น และจัดให้มีการประเมินผลหลังเรียนอย่างเป็นระบบ^{๔๑}

พระมหานิกม ญาณโสภณ (สมเสนาะ) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของวัดในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี” ผลการวิจัยพบว่า ๑) บทบาทของวัดในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า บทบาทของวัดในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยค่าเฉลี่ยสูงสุดอยู่ที่ด้านเป็นศูนย์รวมจิตใจ ๒) ผลการเปรียบเทียบบทบาทของวัดในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนใน อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรีจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล พบว่า ผู้ตอบแบบ สอบถาม ที่มีวุฒิการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของวัดในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรีแตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนสถานภาพ เพศ อายุ ตำแหน่ง/หน้าที่ อาชีพ ประสบการณ์การทำงานเงินเดือน/นิตยภัต ผู้ตอบแบบสอบถาม มีความคิดเห็นต่อบทบาทของวัดในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรีไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ๓) ปัญหาเกี่ยวกับบทบาทของวัดในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี คือ แหล่งเรียนรู้ไม่เพียงพอขาดป้ายนิเทศการสำคัญทางพระพุทธศาสนา ขาดบุคลากรทดแทน ข้อเสนอแนะ คือ ควรมีการทำงานอย่างเป็นระบบ มีการวางกลยุทธ์ เป้าประสงค์ การประเมินผล การปรับปรุงแก้ไขและให้องค์กรส่วนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมมากขึ้น ควรเพิ่มแหล่งเรียนรู้ให้เพียงพอ ควรจัดเจ้าหน้าที่ดูแลแหล่งเรียนรู้ ควรดูแลรักษาอาคารเสนาสนะ

^{๔๑} พระครูปลัดกัญไธ ชุตินธโร (แช่ลิ้ม), “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนในระดับมัธยมศึกษา อำเภोजอมบึง จังหวัดราชบุรี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

ให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด สวยงาม มั่นคงแข็งแรง และใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่า รวมทั้งควรกำหนดพื้นที่ซึ่งชาวาสและพุทธาวาสอย่างเหมาะสม^{๑๔๓}

พระมหาวิสมัญญา ทูยโธสงค์ ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์ชุมชนศึกษากรณี: กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด” ประชากรกลุ่ม/ตัวอย่างที่ใช้ในศึกษา ได้แก่ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ๑๒ กลุ่ม ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดตราด ซึ่งมีอายุการก่อตั้งกลุ่ม ๓ ปีขึ้นไป และมีสถานก่อตั้งกลุ่มอยู่ในวัดมีเจ้าอาวาสเป็นประธานกลุ่ม หรือเป็นที่ปรึกษากลุ่ม และผู้เกี่ยวข้องคือ พระสงฆ์คณะกรรมการ และสมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จากผลการศึกษาวิจัยพบว่า กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เกิดจากพระสงฆ์ที่รับรู้ปัญหาชุมชน จึงมีการประยุกต์หลักธรรมและปรับเปลี่ยนวิธีการสอนเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยการส่งเสริมระบบการเรียนรู้ด้วยการส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อสร้างทุนชุมชนส่งเสริมการไว้นื้อเชื่อใจและการสื่อสารต่อกัน โดยประยุกต์หลักฆราวาสธรรม พระสงฆ์มีบทบาทส่งเสริมองค์ชุมชนด้วยการเป็นผู้ปลูกจิตสำนึกผู้ให้การเรียนรู้ผู้ส่งเสริมคุณธรรมและผู้ให้คำปรึกษา โดยอาศัยบทบาทดังกล่าวในการส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มใน ๓ ขั้นตอน คือ ขั้นแนะนำเตรียมการ ขั้นก่อตั้งกลุ่ม ขั้นดำเนินกิจกรรมด้วยการให้มีการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ โดยการให้การเรียนรู้ และส่งเสริมคุณธรรมและขั้นดำเนินกิจกรรมมุ่งหมายให้กลุ่มเกิดความเข้มแข็ง และส่งเสริมคุณธรรมให้คำปรึกษาเกิดสวัสดิการแก่สมาชิก จนเกิดการพึ่งตนเองได้ระดับหนึ่ง ^{๑๔๔}

ธัญญาพร พงษ์โสภณ ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ สื่อบุคคลในการชี้นำและปลูกจิตสำนึกประชาชนในชนบท เพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษาพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส จังหวัดกาญจนบุรี” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปิดรับข่าวสารทางสื่อมวลชนของพระสงฆ์และการนำข่าวสารที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ การเลือกใช้วิธีการสื่อสารของพระสงฆ์ในการชี้นำและปลูกจิตสำนึกของประชาชน เพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะประชากรสงฆ์ ซึ่งได้แก่ อายุ พรรษา การศึกษาทางโลกและทางธรรมกับการชี้นำและปลูกจิตสำนึกประชาชนชนบท เพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ผลจากการวิจัยในด้านการเปิดรับสื่อมวลชนจากการศึกษาวิจัยพบว่า พระสงฆ์ติดตามข่าวสารต่างๆ จากหนังสือพิมพ์และวิทยุกระจายเสียงมากที่สุดประชากรสงฆ์ส่วนใหญ่ อ่านหนังสือพิมพ์ทุกวัน และเปิดรับข่าวสาร

^{๑๔๓} พระมหานิคม ญาณโสภณ (สมเสนะ), “บทบาทของวัดในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๔๔} พระมหาวิสมัญญา ทูยโธสงค์, “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์ชุมชนศึกษากรณี: กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จังหวัดตราด,” *วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔).

เกี่ยวกับการพัฒนาในด้านสังคมเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมทางหนังสือพิมพ์มากที่สุด ในกรณีข่าวสารจากแหล่งสื่อมวลชนไม่สอดคล้องกัน พระสงฆ์ส่วนใหญ่จะตกลงใจเชื่อข่าวสารจากหนังสือพิมพ์มากที่สุด และประชากรสงฆ์ส่วนใหญ่นำข่าวสารที่ได้จากการอ่าน รับฟังหรือรับชมจากสื่อมวลชนต่างๆ ไปใช้ประโยชน์ในการชี้นำอบรมสั่งสอนให้ประชาชนในชุมชน ^{๑๔๕}

พินิจ ลาภธนานนท์ พบว่า “บทบาทของพระสงฆ์ที่ดำเนินกิจกรรมสังคมพัฒนาในชุมชนต่างๆ ในภาคอีสานจำแนกได้เป็น ๔ ลักษณะ ดังนี้

๑. บทบาทผู้ส่งเสริมพัฒนา คือ พระสงฆ์พัฒนา ดำเนินกิจการต่าง ๆ โดยท่านผู้จัดทำทรัพยากรและบริหารโครงการด้วยตนเอง ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลย

๒. บทบาทผู้นำการพัฒนาโดยพระสงฆ์เป็นผู้ติดต่อโครงการพัฒนามาดำเนินการชาวบ้านมีส่วนร่วมปรึกษาบ้างแต่ส่วนใหญ่จะคล้อยตามความคิดเห็นของพระสงฆ์พัฒนาที่ชาวบ้านมักศรัทธามากกว่า

๓. บทบาทผู้ประสานงาน โดยพระสงฆ์พยายามร่วมมือกับผู้นำชุมชนชักนำโครงการต่างๆ เข้ามาดำเนินการพัฒนาในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะได้รับโอกาสเข้ามามีส่วนมากขึ้น

๔. บทบาทเป็นที่เล็งสนับสนุนการพัฒนาในหมู่บ้าน โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง ทั้งในการคิดโครงการ การปฏิบัติงานพัฒนาและร่วมรับผิดชอบติดตามผลการพัฒนาพระสงฆ์พัฒนามีบทบาทเป็นที่เลี้ยงที่คอยแนะนำ ปรึกษา และประสานการสนับสนุนจากภายนอก^{๑๔๖}

สมบุญ สุขสำราญ ได้ให้ทัศนะว่า บทบาทของพระสงฆ์ทั้งทางธรรมและทางโลก มีบางอย่างร่วมกันอยู่มีใช้แยกกันหรือเห็นห่างต่อกัน คือพระสงฆ์ต้องพยายามช่วยชาวบ้านให้พ้นจากความทุกข์ยาก โดยให้ชาวบ้านมีวิชาชีพอะไรจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พระควรเข้าร่วมในการพัฒนาสังคมเพราะถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์และถูกต้องทั้งทางธรรมและทางโลก โดยพระสงฆ์นักพัฒนาเหล่านั้นให้ความเห็นว่า สถาบันสงฆ์ไร้ประโยชน์และสลายในที่สุดถ้าพระสงฆ์ไม่ปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป แม้บางครั้งกิจกรรมบางอย่างอาจจะมีข้อจำกัดบ้าง โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านวัตถุจะเป็นการผิดพระวินัย ตรงกันข้ามกับถูกต้องศีลธรรมธรรมะของพระพุทธเจ้า แม้ว่าชาวบ้านไม่ยอมให้พระสงฆ์ทำอะไรเลย และถือว่างานพัฒนาไม่ใช่กิจกรรมของพระสงฆ์ แต่พระท่านได้พยายามแก้ไขความคิดเห็นอันไม่ค่อยถูกต้องนี้ เพราะพระสงฆ์ต้องช่วยเหลือชาวบ้านมิใช่เพียงด้านจิตใจเท่านั้น แต่ต้องช่วยเหลือทางด้านวัตถุด้วยหรือเรื่องการครองชีพอีกด้วย สมบุญ สุขสำราญ

^{๑๔๕} ธนียพร พงษ์โสภณ, “บทบาทพระสงฆ์สื่อบุคคลในการชี้นำและปลูกจิตสำนึกประชาชนชนบทเพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ศึกษากรณีพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส จังหวัดกาญจนบุรี”, **วิทยานพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙).

^{๑๔๖} พินิจ ลาภธนานนท์, **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๗๘.

พบว่าพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๕- ๒๕๒๗ พบว่า แรงจูงใจมีส่วนผลักดันให้พระสงฆ์เข้ามาส่วนในการพัฒนา เช่น การได้เห็นปัญหาและความทุกข์ยากของประชาชนภายในชนบท การเห็นชุมชนอื่นเจริญกว่าท้องถิ่นของตนเอง ความพอใจที่ต้องการช่วยเหลือญาติพี่น้องของตนเองทางอ้อม ความคิดที่บ้านพึ่งวัดและวัดพึ่งบ้านและเห็นความสำคัญของหลักธรรมที่เหมาะสมจะนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา^{๑๔๗}

๒.๓.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

ชูเกียรติ เปี่ยมศรี ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชนย่อย ศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลเมืองระยอง จังหวัดระยอง” พบว่า คณะกรรมการชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนย่อยในระดับปานกลาง อายุ ระดับการศึกษา รายได้ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนย่อย และการได้รับข่าวสารข้อมูล เป็นปัจจุบันที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชนย่อย ส่วนความคิดเห็นต่อการพัฒนาชุมชนย่อย มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชน^{๑๔๘}

สำรอง คำสมหมาย ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ทางการเพิ่มบทบาทของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน ในจังหวัดหนองบัวลำภู” ปรากฏว่าแนวทางการส่งเสริมให้ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนได้แสดงบทบาทของตนเองเป็นประโยชน์ต่องานพัฒนาชุมชนเพิ่มขึ้นมากเท่าที่ควรจะเป็นโดยการจัดกิจกรรมแทรกแซง ประกอบด้วย การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การส่งเสริมให้ปฏิบัติกิจกรรมพัฒนาชุมชน และการนิเทศติดตามผล ผลการจัดกิจกรรมแทรกแซงทำให้การปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนมากขึ้นส่งผลให้เกิดกิจกรรมพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนอย่างมาก^{๑๔๙}

พิทวง ธรรมพันทา ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “ปัจจัยทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพฤติกรรมผู้นำชุมชนของนักศึกษาวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา” ผลการวิจัยพบว่าพฤติกรรมผู้นำที่ส่งเสริมงานพัฒนาชุมชน คือ ความเข้าใจต่อสถานการณ์ สภาพ และความเป็นไปต่างๆ ในชุมชน พฤติกรรมการค้นหาปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชนพฤติกรรมในการจัดการกับปัญหาการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชน และพฤติกรรมในการติดตามผลการแก้ไขปัญหาในชุมชน พฤติกรรมดังกล่าวนี้มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะส่วนตัวหรือคุณสมบัติผู้นำ และการดำเนินบทบาท

^{๑๔๗} สมบูรณ์ สุขสำราญ, การพัฒนาชนบทตามแนวทางพุทธศาสนา: กรณีศึกษาพระสงฆ์กับนักพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, ๒๕๓๐), หน้า ๓๙-๔๐.

^{๑๔๘} ชูเกียรติ เปี่ยมศรี, “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชน ในการพัฒนาชุมชนย่อยศึกษาเฉพาะกรณี เทศบาลเมืองระยอง จังหวัดระยอง”, วิทยานิพนธ์สาขา. (ปัญหาพิเศษ รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขานโยบายสาธารณะ วิทยาลัยบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๒).

^{๑๔๙} สำรอง คำสมหมาย, “การเพิ่มบทบาทของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน เพื่อการพัฒนาชุมชน”, วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๑).

ในฐานะผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งได้เสียสละเรื่องส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน และการไม่เป็นผู้สั่งงานคนเดียว โดยคิดว่าคนอื่นไม่รู้เท่าทันตน^{๑๕๐}

นวรรณ์ แป้วบุญสม ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชน ศึกษากรณี: เทศบาลเมืองปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี” ผลการศึกษาพบว่าแรงจูงใจในการเข้ามาเป็นคณะกรรมการต้องการพัฒนาชุมชนของตนเองให้มีความเจริญทัดเทียมกับชุมชนอื่น ซึ่งบุคคลที่เข้ามาเป็นคณะกรรมการจะมีฐานะดี เป็นที่ยอมรับและเป็นผู้ตระหนักในหน้าที่ของตนเอง แต่ในแง่ของการนำนโยบายไปปฏิบัติยังไม่มีความเหมาะสม โดยยังขาดความชัดเจนของแผนการปฏิบัติงาน เนื่องจากการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารที่ให้ประชาชนได้รับทราบในการดำเนินงานของชุมชนยังไม่ชัดเจนและไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน การให้ความช่วยเหลือของเทศบาลยังขาดในเรื่องของการจัดสรรงบประมาณ ซึ่งไม่เพียงพอ และขาดความร่วมมืออย่างจริงจังระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้นโยบายการพัฒนาชุมชนยังไม่บรรลุตามวัตถุประสงค์หลักในการพัฒนาชุมชน ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานรวมไปถึงปัญหาด้านงบประมาณสำหรับการพัฒนาชุมชน ปัญหาความร่วมมือของประชาชนในพื้นที่อยู่ในระดับน้อยมาก เพราะประชาชนยังขาดจิตสำนึกในการเสียสละให้กับส่วนรวม^{๑๕๑}

๒.๓.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อผลการพัฒนาชุมชน

กรรณิการ์ โอมุณเ ศึกษาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสหบาลข้าว หมู่บ้านท่าสร้าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์เป็นสื่อบุคคลที่มีความสามารถและทรงคุณค่าในการพัฒนาท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีทั้งนี้ เพราะในทัศนะของประชาชนมีความเห็นว่า พระสงฆ์เป็นสื่อบุคคลที่ประกอบไปด้วยความน่าไว้วางใจ ความสามารถในการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลกับประชาชนและความกระตือรือร้นในการทำงานพัฒนาท้องถิ่น การมีพระสงฆ์เป็นสื่อบุคคลที่ได้รับความไว้วางใจยอมรับนับถือความเชื่อมั่นจากประชาชน จึงน่าจะมีการสนับสนุนให้พระสงฆ์มีบทบาทในการเป็นผู้นำความคิด เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข่าวสารความรู้ ความคิดและนวัตกรรมอย่างเต็มที่ ก่อนอื่นรัฐบาลน่าที่จะได้ตระหนักถึงความสำคัญของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นสื่อบุคคลเพื่อช่วยสนับสนุนการพัฒนาชุมชน และเพื่อที่พระสงฆ์จะได้กระทำหน้าที่นี้อย่างเต็มที่ รัฐควรจัดอบรมให้พระสงฆ์ได้มีความรู้ในหลักการพัฒนา นอกเหนือไปจากหลักธรรมที่ต้อง

^{๑๕๐} พิศวง ธรรมพันทา, “ปัจจัยทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพฤติกรรมผู้นำชุมชนของนักศึกษาวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๘).

^{๑๕๑} นวรรณ์ แป้วบุญสม, “บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชนศึกษากรณี: เทศบาลเมืองปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี”, *วิทยานิพนธ์*, (รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (นโยบายสาธารณะ), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย ๒๕๔๕).

ศึกษาและให้ถือเป็นนโยบายว่า การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์จะเป็นกุศลมหาศาลได้เมื่อได้มีการเตรียมพระสงฆ์เพื่อสนับสนุนงานพัฒนาแล้ว นโยบายการใช้ทรัพยากรทางการสื่อสารของประเทศให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด ควรได้บรรจุพระสงฆ์ในฐานะสื่อบุคคลที่หาได้ในท้องถิ่น แต่คำนวณค่ามิได้ในการส่งเสริมการพัฒนาชุมชน^{๑๕๒}

เฉลิม อุดตกฤษฎ์ ได้ศึกษาบทบาทพระภิกษุในงานการพัฒนาชุมชน ซึ่งทำการศึกษาจากรายงานการปฏิบัติศาสนกิจในส่วนภูมิภาคของพระภิกษุใน “โครงการอบรมพระภิกษุเพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น” ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๗๑ - ๒๕๑๙ ผลการวิจัย พบว่าพระภิกษุมีบทบาทในงานพัฒนาชุมชนในเรื่องต่างๆ ดังนี้

๑. เรื่องการพัฒนาวัดนั้น พระภิกษุที่มีบทบาทมากที่สุด คือ การสร้างปรับปรุงที่อยู่อาศัย การคมนาคมภายในวัด ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด คือ การสร้าง การปรับปรุงป่าช้า เมรุเผาศพ แหล่งน้ำ ดื่มน้ำใช้ เครื่องอำนวยความสะดวกสบาย

๒. เรื่องการพัฒนาหมู่บ้าน พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด คือ การปรับปรุงการคมนาคมในหมู่บ้าน ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด คือ การสร้างปรับปรุงห้องสมุด แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม สถานที่ประกอบกิจกรรมของหมู่บ้าน

๓. เรื่องการบริหารสังคม พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด คือ การสร้างปรับปรุงบริเวณโรงเรียนและจัดหาอุปกรณ์การศึกษา ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด คือ การบริจาคสิ่งของที่จำเป็นให้โรงพยาบาล และการสร้างโรงเรียน

๔. เรื่องการพัฒนาการศึกษา พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด คือ การอบรมศีลธรรมประชาชน การศึกษาด้านปริยัติธรรม ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด คือ การให้การศึกษาด้านสามัญศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร นักเรียน และอบรมพิเศษแก่ผู้ต้องขังของเรือนจำ^{๑๕๓}

โคจิ โนสุ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคม: ศึกษาเฉพาะกรณีในจังหวัดสงขลา โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นพระสงฆ์ที่ประจำอยู่ในวัดที่ตั้งในจังหวัดสงขลา จำนวน ๑๗๐ รูป ผลการวิจัยสรุปได้ว่า

บทบาทการพัฒนาการศึกษา พระสงฆ์มีบทบาทมากที่สุด ได้แก่ การอบรมให้ความรู้ทางด้านพุทธศาสนาและศีลธรรมแก่ประชาชน ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด ได้แก่ การมีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่างๆ ของโรงเรียน

^{๑๕๒} กรณีการ์ โอเมเน, “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น เฉพาะกรณีโครงการสหบาลข้าวหมู่บ้านท่าสว่าง อ.เมือง จ.สุรินทร์”, *วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖).

^{๑๕๓} เฉลิม อุดตกฤษฎ์, *การศึกษามหาวิทยาลัยพระภิกษุในการพัฒนาชุมชน*, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๙).

บทบาทการเผยแพร่ธรรมะ พระสงฆ์มีบทบาทมากที่สุด ได้แก่ การจัดพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนาในวัด ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด ได้แก่ การอบรมสั่งสอนประชาชนในงานเทศกาลต่างๆ

บทบาทด้านเศรษฐกิจ พระสงฆ์มีบทบาทปานกลาง ได้แก่ การช่วยเหลือในเรื่องความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นภายในชุมชนหรือสังคมนั้นๆ

บทบาทการสงเคราะห์ พระสงฆ์มีบทบาทมากที่สุด ได้แก่ การช่วยอำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลต่างๆ แก่ประชาชน ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด ได้แก่ การช่วยประชาชนโดยการให้ยืมสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ^{๑๕๔}

พระมหาบุญมี วรรณวิเศษ ได้วิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม: ศึกษา

เฉพาะกรณี พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน)" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาในการดำเนินชีวิต แนวทางการปฏิบัติธรรม บทบาทในการพัฒนาสังคม และบทบาทในการเป็นผู้นำในการจัดตั้งกองทุนผ้าป่าช่วยชาติของพระธรรมวิสุทธิมงคล ผลจากการวิจัยพบว่า พระธรรมวิสุทธิมงคลเป็นพระสงฆ์ที่เกิดในครอบครัวเกษตรกร แต่ฐานะการเงินของสกุลท่านอยู่ในสภาพค่อนข้างดี ขณะเข้าสู่ความเป็นสมณเพศ สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติ ยึดถืออุดมคติว่าเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจเป็นพระสงฆ์ นักปฏิบัติสมณกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน จากผลวิจัยสรุปได้ว่า การพัฒนาของท่านมีอยู่ ๒ ด้าน คือ ด้านจิตใจ ได้ แก่การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนมีศีลธรรม คุณธรรม ความดีงาม ตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการไปปฏิบัติมากกว่าการสอนให้รู้เท่านั้น ด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาการศึกษา สาธารณสุข และสาธารณประโยชน์ อื่นๆ ตลอดจนการเป็นผู้นำในการตั้งกองทุนผ้าป่าช่วยชาติ ^{๑๕๕}

นาวาอากาศตรี เถวียน สถาวร และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของสถาบันสงฆ์ในการพัฒนาชนบท” ได้ศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดของประชาชน ผู้นำชุมชนในท้องถิ่นและพระสงฆ์ที่มีต่อบทบาทสถาบันสงฆ์ในการพัฒนาชนบท ตลอดจนถึงความคิดเห็นของประชาชน และผู้นำท้องถิ่นต่อการปฏิบัติของสถาบันสงฆ์ ในการพัฒนาชนบทที่เป็นอยู่ในปัจจุบันว่ามีความสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและผู้นำท้องถิ่นเพียงใด^{๑๕๖}

^{๑๕๔} โคจิ โนสุ, “บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคม: ศึกษาเฉพาะกรณีในจังหวัดสงขลา,” **ปริญญาณานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, ๒๕๓๐).

^{๑๕๕} พระมหาบุญมี อธิปญฺโญ, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี: พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน)”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาสาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^{๑๕๖} นาวาอากาศตรี เถวียน สถาวร และคณะ, “บทบาทของสถาบันสงฆ์ในการพัฒนาชนบท”, **รายงานการวิจัย**, (สำนักวิจัย: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๒๗).

พระโสภณ โสภโณ ได้วิจัยเรื่อง “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม : ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทการพัฒนาสังคมของเจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานครกับเจ้าคณะตำบลในต่างจังหวัด” จากผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาสังคมของเจ้าคณะแขวงและเจ้าคณะตำบลมีความต่างกันอย่างชัดเจน เจ้าคณะแขวงมีพัฒนาการด้านการศึกษาที่สูงกว่า มีความรับผิดชอบและส่งเสริมการศึกษามากกว่าเจ้าคณะตำบล ในส่วนที่คล้ายคลึงกัน คือ การนำเอาหลักธรรมมาใช้ปฏิบัติในการพัฒนาจิตทำให้พุทธศาสนิกชนให้มาทำบุญ รักษาศีล และเจริญภาวนา ในการศึกษาด้านเอกสาร พบว่าในการพัฒนาสังคม มีคำสอนทางพระพุทธศาสนาครอบคลุมทั้งระดับบุคคลครอบครัว และสังคม โดยเน้นบุคคลว่า ถ้าบุคคลพัฒนา สังคมก็พัฒนาด้วย การศึกษาของพระโสภณนี้เป็นลักษณะของการศึกษาเปรียบเทียบให้เห็นถึงบทบาทพระสงฆ์ในระดับสูงกว่าเจ้าอาวาส กับภาระหน้าที่ในการพัฒนาสังคม ตัวอย่างของพระสงฆ์ในการสังคมที่ชัดเจนรูปหนึ่ง คือ พระพะยอม กัลยาโณ แห่งวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี ปรากฏผลงานการพัฒนาเป็นที่ยอมรับจากสังคม ประสบความสำเร็จในการพัฒนาสังคม โดยใช้แนวคิดในการพัฒนาสังคมตามแนวทางพระพุทธศาสนา^{๑๕๗}

สรุปความว่า การพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้แสดงความคิดเห็นและร่วมปฏิบัติรับผิดชอบร่วมกัน ทำให้การพัฒนาชุมชนโดยภาพรวมของพระสงฆ์มีบทบาทในการเสริมสร้างสันติวิธี ความปรองดองหรือความสมานฉันท์ในชุมชนเพื่อให้เกิดประโยชน์

๒.๔ ข้อมูลพื้นวิจัยที่

ประวัติชุมชนวัดท่าการ้อง

วัดท่าการ้อง เป็นพระอารามพื้นที่ตั้งของวัดโดยรวมเป็นที่ราบอยู่ติดแม่น้ำเจ้าพระยา ใกล้กับวัดธรรมารามและวัดกษัตราธิราชอยู่ห่างจากเกาะเมืองประมาณ ๓ กิโลเมตร ตั้งอยู่นอกพระนครด้านทิศตะวันตกหรือบริเวณทุ่งประเทศ ปัจจุบันสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตั้งอยู่ที่หมู่ ๖ ตำบลบ้านป้อม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อาณาเขตทิศเหนือติดตั้งอยู่บริเวณชุมชนอิสลามเป็นส่วนใหญ่ ท่วมกลางมัสยิดถึง ๕ มัสยิด โดยมีบ้านเรือนที่เป็นพุทธศาสนิกชนอยู่ประมาณ ๘-๑๐ หลังคาเรือนเท่านั้น

วัดนี้ร้างมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่ข้าศึก เมื่อปี พ.ศ.๒๓๑๐ และด้วยกาลเวลาที่ผ่านไปเกือบ ๒๐๐ ปี ตลอดจนไม่ได้รับการบูรณะอย่างจริงจัง ทำให้โบราณสถานภายในวัดส่วนใหญ่มีสภาพชำรุดทรุดโทรมเป็นอย่างมาก หลังจากสถาปนากรุงเทพมหานครแล้วพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในราชวงศ์จักรี ต่างทรงปฏิสังขรณ์พระอารามทั้งภายในและภายนอกพระนครสืบมา

^{๑๕๗} พระโสภณ โสภโณ, “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม: ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทการพัฒนาสังคมของเจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานครกับเจ้าคณะตำบลในต่างจังหวัด”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔).

พุทธราชกาล จึงทำให้อุโบสถของวัดมีรูปแบบศิลปะสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เกือบอยู่ และในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ กรมศิลปากรได้ทำการขุดสำรวจฐานรากพระอุโบสถ พบว่าวัดทำการร้องได้มีการปฏิสังขรณ์มาไม่ต่ำกว่า ๒ ครั้ง แต่ด้วยเหตุที่โดยรอบวัดเป็นชุมชนอิสลามส่วนใหญ่ และทางราชการไม่มีงบประมาณที่เพียงพอที่จะทำนุบำรุงวัดโบราณต่างๆ ได้ทั่วถึง วัดทำการร้องในเวลาต่อมาจึงมีสภาพไม่ต่างจากวัดร้าง วัดทำการร้อง ซึ่งสันนิษฐานตามพุทธลักษณะและซากปรักหักพัง น่าจะสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ (สมเด็จพระชัยราชา) ประมาณปีพุทธศักราช ๒๐๗๖ หรือ ๔๗๔ ปีเศษมาแล้ว เพราะมีท่อน้ำกั้นวัด ช่วงนั้นแผ่นดินค่อนข้างสงบพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองดี อีกทั้งวัดนี้ยังใช้เป็นที่พักพิงผู้คน เพื่อเผยแพร่ศาสนาของลัทธิลังกาวงศ์อีกด้วย แต่ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนว่า ผู้ใดเป็นผู้สร้างเพราะอยู่นอกเขตพระบรมมหาราชวัง สันนิษฐานว่า คงจะเป็นวัดที่ราษฎรสร้างขึ้น เพราะไม่ปรากฏรายชื่อพระอารามหลวงสมัยอยุธยา แต่จากการสังเกตเมื่อดมยมรอบกำแพงอุโบสถ จึงสันนิษฐานว่าน่าจะมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นมาใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓-๕)^{๑๕๘}

จากหลักฐานทางโบราณคดีในการสำรวจ ของพระยาโบราณราชธานินทร์พร เดชะคุปต์ ซึ่งทำแผนที่การสำรวจวัดและโบราณสถาน ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ระบุชื่อที่คล้ายกับวัดทำการร้องไว้ ๒ ชื่อ คือวัดท่ากบวัดการ้อง ซึ่งอยู่ใกล้กัน วัดท่านั้นอยู่ตรงหัวมุมที่แม่น้ำเจ้าพระยาหักเลี้ยวลงสู่ด้านตะวันตก ของเกาะเมืองฝั่งตรงข้ามกับวัดป่าพลู ที่ปากคลองมหานาคทุ่งลุมพลี ส่วนวัดการ้องนั้นอยู่ถัดเข้ามาเกือบถึงหลังวัดธรรมาราม แต่ไม่ทราบช่วงเวลาใด ที่ ๒ วัดนี้รวมเข้าด้วยกันเป็นวัดทำการร้อง และด้วยไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างว่าสร้างในสมัยใด และไม่ปรากฏชื่อ วัดทำการร้องในรายชื่อ พระอารามหลวงสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงสันนิษฐานว่า วัดนี้ไม่ใช่พระอารามหลวง แต่น่าจะเป็นวัดที่ราษฎรร่วมกันสร้าง ทั้งอุโบสถก็ได้รับการบูรณะมาหลายครั้งหลายครา ทำให้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมผิดแผกไปจากเดิม จากรูปแบบของเจดีย์รายที่เป็นเจดีย์เพ็ญมุม รวมถึงปราสาทเล็กที่ด้านหน้าอุโบสถ หากพิจารณาจากขนาด รูปทรงและศิลปะการก่อสร้าง สันนิษฐานว่าคงสร้างสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งเจดีย์รายนั้นก็มักสร้างต่อๆ กันมาในชั้นหลัง ทำให้กำหนดอายุของวัดได้ยาก รวมถึงการวางผังสิ่งก่อสร้างซึ่งไม่เน้นสร้างพระวิหาร และจากรูปแบบเจดีย์รายที่ปรากฏ จากพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เรื่องศึกหงสาวดีครั้งที่ ๑ (คราวเสียสมเด็จพระสุริโยทัย) เหตุการณ์ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ได้กล่าวถึงวัดทำการร้องความว่า “สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสวยราชย์ เมื่อปีวอกจุลศักราช ๙๑๐ พ.ศ. ๒๐๙๒ เสวยราชย์ได้ ๗ เดือน พระเจ้าหงสาวดีตีเบ็ญชเวตตี้ยกทัพเข้ามาในคราวนั้นปรากฏว่าไทยแบ่งกองทัพออกไปตั้งค่ายรักษาขานพระนครทางด้านเหนือ ๒ ค่าย คือ ให้พระสุนทรสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองสุพรรณบุรี คุมพลไปตั้งรักษาการที่ป้อมจำปา อยู่ฝั่งตะวันตก

^{๑๕๘} สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, “แผนกลยุทธ์ประจำปี ๒๕๕๘”, (เอกสารเย็บเล่ม), หน้า ๘๖-๘๗.

ลำนํ้าห้วยตะพาน วัดท่าการ้องแห่ง ๑” ซึ่งพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาขึ้นระในรัชกาลที่ ๔ แต่คำอธิบายที่กล่าวถึงที่ตั้งป้อมจำปาว่าอยู่เหนือวัดท่าการ้องเป็นคำอธิบายส่วนหนึ่ง ในตอนอื่นๆ ที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเขียนอธิบายเนื้อความขึ้นภายหลัง เพื่อให้ผู้ศึกษาพระราชพงศาวดารเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น โดยชี้ตำแหน่งของป้อมจำปา (ป้อมจำปาพล) ว่าอยู่บริเวณใด ซึ่งไม่อาจยืนยันชัดเจนได้ว่า เมื่อเกิดศึกหงสาวดีในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดินั้น วัดท่าการ้องได้สร้างขึ้นแล้วหรือไม่ จากหนังสือไทยรบพม่า ตอนสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ พ.ศ. ๒๓๐๙ กล่าวถึงวัดท่าการ้องความว่า “ตัวเนเมียวสีหบดีย้ายมาจากค่ายปากนํ้า พระประสมมาอยู่ที่ค่ายโพธิ์สามต้นให้กองหน้าเข้ามาตั้งค่ายที่วัดภูเขาทอง แล้วให้รุกเข้ามาตั้งค่ายวัดท่าการ้องอีกแห่ง ๒ ฝ่ายข้างในกรุงเห็นพม่าเข้ามาตั้งค่ายถึงวัดท่าการ้องทางปืนใหญ่จะยิงได้ถึงพระนครก็ให้กองทัพเรือออกไปตีค่ายพม่า” และจากพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ยังกล่าวถึงวัดท่าการ้องในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ (สงครามเสียกรุงครั้งที่ ๒) เมื่อครั้งพระเจ้ามังระส่งมหาราชและเนเมียวสีหบดีมารบ กรุงศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๐๙ - ๒๓๑๐ นั้น พม่าตั้งค่ายล้อมกรุงรายรอบทุกด้าน เมื่อมังนรธาป่วยสิ้นชีวิตลงเนเมียวสีหบดีได้เป็นแม่ทัพใหญ่ว่าการทัพแต่ผู้เดียว ชื่อของวัดท่าการ้องถูกบันทึกในพระราชพงศาวดารฉบับนี้โดยตรงไว้ดังนี้

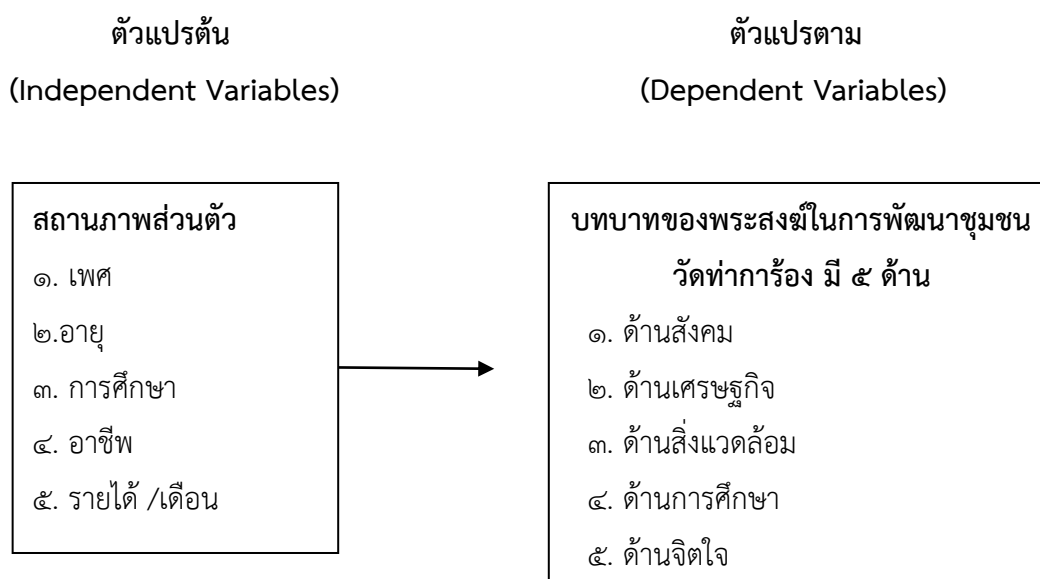
สภาพทั่วไปและข้อมูลสำคัญของพื้นฐานตำบลบ้านป้อม ตั้งอยู่หมู่ที่ ๓ ตำบลบ้านป้อม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีพื้นที่ความรับผิดชอบ จำนวน ๑๑ หมู่บ้าน เนื้อที่โดยรวมประมาณ ๑๕.๑๕ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๙,๔๖๖ ไร่ จำนวนประชากรรวมทั้งสิ้น ๖,๘๘๑ คน เป็นชาย ๓,๒๘๕ คน เป็นหญิง ๓,๕๙๖ คน จำนวนครัวเรือนรวมทั้งสิ้น ๒,๒๐๒ ครัวเรือนราษฎรส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพรับจ้าง ทำงานโรงงาน ทำการค้าขาย ทำนา ทำการเกษตร รับราชการ และทำธุรกิจส่วนตัวเป็นต้น

๒.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชน วัดท่ากา ร้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

๑) ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ สถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้ /เดือน

๒) ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ด้านงานของการพัฒนา ได้แก่ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการศึกษา และด้านจิตใจ

แผนภูมิที่ ๒.๔ กรอบแนวคิดการวิจัย